

พระบรมราชาบาท
ในงานวิสาขบูชา

และ

เสกขกุนานุกุณ พระบรมราชานุศาสน์

ของ

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ

เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาดีวีไลภำพัฒนวดี

ทรงโปรดให้พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ

ในการบำเพ็ญพระกุศลคล้ายวันสวรรคต

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๐

294.31213

ม113ม

พระบรมราชาบาท

ในงานวิสาขบูชา

และ

เสด็จคุณานุคุณ พระบรมราชานุศาสน์

ของ

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ

เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาดีวีไลภานุพัฒน์

ทรงโปรดให้พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ

ในการบำเพ็ญพระกุศลคล้ายวันสวรรคต

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๐

เลขห้อง

เลขหมู่

294.31213

ว 113 W

เลขทะเบียน

016516

คำนำ

วันคล้ายวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๕ พฤศจิกายนทุก ๆ ปีมาแล้วนั้น พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี และสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัณณวดี ทรงบำเพ็ญ แต่ในขณะทรงประทับอยู่ ณ ประเทศอังกฤษนั้น ผู้จงรักภักดีในพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้นได้มาชุมนุมกันบำเพ็ญ กุศล น้อมเกล้า ฯ ถวายเป็นส่วนกตเวทิตาคุณในพระองค์ ในการนี้ มหามกุฏ ฯ ได้พิมพ์หนังสือพระราชนิพนธ์ของพระองค์เป็นบรรณการ ข้าง เจ้าภาพพิมพ์ข้าง ผู้ศรัทธาบางคนหรือบางหมู่พิมพ์ข้าง ในการ พิมพ์มหามกุฏ ฯ เป็นผู้เลือกและดำเนินการพิมพ์ ในขั้นนี้ได้เลือก หนังสือพระบรมราโชวาทซึ่งพระราชทานในวันวิสาขบูชาที่โรงเรียน วชิราวุธ และ แสวงคณานคุณพระบรมราชานุศาสน์ การที่เลือก หนังสือเกี่ยวกับวิสาขบูชาชนคัมภีร์นิกเพราะเหตุ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ พระพุทธศาสนาได้คงมีนับจำเริญมาแต่วันปรินิพพาน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบรมบุ ๒๕๐๐ พรรษา ซึ่งชาวโลกกันเห็น ถอดลงและเรียกว่า ๒๕ พุทธศตวรรษ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสืออนานาชนิดอยู่มากหลาย เมื่อ เขาฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษกัน จึงเป็นการสมควรที่จะพิมพ์หนังสือ พระราชนิพนธ์ซึ่งเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ประการที่ ๒ พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลื่อมใสในวันมหา-
 มงคลวิสาขบูชายิ่งนัก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในวันวิสาขบูชามา
 ตั้งแต่ครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศพระยุพราช หรือมหามกุฎราชกุมาร
 ในรัชกาลที่ ๕ ในวันวิสาขบูชาในเสด็จทรงธรรม ณ วัดบวรนิเวศวิหาร
 ทั้ง ๒ รัชกาล และทรงองค์าสพระสงฆ์ในการกระทำกตกิจทั้งสอง
 ครอบครัวย (ขณะนั้นมีพิธีวิสาขบูชา ๒ วัน ณ วัดบวรนิเวศ ฯ)
 ครั้นเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ก็ยังเสด็จมาทรงธรรมที่
 วัดบวรนิเวศ ฯ เป็นบางครั้งคราว ถ้าเสด็จประทับอยู่ในพระนคร
 ก็เสด็จในงานพระราชพิธีวิสาขบูชาที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามมิได้ขาด
 นอกจากนั้นยังเสด็จพระราชดำเนินยังโรงเรียนมหาดเล็กหลวงซึ่ง
 เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนวชิราวุธในบัดนี้ ณ ที่นั้นทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้า ฯ ให้โรงเรียนมหาดเล็กหลวงประกอบพิธีวิสาขบูชา เพื่อให้
 เด็กนักเรียนมีจิตน้อมระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ในโอกาสที่พระองค์
 ทานพระบรมราโชวาทถึงเด็กที่พิมพ์ชนในทันรวม ๓ ปี ถ้าเสด็จ
 ประทับอยู่ต่างจังหวัดก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ประกอบพระราช
 พิธีวิสาขบูชา ณ ที่ประทับ โดยประคิยฐานพระพุทธรูปในที่ชุมนุม
 พุทธศาสนิก ทรงนำสวดสรรเสริญพระรัตนตรัย และทรงพระราช
 ดำเนินนำประทับนิมิตพระพุทธรูปแล้วมีพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับพระ-
 พุทธคุณและธรรมะต่าง ๆ ในการนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้
 ข้าราชการทั้งพลเรือนและทหารไ้โดยเสด็จพระราชกุศล บางครั้งทรง

อาราธนาพระเถระผู้ใหญ่จากพระนครไปถวายพระธรรมเทศนาในที่ชุมนุม
พุทธศาสนิกทั้งกล่าว พระบรมราชาโหวาทที่พระราชทานในโอกาสนี้
เลือกมาตีพิมพ์คือ แสวงคุณานคุณพระบรมราชาศาสน

ในชั้นพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี และสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัฒนกิจ เสด็จเยี่ยมประเทศไทย
เมื่อถึงวันสวรรคตทั้งสองพระองค์จึงทรงบำเพ็ญพระกุศลทั่วทุกบริเวณ
วิหาร ถึงก่อนเสด็จยุโรป และสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-
ราชสุดา ฯ ประทานเงินให้หม่อมกนก ฯ พิมพ์หนังสือทั้งกล่าว

สมัยที่ฝังรักภักดี ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
บำเพ็ญกุศลนั้น ได้สละทรัพย์กันคนละเล็กน้อยประกอบพิธี และ
เงินที่เหลือได้ออมให้หม่อมกนก ฯ ตั้งเป็นทุนเรียกว่าสิน “พระราม ๖”
โดยมีวัตถุประสงค์ให้หม่อมกนก ฯ เป็นแม่งานบำเพ็ญกุศลคล้ายวัน
สวรรคตเมื่อฝังรักภักดีมีชวักน้อยและไม่สามารถจะบำเพ็ญกุศลได้
โดยลำพัง เงินนี้มีชวักน้อยเพียงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๐ จึงมี
รายละเอียดต่อไปนี้

มีเงินซึ่งเป็นทุนอยู่	๓๘,๓๕๓.๔๖ บาท
ได้รับในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๕๕	๒,๘๒๐.- ”
ดอกเบี้ยที่ได้รับในปี ๒๔๕๕	โอนไปสมทบทุนตามข้อบังคับสินกุศล
	๕๕๔.๔๕ บาท

ดอกเบี้ยที่ได้นำมาตั้งไว้สำหรับดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของทุน

๔,๕๕๐.๔๒ บาท

ระหว่างกาลมผู้สมทบดังนี้ คือ

๑. พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี	๒๐,๐๐๐.- บาท
๒. สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ	๒๐,๐๐๐.- "
๓. คุณหญิงสิริวัชรวิฑูริย์	๕๐๐.- "
๔. นางเทพนครนาถ	๕๘.- "
๕. หลวงขมมาลย์บริรักษ์	๑๐๐.- "
๖. ธิดาพระยาขมขรรค์	๑,๐๐๐.- "
รวม	๘๘,๕๑๖.๓๗ "

ในที่สุคนธ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ขอถวาย
 พระพรอนุโมทนาในส่วนพระกุศลแก่พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี
 และสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัฒนกิจ
 ที่กระทำให้พระบรมราชาบาทในงานวิสาขบูชา และ แสวงคุณานุคุณ
 พระบรมราชาศาสนามีโอกาสตีพิมพ์ขึ้น ขออานุภาพคุณพระศรีรัตน-
 ทรียอันเป็นอภัยคุณคุณเอก จงบรรดาลให้ทรงปราศจากสรรพอนิรุทธผล
 คลากแคล้วจากอุปสรรค อุปัทวันตราย ภัยพิบัติทั้งปวง, และจงทรง
 ประสพแต่พระเกษมสำราญ มีพระทัยปลอดโปร่งแจ่มใสแผ่ส่องไส
 ขจรบริบูรณ์ด้วยพระอนามัย ไก่ผลสมพระประสงค์ทั้งทุกประการ เทอญ.

พระบรมราชาโฆวาท

ในงานวิชาขะบุชา ทรงเสด็จแก่ครูเฒ่านักเรียน
ณ โรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์
(โรงเรียนวชิราวุธ)

เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๓

ข้าพเจ้าขอประทานโอภาสแห่งเจ้านายซึ่งมีพระชนมายุสูงกว่า เพื่อ
ที่จะกล่าวธรรมีกถาแก่นักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเหล่านี้.

ทั้งแต่ข้ายกลายมาแล้ว ไ้เคยทำพิธีในวันวิชาขะบุชา ซึ่งเป็น
วันสำคัญในศาสนาของเรา, เพราะเป็นวันพระราชสมภพ, วันตรัสรู้
และวันปรินิพพานของสมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย; ถ้าจะ
แปลอย่างให้เข้าใจกันง่าย ๆ ก็คือเป็นวันเฉลิมพระชนม์พรรษาของ
พระพุทธเจ้าของเราเอง. เราทั้งหลายจะต้องเข้าใจว่าการทำพิธีเช่นนี้
เพื่ออะไร และทำไมจึงต้องระลึกถึงพระพุทธเจ้า, กับทั้งเชิดฟงคำสั่ง
สอนของท่านด้วย.

เราผู้เรียกว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา จำจะต้องเข้าใจแจ่ม
แจ้งว่า พระพุทธเจ้าคืออะไร, พระธรรมเจ้าคืออะไร, พระสงฆ์เจ้าคือ
อะไร. ในข้อนี้ครั้งก่อนก็เคยได้อธิบายหนหนึ่งแล้ว แต่การอธิบายซ้ำ
อีกไม่เป็นของเสียหายอะไร.

พระพทธเจ้าคือผู้ที่ไ้ทรงตรัสเอง โดยท่ความบังเกิดข้ใน
พระทัยของพระองค์พร้อมแล้ว, ท่ไ้ทรงสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตามเห็นตาม
และประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจด้วย. ท่านผู้นี้เรียกว่าพระพทธเจ้า.

พระธรรมเจ้า คือพระธรรมวินัยคำสั่งสอนของพระพทธเจ้าพระองค์
นั้น, ที่เราเรียกกันว่าพระพทธศาสนา.

พระสงฆ์เจ้า คือชนหมู่หนึ่งซึ่งไ้ส่กับพระธรรมวินัยที่พระพทธเจ้า
ไ้ทรงอนาคาส์ไว้ และไ้ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยนั้น แล้วนำ
มาสั่งสอนให้แก่ผู้อื่นสืบต่อ ๆ กันมา เราทั้งหลายจึงไ้รู้และส่กับ
ตรัสฟังกันอยู่จนทุกวันนี้.

พระพทธ, พระธรรม, พระสงฆ์, ท่ ๓ นั้นเรียกว่าพระรัตนไตรย,
คือแก้ว ๓ ประการ. รัตน แปลว่าแก้ว ในท่นหมายเอาสิ่งท่ประเสริฐ;
เพราะพระพทธ, พระธรรม, พระสงฆ์, นั้นเป็นสิ่งประเสริฐ จึงไ้เรียกว่า
เป็นแก้วท่ ๓ ประการ. คุณของพระรัตนไตรยจะกล่าวโดยย่ออีกคือ:—

พระพทธเจ้านั้นเมื่อไ้ทรงตรัส, คือตรัสชอบด้วยพระองค์เอง
แล้ว, ถ้าหากพระองค์จะเก็บความรู้นี้ไว้และไม่สั่งสอนผู้อื่น ก็ไม่มี
ผู้ไ้กระตือรือร้น, เพราะความรู้นี้ใครไ้มาแล้วก็ย่อมเป็นของคนนั้น;
แต่พระพทธเจ้าของเราหาไ้ประพฤติเช่นนั้นไม่. พระองค์ท่พระทัยเผย
แผ่ธรรมอันวิเศษนี้ ให้เป็นประโยชน์แก่คนทั้งหลายด้วย, เพื่อคน
ทั้งหลายจะไ้ปฏิบัติตาม ไ้ปลื้ความสุข, ระวังเสียซึ่งความทุกข์
โดยสมควรแก่สภาพของตน ๆ; นี่จึงนับว่าเป็นคุณของพระพทธเจ้า.

ส่วนพระธรรมนั้น, เมื่อผู้ใดปฏิบัติตาม และถึงขั้นนั้นอยู่ใน
คลองธรรมแล้ว ยากที่จะเพเลียงพลาดหรือผิดพลาดด้วยประการต่าง ๆ
นอกคอกของพระธรรม.

ส่วนพระสงฆ์ ซึ่งตัวท่านเองเป็นผู้ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย
แล้ว, ท่านขอสำหรับสั่งสอนให้เราทั้งหลายปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วย, นับ
ว่ามีคุณเปรียบเหมือนนิคมารคากว่าใด.

ผู้ทรงจักคุณพระรัตนไตรยทั้งที่ใดกล่าวมาแล้ว, และรู้สึก
พระรัตนไตรยย่อมเป็นทุกข์ นำให้ได้รับความสุขและกำจัดภัยได้จริง,
จะหาสิ่งอื่นเปรียบมิได้, เรียกว่าถึงซึ่งพระไตรยสรณาคม และชื่อว่า
เป็นพุทธศาสนิกชน, คือศรัทธาพระพุทธานุภาพโดยแท้จริง.

คราวนี้มาถึงการที่จะปฏิบัติให้เป็นธรรม, หรืออีกนัยหนึ่งว่าการ
ถือศาสนาจะเป็นประโยชน์ได้อย่างไร, ลองตรึกตรองดูให้ดี. ในโลกนี้
ย่อมมีของเป็นคู่กัน จะเรียกว่าสำหรับเป็นอริกันก็ได้, คือความดีกับ
ความชั่ว. ความดีเมื่อมีอยู่แล้วความชั่วคอยประจวบด้วยเสมอ.
ผู้ที่ตั้งใจบำเพ็ญแต่ความดี เมื่อมีความชั่วมากระทบใจเข้า ก็มักจะชวน
ให้ใจนั้นปั่นป่วนเร่ไปได้, โบราณท่านจึงเปรียบความชั่วว่า เป็นมาร
หรือภัยที่คอยจะกินคน, และมีไว้ว่าจะมีแต่ในศาสนาของเราศาสนา
เกี่ยวเมื่อไร, ถึงศาสนาอื่น ๆ เขาก็ว่ามีเช่นนี้เหมือนกัน.

ที่จริงเราทั้งหลายก็ย่อมจะอยู่ด้วยกันแล้วว่า ความดีย่อมจะทำให้
ผู้ประพฤติได้ผลเป็นสุข, และความชั่วนั้นประพฤติเข้าก็ให้ผลเป็น

ทุกซ์; ทุกคนย่อมแสวงหาความสุขทั้งบนอยู่เสมอทั้งในส่วนกายและ
 ส่วนใจ. แต่ความสุขเช่นนั้นจะไต่คว้ายาก; ความชั่วลึเป็นทั้งกระทำไ้
 ง่าย และมารย่อมคอยกระซิบให้เราทำอยู่เสมอด้วย, เช่นเราวิ่งตัว
 ไม่ไปเที่ยวในที่ที่ไม่ควรเที่ยว, มันก็คอยเตือนว่าการประพฤติที่วิ่ง
 ตัวเช่นนั้น จะเรียกว่าเป็นสุขอย่างไรไ้? เป็นความทุกข์ต่างหาก.
 การไปเที่ยวเล่นเป็นการนำสนุกสนาน, ไม่ไปเที่ยวมันแต่ทุกข์อยู่เช่น
 นั้นไม่เห็นน่าสยาลเลย! ความชั่วคือมารมันย่อมคอยกระซิบชวนใจเรา
 ให้เห็นผิดเป็นชอบอยู่เช่นนั้น. ก็เมื่อเราต้องคอยรบกับมารอยู่เสมอ
 ทำไฉนเราจึงจะรู้ไ้ว่าสิ่งที่เราจะทำลงไปนั้นผิดหรือถูกหรือชั่ว? และ
 ถ้าเราจะต้องคอยคิดค้นหาต้นเหตุกระทำเป็นการทดลองอยู่ทุกสิ่งไ้ว่า
 ว่าจะทำสิ่งใด, จนที่สุดจะนั่งนอนบนเตียงมิต้องทดลองเสียทั้งสิ้นหรือ,
 ที่ไหนจะมีเวลาทำกิจการอื่น ๆ ให้สำเร็จไ้? คงไม่มีเวลาพอเป็นแน่.
 เพราะเหตุนี้ ผู้ที่รลิกนักปราชญ์เมื่อใดพยายามค้นหาทดลองไ้ความ
 รู้สำเร็จแล้ว ว่าสิ่งนั้นถ้าประพฤติเข้าจะนำมาซึ่งความสุข, สิ่งนั้น
 ถ้าประพฤติเข้าจะนำมาซึ่งความทุกข์, ท่านจึงจงจำไว้สำหรับสั่งสอน
 เพื่อคนข้างหลังจะได้ไม่ต้องทดลองกันรำไป.

ยกตัวอย่างเช่นไฟ บิคารมาดาท่านห้ามไม่ให้เราจับ เพราะท่าน
 รู้แล้วว่าไฟเป็นของร้อน, ถ้าไม่มีใครบอกเรา ๆ ก็คงจะต้องจับไฟให้มือ
 พองเสียก่อนแล้ว จึงจะไ้ความรู้ว่าไฟเป็นของร้อน, เช่นนี้เป็นตัวอย่าง
 เพียงคน ๆ, ก็พระธรรมวินัย, คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าของเรา,

ซึ่งเป็นของละเอียดลึกซึ้งนั้น จะมีประโยชน์แก่ผู้ทบทวนและปฏิบัติตาม
 เพียงไร บ่อมจะพรรณนาได้ไม่มีที่สิ้นสุด. แท้จริงบรรดาศาสนา
 ทั้งหลายย่อมประกอบด้วยคำสั่งสอนที่เป็นประโยชน์เช่นนี้ทั้งนั้น, แต่
 ฝ่ายเราผู้เป็นคนไทย, บ้านเมืองเราได้ยินข้อพระพทธศาสนามานานแล้ว,
 เราจึงควรเลือกข้อพระพทธศาสนาสืบต่อจากบิดามารดาอย่าทอดทิ้งของ
 เรา. สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ของเราได้ตรัสธรรมอันเนื่องแก่แล้ว
 จึงได้ทรงสั่งสอนพระสาวก. พระสาวกก็ได้สั่งสอนเราทั้งหลายต่อ ๆ
 มา, เมื่อเราทั้งหลายได้รับคำสั่งสอนรู้ฝึกและชอบเช่นนั้นแล้ว ก็ประพฤติ
 ใ้ถูกต้องโดย ไม่ต้องทอดทิ้งเลือกคนด้วยตนเอง.

พระพทธเจ้าเปรียบเหมือนคนนำทาง ซึ่งชูประทีปขึ้นส่องให้เราไ้
 แลเห็นหนทางได้ฉับ; ประทีปนี้คือพระธรรม. ผู้ใดที่เฝ้าไฟพระธรรม
 เมื่อเวลาเที่ยงคืน, หรือเมื่อเวลาอ่านหนังสือ, ก็ถือว่าเป็นคนฉลาด
 รู้จักเดินเข้าหาดวงไฟ เพื่ออาศัยแสงสว่างแลเห็นทางเดินได้แจ่มแจ้ง,
 ไม่ต้องเดินสะดุดหรือตกหลุมตกหล่ม, อาจเดินไปสู่สถานแห่งความสุข
 ได้โดยสะดวก. ส่วนผู้ที่เกียจคร้านไม่เฝ้าไฟในธรรมวินัยนั้นก็ไม่ฝึก
 อบรมด้วยใจเฝ้าไฟที่รู้จักเดินเข้าหาดวงไฟ, ถ้าแม้ว่าตนเดินสะดุด
 หรือตกหลุมตกหล่มลงไป จะชักผ่อนไม่ไ้, เพราะดวงประทีปอันส่อง
 แสงสว่างก็ไ้จืดจางอยู่เสมอ, แต่ตัวเกียจคร้านไม่เดินเข้าไปหาแสง
 ประทีปนั้นเอง, ความผิดจึงตกอยู่กับตนเอง. ถึงจะกล่าวว่าไม่มีผู้แนะนำ
 ตกเตือนก็ไม่ไ้ เพราะตัวของตัวเองมีนำพาที่จะกระทำความผิด, ตรงกับ

ภานิตยทหนึ่งทว่า “คนของทนนันและเป็นทพิงแก่ท,” คือคนของท
ไม่ชวนชววยกรทำทให้ค้แล้ว ถึงแมจะมีผู้อำนาจสูงใหญ่ยกย่อง
สักเพียงไร ก็ระค้ไปไม่ไค้ตลอด. ผู้ทนั่งอยู่เฉย ๆ คอบรแสงไฟให้
มาเอง ไม่เกินเข้าไปหาทวงไฟเพื่อให้ไค้แสงสว่างค้งนึ นยว่าเป้นความ
ผิดของทเองที่เค็ยจะโทษใครไม่ไค้.

ยังมีคนอีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งอวดค้, เชื้อทัวว่าเป้นคนเค็ยทางเก่ง
ไม่ต้งมีไฟน้ไค้, เท้าของทเคยเค็ยช้านาญอยู่แล้ว ค้งจะเค็ยไค้
ไม่มีความพลาดพลั้ง. คนจำพวกนี้จะเรียกว่่ากระไร ท้องเรียกว่่า
“คายอกสอศทาเห็น,” เพราะเขาเห็นว่่าไม่จำเป็นต้งถ้อศาสนนไค้;
ศาสนนนั้นเรียนสลับเวลาเปล่า ๆ ไม่มีประโยชน์อะไร. ประทีปคือทวงไฟ
ใหญ่ไค้ค้งอยู่แล้ว เขาไม่ปราณาเอาตามองดูเค็ยที่เค็ย, จึงไม่ผิด
อะไรกับคนคายอกที่สอศทาเห็นไปในทางผิด ๆ. พวกเราทงหลายที่เป้น
นักเรียนมหาดเล็กนยว่่าเป้นผู้ไค้อยู่ในสำนักันค้ จะประพฤติคนเช่น
หาควรไม่ เราจะเข้าใจในคำสั่งสอนหรือยังก้ตาม, จงพยายามฟังโดย
เคารพและตั้งใจจำไว้ให้มากที่สุดที่จะจำไค้, เพื่อว่าเมื่อเค็ยใหญ่ท้อไป
ข้างหน้าจะไค้รับผลอันค้งาม.

คำสั่งสอนของพระพทธเจ้านัน แบ่งเป้นหลายภาคหลายชนค้,
และในภาคหนึ่ง ๆ ก็แบ่งออกอีกเป้นหลายหมวดหลายประการ, ถ้าจะ
เก็บมาสั่งสอนให้ล้เอืยคแล้ว อยว่่าแ่ทวันเค็ยเฉย สอนกันค้งยักไม่
จบ; ถ้าจะกล่าวให้พิงแ่ย้อ ๆ ก้เท่่ากับอ่านสารขานเรื่อง ค้งไม่ไค้

ประโยชน์อะไรนัก, เพราะฉะนั้นในวันหนึ่งจะเลือกนำมากล่าวแต่หมวด
เดียว, ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งแห่งคัมภีร์ปฏิบัติอันเป็นธรรมที่สมควรแก่คุณวิเศษ,
สำหรับจะให้มันเป็นเครื่องเตือนใจทั้งชายหญิงผู้ใหญ่และเด็ก. ธรรมสำหรับ
คุณวิเศษเช่นนั้น เราทั้งหลายผู้มั่งจะแสวงหาความงามความดีย่อมจะ
ประพฤติให้เป็นเนื่องนิรันดร์, เพราะไม่ใช่สิ่งที่เกินกำลังของเราไปเลย.

ธรรมหมวดนี้จะแสดง ณ บันไดท่านเรียกว่าทิศทั้ง ๖ ได้แก่ บุคคล
๖ จำพวก คือ:—

ทิศเบื้องหน้าได้แก่บิดามารดา.

ทิศเบื้องขวาได้แก่ครูบาอาจารย์.

ทิศเบื้องหลังได้แก่ครอบครัวหรือบุตรภรรยา.

ทิศเบื้องซ้ายได้แก่มิตร.

ทิศเบื้องต่ำได้แก่ข้าบไพร่.

ทิศเบื้องบนได้แก่สมณพราหมณ์ณาจารย์

บัณฑิตจะว่าถึงทิศเบื้องหน้าซึ่งได้แก่บิดามารดา ว่าเราควรจะ

ประพฤติต่อท่านเป็นการตอบแทนคุณท่านอย่างไร. กิจของเราที่จะพึง
กระทำตอบแทนคุณบิดามารดาท่านจักได้เป็น ๕ สถาน คือ:—

สถานที่ ๑ บิดามารดาท่านได้เลี้ยงดูเรามาตั้งแต่เล็กจนโต, ได้
ทนบารุงเราให้อิ่มหนำสำราญปราศจากอันตรายทั้งปวง, ในเวลาช่วย
ใช้ท่านก็ได้รักษาพยาบาลเรามา; ครั้นเวลาท่านมีอายุมากแล้วเราเคย
ได้ชวนเรากล่าวสนทนากับท่านโดยปฏิบัติแลเลี้ยงดูเป็นการตอบแทนท่าน

บ้าง ให้ท่านไ้ความสขกายสขใจ.

สถานท่ ๒ เราต้องรับทำกิจการของท่าน, เมื่อท่านมีธุระอะไรอย่าให้ท่านต้องออกปากใช้หรือวิงวอน; เราว่าท่านมีความปรารถนาอย่างไรเราก็ทำให้สำเร็จตามความปรารถนาของท่านให้ดีที่สุดที่จะทำได้.

สถานท่ ๓ เราต้องพยายามดำรงวงศ์สกุลของเราให้ดี, เป็นต้นว่าสกุลของเรามีชื่อเสียงอยู่แล้ว ไม่ควรเราผู้เป็นบุตรจะประพฤติเอาแต่สยบส่วนตัวตามชอบใจเราฝ่ายเดียว; ต้องดำรงวงศ์สกุลให้มีชื่อเสียงตลอดไปด้วย, จะไ้มีผู้สรรเสริญว่า วงศ์สกุลนั้นเขาคดี, เขารับสืบต่อกันมาไ้โดยมั่นคงเป็นบั๊กแผ่น.

สถานท่ ๔ ต้องประพฤตินให้สมควรไ้รับทรัพย์มฤตก. ขอนมุงความว่า ต้องประพฤตินไม่ให้ส่วยส่วย, ไม่เป็นผู้ใช้จ่ายทรัพย์โดยไม่วิจาราคาของทรัพย์ ต้องเป็นผู้ร้จักออมสิน และแสวงหาเพิ่มเติม, ให้สมควรที่จะเป็นผู้รับครอบครองทรัพย์มฤตกที่บิดามารดาและญาติไ้สละสมไว้ให้; ถ้าเรามาใช้จ่ายทำลายทรัพย์นั้นเสียโดยหาประโยชน์มิไ้แล้ว จะเป็นที่น่าโทมนัสในวงศ์สกุลของเรายิ่งนัก.

สถานท่ ๕ เมื่อบิดามารดาท่านล่วงลับไปแล้ว เราควรสนองพระเดชพระคุณท่าน, โดยทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ท่าน, และทำศพอไ้เป็นที่เรียบร้อยสมควรแก่ยศบรรดาศักดิ์, หรือบิดามารดาพอใจจะให้ทำอย่างไ้ก็ต้องทำให้อย่างนั้น.

ฝ่ายบิดามารดาเมื่อท่านไ้รับความบำรุงจากเรามีใช้ท่าน จะนึ่งเคย

เสียเมื่อไร, ท่านย่อมจะอนุเคราะห์เราได้ถึง ๕ สถานเหมือนกันคือ :-

สถานที่ ๑ ท่านจะห้ามเราไม่ให้ประพฤติชั่ว, และคอยชักเตือนว่ากล่าวเราในเวลาที่เราทำผิดต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก. การที่ท่านห้ามนี้เพราะอะไร ? ก็เพราะท่านรู้อยู่แล้วว่า ความชั่วนั้นถ้าผู้ใดทำเข้าแล้วก็จะนำไปสู่ความทุกข์, ท่านผู้ใหญ่ว่านั่นท่านได้เคยพบเห็นมาก่อนเรา ท่านจึงให้ความรู้ของท่านในข้อนี้แก่เรา, เป็นเครื่องแสดงความเอ็นดูแก่เรา, นับว่าเป็นประโยชน์สำคัญยิ่งนัก.

สถานที่ ๒ ท่านขจัดให้เรารู้จักความดี, เพราะเพียงแต่ห้ามไม่ให้ประพฤติชั่วอย่างเดียวเท่านั้นยังไม่พอ, ท่านยังจะต้องสั่งสอนว่า สิ่งใดควรทำ, ถ้าทำเข้าแล้วจะได้ประโยชน์อย่างนั้น ๆ แนวทางที่จะอุปการะแก่คุณสถานที่ ๑ ของท่านด้วยอีกส่วนหนึ่ง.

สถานที่ ๓ บิณฑบาตคงจะจัดการให้เราศึกษาศิลปวิทยา เพื่อต่อไปเราจะได้มีทางทำมาหาเลี้ยงชีพโดยชอบ. การที่ท่านให้ศึกษาศิลปวิทยานั้นก็เหมือนท่านให้ทรัพย์ของท่านแก่เรา, นับเป็นบำเหน็จพิเศษส่วนหนึ่ง.

สถานที่ ๔ เมื่อเรามีอายุสมควรแล้ว ท่านคงจะจัดหาภรรยาให้, และโดยท่านได้รู้ได้เห็นมาก่อนเราแล้ว ประกอบด้วยท่านมีใจรักเรา, ท่านคงจะเลือกหาให้แต่ภักดีสมควรแก่เรา, เช่นนั้นก็นับว่าท่านให้ลาภสำคัญอีกอย่างหนึ่งเหมือนกัน.

สถานที่ ๕ ท่านคงจะมอบทรัพย์สมบัติให้แก่เราในสมัยกาลอัน

ควร; เมื่อท่านเห็นว่าเราประพฤติชั่วก็สมควรเป็นผู้รับทัณฑ์มฤตยูได้
แล้ว ท่านคงทำพินัยกรรมมอบให้.

นั่นน่ะ บิคารมารคา ตอบแทนความ ปฏิบัติที่เรา ได้กระทำ ต่อท่าน,
เพราะฉนั้นการที่เราปฏิบัติท่าน จะนับว่าเราขาดทุนไม่ได้เลย. สิ่งที่เรา
ได้กระทำไปนั้น น้อยกว่าที่เราได้รับจากท่านเสียอีก, เรายอมเป็นผู้ได้
เปรียบท่านมากมายนัก.

คราวนี้จะกล่าวถึงทิศเบื้องขวาได้แก่ครุฑาจารย์. หน้าที่พิเศษ
จะต้องบำรุงอาจารย์นั้นก็มีอยู่ ๕ สถาน คือ:—

สถานที่ ๑ ศิษย์ควรเคารพท่านโดยความอ่อนน้อมทุกเมื่อ, ไม่
ควรทำเพิกเฉยหรือรู้สึกเป็นคนอื่น เพราะท่านเป็นผู้มีคุณแก่เรามาก.

สถานที่ ๒ ศิษย์ควรใช้สรวนและกระทำตนให้เป็นที่น่าพอใจและ
รักใคร่ของครู, เมื่อมีกิจการที่เราพอจะทำให้แก่ท่านได้ก็ทำให้, เช่นนี้
จะชวนให้ครูมีความพอใจและรักใคร่เรามากขึ้น.

สถานที่ ๓ ศิษย์ต้องเชื่อฟังคำอาจารย์สั่งสอนทุกประการ, ไม่
ว่าในการวิชาหรือความประพฤติ.

สถานที่ ๔ ศิษย์ควรอุปฐากอาจารย์ในพอที่จะทำได้, เป็นต้นว่า
อาจารย์ป่วยก็เอาใจใส่หมั่นเยี่ยมเยียน และห้ามคหม่อไปรักษา; เมื่อ
อาจารย์ต้องการสิ่งใด ที่พอจะหาให้ได้ก็หาให้.

สถานที่ ๕ เวลาที่อาจารย์สอนศิลปวิทยาให้, ศิษย์ต้องตั้งใจ
เรียนด้วยความเคารพ, คือตั้งใจเรียนกว่าได้รับสิ่งที่ดีที่จะเป็น

คุณเป็นประโยชน์แก่ตน; เมื่อตั้งใจเรียนหรือเรียนโดยเคารพเช่นนั้น การเล่าเรียนก็จะเจริญได้ผลงอกงามรวดเร็ว.

เมื่อศิษย์ได้ปฏิบัติอาจารย์ใน ๕ สถานนั้นแล้ว อาจารย์ก็ย่อมจะตอบแทนศิษย์ด้วยความอนุเคราะห์ ๕ สถานเหมือนกัน คือ:—

สถานที่ ๑ อาจารย์ย่อมจะคอยแนะนำในทางวิชาที่ศึกษาให้แก่ศิษย์. เมื่ออาจารย์มีความรักใคร่ตั้งใจแนะนำจริง ๆ แล้ว ศิษย์ก็ย่อมจะได้รับโอวาทคำสั่งสอนแนะนำที่ดีโดยละเอียดลออ.

สถานที่ ๒ อาจารย์ย่อมให้ศิษย์ได้เรียนดี, คือเอาใจใส่ช่วยเหลือในการเรียนของศิษย์, ตรวจตราให้ศิษย์ได้เล่าเรียนด้วยความรู้เป็นอย่างดีและเร็วด้วย.

สถานที่ ๓ อาจารย์ย่อมจะสอนวิชาให้แก่ศิษย์โดยสิ้นเชิง, คือมิได้มีข้อบกพร่อง; อะไรที่ท่านรู้เพียงไรท่านก็สอนให้เพียงนั้น ไม่มีอำพรางหรือหวงวิชา.

สถานที่ ๔ อาจารย์ย่อมยกย่องศิษย์แก่เพื่อนฝูงและคนทั้งหลายทั่วไป, เป็นการช่วยเชิดชูให้ปรากฏเกียรติคุณของศิษย์โดยสมควร.

สถานที่ ๕ ถ้าจะเรียกตามภาษาวัด ก็เรียกว่าทำการบวชกันไว้ในทิศทั้งหลาย, คืออาจารย์ย่อมจะมีเพื่อนฝูงและคนรู้จักชื่อน้อยในที่ต่าง ๆ, เมื่อศิษย์ไปสู่ที่ใด ๆ ปรากฏว่าเป็นคนไปแต่สำนักนั้น ๆ เป็นศิษย์ของคนนั้น ๆ ผู้ที่เขารู้จักอาจารย์ เขาก็พลอยเชื่อถือศรัทธาและให้ความอนุเคราะห์ต่าง ๆ; บังคับมีคำยกย่องหรือแนะนำไปจากอาจารย์

ด้วยที่จะยังใคร่ขบความอุปถัมภ์มากจน, อันนี้ใคร่ขอว่าอาจารย์ทำความ
 ย้องกันให้ในทิศทั้งหลาย.

ทิศเบื้องหลัง คือภรรยาฉัน, ว่าด้วยอาการที่สามีควรระวัง
 ภรรยาอย่างไร สามีควรระวังภรรยาด้วยอาการ ๕ สถาน คือ:—

สถานที่ ๑ สามีควรยกย่องภรรยา, คือเลี้ยงดูอย่างออกหน้า
 ออกตา, จะไปไหนก็แสดงความรับรองเช่นนั้น, ไม่แสดงอาการขี้ขัง
 ด้วยความกระดาก, หรือทำเหมือนหนึ่งจะปฏิเสธว่าเป็นคนอื่น ซึ่งไม่
 นิยว่าเป็นวิธียุติและทนบำรุงภรรยาโดยชอบธรรม.

สถานที่ ๒ ไม่คดโกงและไม่นีกว่าภรรยาเลยว่าตน, ย่อมยก
 ย่องภรรยาให้เสมอตน อย่างที่เรียกว่าเป็นคู่ชีวิตเมีย, ไม่ใช่ทำกับ
 เขาเหมือนหนึ่งทาส.

สถานที่ ๓ ไม่ประพฤติก่อวุ่นใจภรรยา, กล่าวคือไม่เป็นนักเลง
 เจ้าชู้; ถ้าภรรยาเขาห้ามไม่ให้ประพฤตินอกใจเขา ก็ไม่ควรขัดขืน.

สถานที่ ๔ มอบความเป็นใหญ่ให้แก่ภรรยา, แปลว่าตั้งให้เป็น
 แม่เรือน และมอบการงานในเรือนที่พอจะแบ่งได้เป็นส่วนหนึ่ง ให้เป็น
 หน้าที่ของภรรยาทำ.

สถานที่ ๕ หาเครื่องแต่งตัวให้ตามสมควร ที่จะไม่ให้ภรรยา
 ต้องอับอายขายหน้าเขา.

เมื่อเราจนกระทั่งภรรยาเช่นนี้ เราก็ต้องใคร่ขบความบำรุงจาก
 ภรรยา ๕ สถานด้วยเหมือนกัน คือ:—

สถานที่ ๑ ภรรยาไม่ละทิ้งการงานในบ้านเสีย, ย่อมจัดการบ้านเรือนให้เป็นระเบียบเรียบร้อย, เข้าของทุกอย่างก็ถือว่าเหมือนของตัว, ไม่นึกว่าสิ่งนั้นไม่ใช่ของข้า สิ่งต่างหากเป็นของข้า, เมื่อเวลาสามีไปทำการงานมอบหน้าที่ให้ภรรยาดูแลการทางบ้าน ภรรยาก็ต่างหุ่ต่างทำให้ทุกอย่าง, เช่นนี้เป็นหน้าที่ของเมียที่ควรจะทำได้แท้.

สถานที่ ๒ ย่อมจะเอาใจใส่สงเคราะห์คนข้างเคียงของผัว, คือเชื้อเพื่อต่อญาติมิตรและบ่าวไพร่ของผัว, ถือเหมือนหนึ่งว่าเป็นญาติมิตรและบ่าวไพร่ของคนของตัวเอง, ไม่เกี่ยงจนว่าคนนั้นเป็นพี่น้องของคุณท่านต่างหาก, คนนั้นบ่าวของคุณต่างหาก; ถ้าคิดเกี่ยงจนอยู่เช่นนั้นก็ย่อมจะเกิดความไม่เรียบร้อย, และทำให้ผัวได้รับความรำคาญ, อาจเป็นเหตุให้ถึงแก่ผิดใจกันก็ได้; เพราะฉะนั้นในข้อนี้ไม่ใช่สักแต่จะแนะนำเท่านั้น, ต้องขอกำชับว่าเป็นความจำเป็นแท้ที่เมียจะต้องเอาใจใส่ให้มาก, จะต้องรู้สึกว่าเป็นกิจสำคัญของแม่เรือนอย่างยิ่ง.

สถานที่ ๓ ภรรยาไม่ประพฤตินอกใจสามี, คือย่อมซื่อตรงต่อสามีรักใคร่ในสามีอยู่เสมอ.

สถานที่ ๔ รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้, ไม่ใช่ทรัพย์สมบัตินั้นให้หมดเปลืองเกินสมควร จนสามีต้องชวนหาหาไม่มีเวลาพักผ่อน; หรือยิ่งร้ายกว่านั้น, เช่นภรรยาประพฤติตนเป็นคนทำลายทรัพย์ จีบจ่ายไขว่เขวจนเกิดฉ้อฉล, ทำให้ผัวได้รับความเดือดร้อน, หรือถึงแก่ปล่อยสติพลอยกระทำความผิดตามเมียไปด้วย, เทียบหยิบฉวยฉกฉก

บอกจนต้องรับพระราชอาญา, เช่นนั้นก็จะเป็นไต่; ผู้หญิงก็ไม่ควร
ประพฤติกุเลา, เพราะฉะนั้นท่านจึงว่าเมื่อก่อนจะต้องรักษาทรัพย์สมบัติของ
ผัว.

สถานที่ ๕ ไม่เกียจคร้านต่อการทำงานทั้งปวง, ถึงจะมีข่าวไพร่
ใช้ส่วยก็ยังไม่ปล่อยและทอดทิ้งให้ทำตามอำเภอใจข่าว, จะเป็นช่องให้
การงานเสื่อมเสีย; ธรรมดาแม่เรือนที่ดี ตัวเองจะต้องลงมือทำให้เป็น
แบบอย่างบ้าง, แล้วควบคุมใช้ส่วยตรวจตราให้คนใช้ทำให้เรียบร้อย
ตามหน้าที่, จึงจะสมควรที่เป็นแม่เรือนดูแลการงานได้รอบคอบจริง.

ทิศเบื้องซ้ายไต่แก่มิตร. การบำรุงมิตรก็มีอยู่ ๕ สถานที่ คือ—

สถานที่ ๑ ควรให้ปันสิ่งของที่เราพอจะแบ่งปันให้ไต่แก่มิตรโดยไม่
ไม่ทรงเหน็ดเหนื่อย, เช่นของ ๆ เรามีอยู่มากก็ควรจะเผื่อแผ่แบ่งปัน
ให้แก่มิตร, พอเป็นเครื่องแสดงน้ำใจไมตรีต่อกันบ้าง.

สถานที่ ๒ พกจากมิตรให้ไพเราะแจ่มใสสนทนาน้ำใจไมตรี
รักใคร่กัน, อย่าใช้วาจาที่ตรวนร้ายแรงแป่นเครื่องขาคหมางใจกัน;
ถ้าถึงคราวที่จะต้องว่ากล่าวตักเตือนก็ตักเตือนกันโดยนทพื่อน.

สถานที่ ๓ จงประพฤติให้เป็นประโยชน์แก่มิตร, เป็นอันว่าเมื่อ
ได้รับความรู้ ก็ควรนำมาสู่มิตรให้มิตรได้รับประโยชน์ด้วย, หรือ
เมื่อมีโอกาสจะทำประโยชน์ให้แก่มิตรโดยอย่างไรก็จงทำให้ โดยมี
ความมุ่งหมายแต่ที่จะให้เป็นประโยชน์แก่มิตรเสมอด้วยตนเอง.

สถานที่ ๔ ควรทำตนให้เสมอกันเสมอปลายกับมิตร, ไม่ควร

คุณมิตร หรือถือตัวว่าตัวดีกว่ามิตร; ต้องคิดเสียว่าเพื่อนกับเรา
ต้องเสมอกัน.

สถานที่ ๕ ไม่แก้งกล่าววาจาที่คลาดจากความจริง, คือไม่บอ
จนเกินไป หรือตีให้มากไปกว่าความผิด; เมื่อมิตรทำความผิดก็
สรรเสริญความดีของมิตรแต่ตามความจริง เพื่อให้มิตรเกิดปิติยินดี
รณรมย์ในกิจการอันงามที่ได้กระทำล่วงไปแล้ว, และเพียรจอบที่จะ
ให้พยายามทำต่อไปอีก. การสรรเสริญกันเช่นนี้ คนสมัยใหม่เขามัก
เรียกว่า ป. จ. คือประจบ, แต่ที่จริงสรรเสริญกับประจบผิดกัน; สรรเสริญ
นั้นกล่าวแต่เฉพาะความจริง ด้วยเจตนาอันดีสำหรับให้ใคร่ประโยชน์
เป็นความรณรมย์แก่ผู้ใดรับสรรเสริญก็กล่าวแล้ว, แต่ประจบนั้น
ไม่จำเป็นจะเป็นความจริงเลย และเจตนาที่ไปข้างหมายประโยชน์ส่วน
ตัวผู้กล่าวมากกว่าอื่น, เช่นว่าคำกัคำควย, ว่าชาวก็ชาวควย, พอ
ให้ถูกใจ, จะคำจะชาวจริงหรือไม่จริงก็ช่าง.

ส่วนการคืนดี เมื่อความผิดของเพื่อนได้ปรากฏขึ้นแล้วจึงตี,
และตีแต่เท่าที่ผิด, อย่าแก้งใส่ความให้มากเกินไป; ควรชี้แจงให้
มิตรเห็นความผิด เพื่อแก้ไขเสียจึงจะสมควรที่เป็นมิตรกัน.

เมื่อมิตรได้รับความอนุเคราะห์จากเรา ๕ ประการนั้นแล้ว มิตร
ก็ย่อมจะตอบแทนเราด้วย ๕ ประการเหมือนกัน คือ:—

สถานที่ ๑ เมื่อเราจะเข้าไปในทางที่ผิด มิตรก็ย่อมจะชักเตือน
เราด้วยไม้อ่ปากให้เราได้รับความเสื่อมเสีย.

สถานที่ ๒ ช่วยของกนกรักษาทรัพย์สมบัติของเรา มิให้เสียหาย
ไปในเวลาที่เราไม่เหตเพราะประมาท.

สถานที่ ๓ เมื่อมีภัยมาถึงเขาแล้ว ก็ระโศกอาศัยเพื่อนเป็นทพ
พนักช่วยแก้ไขเพื่อระงับภัยนั้น.

สถานที่ ๔ เพื่อนยอมไม่ละทิ้งเราในยามวิบัติ, เช่นเมื่อถึง
คราวมีเคราะห์ได้รับความยากลำบาก เพื่อนก็จะตามเป็นเพื่อนอยู่
นั่นเอง, และตามหน้าที่ของเพื่อนจะช่วยเหลือแก่เราได้อย่างไรก็ควรจะ
ช่วย. แต่ในทันเข้าพเจ้าขออธิบายตามอัธโนมัตถ์สักเล็กน้อย. ยังไม่ได้
พบว่ามีท่านอรรถกถาจารย์ผู้ใด ได้อธิบายไว้แล้วอย่างไรในที่ใดบ้าง;
ก็มีผู้มักจะพูดกันโดยมากกว่า “เมื่อเวลาเรายังดี ๆ ก็มีผู้คนนับถือ,
ครั้นเสียท่าลงไปเขากลับตกล นัมนัมนี่ไม่เปนมิตรจริง.” ขำพเจ้าสอบถาม
ว่าผู้ที่พูดเช่นนั้น เป็นผู้ประพฤติถูกต้องตามธรรมของมิตรแล้วหรือ ?
ถ้าตัวเองไม่ซื่อตรง, ไม่ตั้งอยู่ในศีลในธรรม, จะคอยแต่เอาเปรียบ
เขาข้างเดียว, จะให้แต่เขาประพฤติเป็นกัลยาณมิตรไปฝ่ายเดียว,
ส่วนตัวนั้นประพฤติอย่างไร ๆ ก็ได้ เช่นนี้จะถูกหรือ ? ขำพเจ้าเห็นว่า
ผิด. มิตรที่แท้ควรประพฤติเป็นกัลยาณมิตรทั้งสองฝ่าย; ที่จะให้เป็น
กัลยาณมิตรไปแต่ฝ่ายเดียวย่อมเป็นไปได้โดยง่าย. เปรียบเหมือน
เราจะตบมือ ถ้าตบข้างเดียวจะดังไคว่ไหน, ต้องตบพร้อมกันทั้ง ๒
ข้าง จึงจะดังไคว่; มิตรก็เช่นนั้นเหมือนกัน. ขอนเป็นความเห็นของ
ขำพเจ้าเองไม่ใช่อ้างว่ามีในอรรถกถา.

สถานที่ ๕ มีทรัพยากรน้อยตลอดจนกระทั่งวงศ์ญาติของมิตร,
 คือนับถือเพื่อนอย่างไร ก็ต้องนับถือตลอดจนญาติวงศ์ของเพื่อนด้วย.

ทิศเบื้องต่ำได้แก่ข่าไพร่ นายก็ควรบำรุงข่าด้วย ๕ สถานที่
 เหมือนกัน คือ:—

สถานที่ ๑ จัดการงานให้ข่าทำตามสมควรแก่กำลัง, คืออย่า
 พอกการทำงานลงไปเหลือต่ำกว่าแรงที่จะทำได้.

สถานที่ ๒ ให้อาหารและบำเหน็จในเวลาอันควร, คือเลี้ยงดูให้
 อิ่มหน้า, เมื่อเวลาทำศึกก็ให้บำเหน็จรางวัลอย่างตามสมควร.

สถานที่ ๓ เมื่อยามข่าเจ็บไข้ นายต้องเอาพระรักษาพยาบาล.
 ขอนสำคัญมาก, เพราะการเจ็บไข้ถือว่าแต่ละคนที่เกี่ยวข้องกันเลย,
 แต่ละคนอื่นแท้ ๆ เรายังต้องช่วยเหลือ เพราะเราต้องมีความกรุณาแก่
 เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน; ยิ่งเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับใกล้ชิดที่อาศัยกันเช่นข่า
 ก็ยิ่งจะต้องเอาเป็นธุระให้มากขึ้น.

สถานที่ ๔ ตามภาษาวัดกล่าวว่า “เลือกอาหารอันมีรสแปลก ๆ
 ให้กิน;” แต่ข้าพเจ้าอยากจะทำให้กว้างขวางออกไปกว่านั้น, คือ
 รสในถิ่นไม่เฉพาะแต่อาหาร, เพราะการเลี้ยงดูก็มีอยู่ในข้อข้างต้นแล้ว,
 รสในถิ่นจะต้องขยายให้กว้างออกไปถึงธรรมรส, คือนายจะต้องคอย
 แนะนำในความดี บอกสิ่งที่ควรทำไม่ควรทำให้แก่ข่าด้วย.

สถานที่ ๕ ปล่อยให้หย่อนในสมัยอันควร, คือให้มีเวลาว่างจาก
 การงาน สำหรับพักผ่อนร่างกายและเพื่อความสนุกสำราญบ้าง, เช่นนี้

จึงจะเรียกว่านายประพตักคือบ่าว.

ส่วนบ่าวเมื่อนายได้ให้ความบำรุงทั้ง ๕ สถานนั้นแล้ว ก็ควร
ต้องคอยแทนบุญคุณของนายเป็น ๕ สถานเหมือนกัน. แต่บ่าวสมัยใหม่
โดยมากเขามักจะเห็นว่านายควรจะให้เขาข้างเดียว, เขาไม่จำเป็นที่
จะต้องเอาใจใส่คอยแทนบุญคุณของนายนัก. หน้าที่ของบ่าวที่ควรจะต้อง
คอยแทนนายนั้นดังนี้ คือ:—

สถานที่ ๑ บ่าวควรจะช่วยกันทำการงานก่อนนาย.

สถานที่ ๒ บ่าวควรจะช่วยงานที่หลังนาย. ทั้ง ๒ สถานนี้ บ่าว
สมัยใหม่เขามักเห็นตรงกันข้าม.

สถานที่ ๓ บ่าวควรระวังของแต่ที่นายให้. ขอนบ่าวสมัยใหม่เขา
ก็มักจะถือเสียว่า ของนายก็เหมือนของบ่าว ๆ ก็เหมือนของนาย, ไม่
ใช้คนอื่นคนใดกลั้วไถ้ไหนมา, เพราะฉะนั้นเขามักจะฉ้อฉลสาละ เลือนเอา
ตามชอบใจของเขาเสียทีเดียว, มีขี้หรีด ๆ ของนายเป็นต้น.

สถานที่ ๔ บ่าวควรจะทำกรงานให้คึกคักที่สุดที่ตนจะทำได้. ขอนัก
อีกนั้นแหละ, บางทีเขาก็เห็นว่าไม่จำเป็น.

สถานที่ ๕ บ่าวควรนำเอาคุณของนายไปสรรเสริญให้คนอื่น
ฟัง. แต่โดยมากส่วนคนเขามักจะลืมนึกเสีย, ส่วนความผิดของนายนั้น
แหละ เขามักเอาใจใส่ไปนินทาให้ผู้อื่นฟังโดยบ่อย ๆ, และเมื่อจะ
กล่าวถึงนายแล้ว เขามักจะขึ้นชื่อว่า “นายมันอย่างนั้น, นายมัน
อย่างนี้” หนักเข้า ๆ นายจะต้องกลับเรียกบ่าวว่าท่านคอกกระมัง?

อันว่าหน้าที่ในระหว่างนายกับข้าวนั้น เราผู้มีข้าวควรจะต้องจกจำไว้จะไ้ทำหน้าที่ของเราให้ถูก; แต่ส่วนข้าวนั้นเขาจะทำให้เราหรือไม่ทำให้เราก็แล้วแต่การ.

ทิศของชนได้แก่สมณพราหมณ์นาคารย; ที่เราจะต้องบำรุงนั้น, มีอยู่ ๕ สถานซึ่งคนโดยมากเขาย่อมได้ทำอยู่ดีแล้ว คือ:—

สถานที่ ๑ บำรุงด้วยกายกรรม, คือจะทำอะไร ๆ เพื่อสมณพราหมณ์นาคารย ก็ให้ทำประกอบด้วยเมตตาแลหวัชจิตต่อ.

สถานที่ ๒ บำรุงด้วยวจีกรรม, คือเมื่อจะพูดอะไร ๆ ก็ให้ประกอบด้วยเมตตาและความหวัชจิตต่อ.

สถานที่ ๓ บำรุงด้วยมโนกรรม, คือให้ระลึกถึงด้วยเมตตาจิต.

สถานที่ ๔ บำรุงด้วยไม่ห้ามปรามมิให้เขายับ, คือเวลาที่ท่านไปมาควรทำความเรียบร้อยให้ดี ไม่ใช่ขี้นกประตูลิ้นหน้าท่าน.

สถานที่ ๕ บำรุงด้วยอามิสทาน, คือขี้นกทั้ง ๔, ได้แก่เครื่องนุ่งห่ม, อาหาร เสนาคัน, เครื่องยา, ตามควรแก่ท่านและตามกำลังของเราที่จะบำรุงไ้.

สมณพราหมณ์นาคารยเมื่อได้รับความบำรุงเช่นนั้น ก็ย่อมตอบแทนเราด้วยคุณ ๖ สถานคือ:—

สถานที่ ๑ ห้ามไม่ให้ทำชั่ว

สถานที่ ๒ ให้ตั้งอยู่ในความดี.

สถานที่ ๓ อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม, คือเมื่อจะช่วยเหลือ

อย่างหนึ่งอย่างใด ย่อมทำด้วยน้ำใจที่หมายคัมมีความบริสุทธิ์อยู่เสมอ.

สถานที่ ๔ ให้ไต่ฟุ้งสัที่ยังไม่เคยฟุ้ง, คือธรรมอันประกอบ
ด้วยคุณต่าง ๆ.

สถานที่ ๕ ทำสิ่งที่ไต่เคยฟุ้งแล้วให้แน่นแข็งขึ้น, คืออธิบาย
ให้เราเข้าใจซัดเจนยิ่งขึ้นในข้อที่เราไต่ฟุ้งแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจแน่นแจ้ง
ซัดเจน.

สถานที่ ๖ บอกทางสวรรค์ให้, คือทางดีทางชอบ หรือทาง
บุญทางกตสันนเอง. เหล่านี้ย่อมเป็นกิจที่ควรสมณพราหมณาจารย์จะ
เป็นผู้กระทำทั้งสิ้น.

ธรรมที่ข้าพเจ้านำมาแสดงแล้วนั้นย่อมให้เห็นได้ชัดว่า ที่คนเราจะมุ่ง
หาประโยชน์ตนฝ่ายเดียวนั้นไม่ไต่, จำต้องคิดทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น
ด้วยจึงจะนับว่าเป็นคนดีจริง. เมื่อไต่รับประโยชน์ของผู้อื่นแล้ว ก็ต้อง
ตอบแทนบุญคุณเขา, ไม่ควรคิดเอาแต่ไต่ของตัวฝ่ายเดียว, เพราะ
คนเราเกิดมามีต้องอาศัยซึ่งกันและกันแลกันในทุกกิจการทั่วไป. ใครเลยใน
โลกนี้จะแสดงไต่ว่าตนมีกำลัง, มีอำนาจ, และมีบุญญาพอกไต่จะดำรงตน
อยู่ไต่แต่ผู้เดียว, ไม่ต้องอาศัยผู้อื่น. ข้าพเจ้าไม่เห็นมีใครจะกล้าอวด
ไต่เช่นนั้น นอกจากคนที่มิใช่พระวิศรอบจำอยู่.

คนเรามีชีวิตอยู่ไต่ที่ราบไต่ ก็ต้องประพาศไต่เอาใจผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา;
ถ้าเราไม่ประพาศไต่เช่นนั้น เราจะไม่สุขไต่อย่างไต่, เราจะเอาข้าวไต่
ไต่ไหนกิน, เราจะไต่เครื่องอุปโภคบริโภคทุกสิ่งมาแต่ไต่ไหน; เราจะทำ

ของเราขึ้นใช้เองให้พอความต้องการทั้งหมดไหวหรือ? ตาม
 ธรรมดาเมื่อคนอื่นเขาได้อาศัยเรา ๆ ก็ยอมได้อาศัยเขาคับเหมือนกัน,
 ต่างคนต่างต้องอาศัยแลกเปลี่ยนทดแทนกันอยู่กันไป ไม่เลือก
 หน้า. ในสมัยการประพาศเขาใจผู้อื่นเขามักเหมือนกันว่าเป็นประจบ;
 แท้จริงการเขาใจกันก็เปรียบเหมือนหว่านข้าวลงในนาตัวเอง, ถ้าไม่
 หว่านก่อนทำไมจึงจะได้ข้าวกิน. ถ้าเราจะให้เขาอนุเคราะห์เรา, เราก็
 ต้องอนุเคราะห์เขา, อย่างน้อยก็ด้วยการแสดงวาจาไพเราะเป็นเครื่อง
 ผลไม้มิตรกัน, ที่เรียกว่าขี้อาวา; ถ้าเราพูดขู่ตวาดเขา ๆ ขู่ตวาดเขา
 เรายังเรากลักรอไม่ใช่หรือ? เพราะฉนั้นการที่เราทำคตผู้อื่น ก็เพื่อจะ
 ให้เขาทำคตเราอย่างเท่านั้น; ถ้าเราอยากให้เขาชมเรา เราก็คต้องรู้จัก
 ชมเขาอย่างเหมือนกัน. รวบรวมความว่า, ในโลกนี้สิ่งทั้งปวงย่อม
 อาศัยกันแลกัน เราจะหมายกันเปล่าหรือเอาแต่ได้ข้างเดียวไม่ได้; เรา
 ต้องทำประโยชน์ให้เขา ๆ จะได้ทำประโยชน์ให้แก่เราบ้าง, ชัณเป็น
 สำคัญนัก. ทก ๆ ศาสนาก็สั่งสอนเช่นนั้นเหมือนกันหมด, เพราะฉนั้นขอ
 ให้ท่านทั้งหลายซึ่งได้ฟังแล้ว จงจำไปสั่งสอนบุตรหลานต่อ ๆ ไป, ไม่
 ควรไปเกียไวนิ่ง ๆ. ถ้าใครที่เป็นครูก็ควรจะไปแนะนำให้ศิษย์ฟัง.

ในที่สุดนี้ข้าพเจ้าขออวยชัยให้พรแก่ท่านทั้งหลาย, ขอให้ท่านมี
 ความสุขสำราญ และให้ได้รับผลตามความปรารถนาทุกประการเถิด ฯ

พระบรมราชาโฆวาท อนุศาสน์

ในงานวิชาบูชา ทรงเสด็จแก่ครูและนักเรียน

ณ โรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์

เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๘

บัดนี้หมามงคลสมัยอันเป็นต้นมแห่งชาวเราผู้เป็นพทธศาสนิก-
ชนไควนมาถึงอีกครั้งหนึ่งแล้ว, คือวันที่ตรงกับวันประสูติ, วันตรัสรู้,
และวันปรินิพพาน แห่งสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าของเราทั้งหลาย,
ผู้ทรงพระเมตตาการุณาแก่โลกหาที่เปรียบมิได้, เราทั้งหลายผู้เป็นพทธ
ศาสนิกชนย่อมรู้สึกรำลึกถึงพระคุณแห่งพระองค์ผู้มีไควชาด, จึงถือ
เอาโอกาสที่อภิสิทธิ์สมัยไควเวียนกลับมาอีกครั้งหนึ่ง เพื่มาชุมนุม
พร้อมกันกระทำการวิชาบูชา, ด้วยสมานระจิตอันพร้อมเพรียงกัน,
เปล่งเสียงประณามพระวิคนะไควรยอันเป็นทพของเราทั้งหลายด้วยน้ำใจ
อันเต็มไปด้วยความจงรักภักดี.

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราไควทรงมีพระคุณอันใหญ่
ยิ่งแก่เราทั้งหลายแล้วณ, เราทั้งหลายผู้ตั้งใจเป็นคนศักยอมจะต้อง
ประพฤติตนเป็นคนกตัญญู วัจกขณคุณซึ่งพระองค์ไควทรงมีแก่เรา
ทั้งหลายมาแล้วปานไคว, และเพื่อแสดงความกตัญญูของเราให้ปรากฏ

แก่โลก ว่าเป็นของที่มีอยู่ในใจจริง, ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เราไขว่คว้าเล่น
แต่คว่ำปากพอลงโลกเท่านั้น, ทั้งนี้เราก็ควรที่จะตั้งใจปฏิบัติตามคำ
สั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้มากที่สุดที่จะทำได้.

จริงอยู่ธรรมะซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงมานั้น เป็นหลักแห่ง
ความประพฤติอย่างสูงส่งซึ่งมนุษย์พึงประพฤติได้, และอาศัยเหตุที่
มนุษย์เราโดยมากย่อมมีกิเลสหนาแน่นอยู่ คือมีความพอใจตามใจตัว
เองอยู่มาก, จึงยากที่จะประพฤติให้ได้แม้แต่ใกล้เคียงหลักธรรมะของ
พระพุทธเจ้าทุก ๆ สถาน. เหตุฉนั้นจึงเป็นช่องให้บุคคลบางจำพวกถือ
โอกาสพுகหาให้ผู้อื่นลดหย่อนในความพยายาม, โดยยกเอาความยาก
แห่งธรรมะมาแสดงให้เห็นว่า เป็นของเหลือวิสัยที่มนุษย์จะประพฤติได้
เพราะเป็นของณิรันดรกาลโลก.

คำว่า “ธรรมคาโลก” นี้ เป็นคำที่บุคคลสมัยบางคนซึ่ง
วางตนเป็นผู้มีความรู้และมีความคิด, และเคยเรียนวิชาอย่างฝรั่ง,
มักพอใจชอบพุดอยู่บ่อย ๆ; แต่พูดพุดคำน้อย ๆ บางทีก็ไม่ได้เข้าใจ
เลยว่าแท้จริงแปลว่าอะไร, เป็นแต่รู้สึกว่าเป็น “ฝรั่ง” ก็พูด
ไปกระนั้นเอง. ฝ่ายผู้ฟังเมื่อได้ยินเขาอ้าง “ธรรมคาโลก” พล่อย ๆ
อยู่ ก็ออกจะตกตลึง, เพราะเข้าใจผิดคิดว่าผู้พูดนั้นเขามีความรู้
อย่างหนึ่งซึ่งตนเองไม่รู้, ดังนั้นเลยเพลินไปนอบน้อมเชื่อฟังด้วยคำซึ่ง
แท้จริงหาแก่นสารมิได้เลย.

ถ้าใช้สมองตรองดูสักหน่อย น่าจะเห็นได้ทีเดียวว่า, แท้จริง

ความประพฤติที่เรียกว่าเป็นธรรมกาลโลกนั้น ก็ไม่มีอะไรนอกจาก
 ประพฤติตามใจตัวของตัวนั่นเอง, คือเมื่อเกลียดใครก็ทำร้ายผู้นั้นไว้ทุก
 สถานจนถึงเอาชีวิตเขาเป็นที่สุด; เมื่ออยากได้สิ่งของ ๆ ใครก็ไม่ต้อง
 รอขอเจ้าของ, หยิบฉวยเอาไปทีเดียว; เมื่ออยากได้หญิงคนใดก็ฉุด
 เอาไปทีเดียว, ไม่ว่าจะเป็นลูกใครเมียใคร. ความประพฤติเช่นนั้นตรงกับ
 กับความประพฤติของสัตว์เดียวิญที่อาศัยอยู่ในป่าเถื่อน ๆ, และแม้แต่สัตว์
 ที่คนเราเลี้ยงไว้มันก็ไม่ประพฤติเช่นนั้นเสียแล้ว, เช่น ช้าง, ม้า,
 โค, กระบือ, หรือหมาเป็นต้น; สัตว์เหล่านั้นมันก็ยังไม่เว้นจากการ
 ทำร้ายแก่คนและสัตว์ซึ่งมีใครทำร้ายแก่มัน; หมาที่เราเลี้ยงไว้เมื่อมัน
 อยากกินอะไร มันก็ยังไม่รังเกียจแสตงกิริยาขอ, อย่างน้อยก็กระตักหาง,
 หรือตามันรภาษามาก ๆ เขาก็เลิกขนนง.

สัตว์เดียวิญที่เราเรียกว่าเชื่อง, คือไม่เที่ยวขบกัดทั่ว ๆ ไป
 ตามอำเภอใจ, และทิ้งรักของกิน, รังเกียจแสตงกิริยาอาการรักใคร่เจ้า
 ของนั้น, โดยปรกติมันเป็นอยู่เช่นนั้นหรือ? เปล่าเลย. ต่อเมื่อมันได้
 มาอยู่กับคนจนคนใดรับความผูกพัน แล้วมันจึงประพฤติเช่นนั้นไว้,
 เพราะฉะนั้นจึงถือว่าบรรดาสัตว์ทุกคนเรานิยมว่าดีทุก ๆ อย่าง มัน
 ประพฤติผิดธรรมดาของมันเสียแล้ว, ซึ่งแปลว่าคนเราชอบสัตว์ที่เชื่อง
 เพราะมันประพฤติผิดธรรมดาโลก.

ก็เมื่อการที่สัตว์เดียวิญประพฤติผิดธรรมดาโลก คนเรายก
 ย่องเป็นความชอบของมันนั้น, มนุษย์ที่ประพฤติดีก็ว่าธรรมดาโลกจะไม่

ยกย่องให้เป็นผู้ประพฤติกุศลอย่างหรือ? ผู้ที่พอใจพูดพล่อย ๆ ถึงเรื่อง
ธรรมคาโลก, ขอเชิญไปรับมาเถื่อนมาเทียบมรณังเป็นไร, คุณนั้นจะได้
พาไปลงท้องคลองหวั้งข้างแตกเสียข้าง! หมาบ้านก็เลี้ยงทำไม,
เลี้ยงหมาป่าดีกว่ามันจะโคกก็เลือกโทรมไปทกวัน, จะสนุกก็กระมัง?

ผู้ที่พอกอ้างธรรมคาโลกข่อย ๆ นั้น ที่แท้โดยมากมักพูดไปโดย
เก็บปากคนอื่นเขามาพูด, เพราะเห็นว่าเป็นของที่เหมาะสมสำหรับใช้แก้
ตัวในเมื่ออยากประพฤติกุศลซึ่งแต่ตนเองก็รู้สึกอยู่ว่าชั่ว. บางคนก็พูด
ถึงธรรมคาโลกสำหรับเล่นตลก, บางคนก็พูดสำหรับให้คนฟัง โดย
พอใจของตนเป็นคนปรื่องปราศดลาคในทางแสดงโวหาร, หรือเป็นคนมี
ความรู้ลึกซึ้ง, แต่แท้จริงแม้แต่ผู้พูดเช่นนั้นเองก็มีใจเชื่อจริง ๆ เลย
ว่าคนเราควรประพฤติตามธรรมคาโลกทุกสถานและทุกเมื่อไป, เพราะ
ฉะนั้นจึงควรระวังใช้สติเห็นขบวรั้งไว้ อย่าให้เพลินเพลินหลงไปในคำพูด
อ้างธรรมคาโลกนั้นเกินไป.

ส่วนคำที่ว่าคนเรายังมีกิเลสหนาแน่นนัก จึงไม่สามารถที่จะ
ปฏิบัติให้เต็มตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้นั้น เป็นความจริงอยู่,
แต่เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว เราจะเลยละความพยายามเสียทีเดียวหรือ?
ถ้าจะละความพยายามเช่นนั้น ก็จะทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์, และไป
เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานที่ในป่าจะดีกว่ากระมัง?

ก็เมื่อเราทั้งหลายจะทำตัวเป็นลิงก็ไม่ได้, หรือจะกลับกลายเป็น
คนป่าไปอีกก็ไม่ถนัดเหมือนกันเช่นนั้น, ก็ไม่มีหนทางใดเลือกได้

นอกจากที่จะต้องประพาศิตินให้สมควรที่ไ้มาเกิดอยู่ในหมู่คนที่เจริญรุ่ง
เรืองแล้วนั้น, โดยระเบียบอันดีที่สุดที่จะทำได้.

บรรดาการใดที่เราปรารถนาจะกระทำไว้ว่าจะสำเร็จได้โดยทันทีเมื่อ
ไร, เราย่อมจะต้องใช้ความอุตสาหะพยายามทุกอย่าง และความสำเร็
งจะได้ช้าหรือเร็วก็อยู่ที่ความพยายามของตัวเราเองจะมีมากหรือน้อยนั้น
แหละยิ่งกว่าสิ่งอื่น; แต่ถ้าไม่ใช้ความพยายามเสียเลย, คือไม่เริ่ม
ทะเกียกทะกายเสียเลยแล้ว, อย่างไร ๆ ก็คงไม่ใกล้ความสำเร็จเข้าไป
ไ้เลยเป็นแน่แท้, และถ้าเราไม่เต็มใจที่จะยอมทนความลำบากบ้าง
แล้วก็จะไม่ไ้ได้สิ่งที่ปรารถนาเลยเป็นอันขาด.

เมื่อเราเกิดมาแรกนั้น เราจะยืนและเดินอย่างมนุษย์เราไ้ก็หามี
ไ้; เราพูดก็ไ้ไม่เป็นภาษา. เมื่อเราเคี้ยวโตขึ้นแล้ว, มีกำลังมากขึ้น
แล้ว, เราไ้ต้องใช้ทั้งมือและต้นคืลันไป; และสำเนียงที่เราส่งออกมา
ไ้ก็ไ้มีแต่อย่าง ๆ อย่างไม่เป็นภาษาอะไร. การที่จะเดินและจะพูด เราต้อง
หัดทั้งสองอย่าง จึงไ้ทำได้ดังนี้, ก็เป็นพยานอยู่แล้วว่า ถ้าปล่อยแต่
ลำพังธรรมชาติโลกคนเรากไ้ไม่ผิดอะไรกับสัตว์เดือบริจมาณ; คือคงไ้ใช้เดิน
สี่คืนอยู่เป็นพัน และออกสำเนียงก็หาเป็นภาษาไ้ไ้ไม่. การที่คนเรา
ใช้วิธีขยายถึนคืน ๒ คืนไ้และใช้สำเนียงพูดเป็นภาษาไ้ ก็แปลว่า
เราต้องใช้ความพยายามมาาก, และไ้ทนความลำบากมาากมาย
หนักหนาแล้ว. ถ้าต่างว่าเราไ้ไ้เคยเดิน ๒ คืนมาแต่ก่อนเลย และ
ไ้เคยพูดเป็นภาษามาเลยแล้ว, และมีผู้มาสอนเผยให้เราเดิน ๒ คืน

และพูดเป็นภาษา, เราก็ควรจะเห็นว่าเป็นการยากเกือบเหลือวิสัยทีเดียว. คำที่เราหัดเดินและหัดพูดตั้งแต่เมื่อเรายังเด็กอยู่เราจึงล้มเสียแล้วว่า ขณะนั้นได้ความลำบากปานใด, และมาบัดนี้จึงเลยเผละไปว่า การเดิน ๒ ขั้นและพูดจาเป็นภาษาเป็นของธรรมดา, แต่ที่เท่านั้น เราต้องฝึกฝนตัวเราท่าทางหากจึงได้เดิน ๒ ขั้นได้ และพูดเป็นภาษาได้. ผู้ที่ต้องการให้มนุษย์ประพฤติตามธรรมดาโลกนั้น, ได้นั้นก็ยังไม่พอ. ถ้าเราทำเช่นนั้น เราจะต้องกลับลงกลาน ๔ ขั้น, จะต้องกลับไปอยู่ในถ้ำ, จะต้องเปลื้องผ้าหนังห่มเปลือยกายหมด, จะต้องงดการกินอาหารที่หึงต้มหรือกระทำให้สกปรกด้วยเปลวไฟโดยอาการใด ๆ, และข้อลำบากที่สุดของนักพูดจะต้องบอกความเห็นแสดงโวหารอะไร ๆ หมด ! มนุษย์ที่ใคร่สำหรับฝึกฝนจนมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นลำดับขึ้นมา, จนไกลจากนิสัยสัตว์เคี้ยวระเคี้ยวขึ้นมามากมายหนักหนาแล้ว จะกลับหันลงไปประพฤติอย่างแบบเคี้ยวระเคี้ยวอีกได้หรือไม่? ย่อมไม่ได้โดยอยู่เอง; และอย่าว่าแต่จะให้ประพฤติอย่างสัตว์เคี้ยวระเคี้ยวเลย, แม้แต่จะให้ประพฤติอย่างแบบคนป่าซึ่งเดินแกว่งล่าสัตว์จนเหนื่อยหิวจนเป็นอาหารหรือใช้ไม้ทรางเข่านกมาเผากิน, นอนไถ่ร่มไม้หรือในโพรงในถ้ำ, เท่านั้น เราก็ประพฤติไม่ได้เสียแล้ว.

เมื่อในทางกายกรรม, หรือความประพฤติอันเนื่องด้วยกาย, เราจะใช้แบบสัตว์เคี้ยวระเคี้ยว หรือแม้แบบคนป่าก็ไม่ได้แล้ว, เหตุไฉนเล่าเราจะตีราคาตัวของเราเท่าคนป่าในทางวัฏกรรม และมโนกรรม; คือ

เราจะพูดหรือจะคิดอะไร ๆ แต่เท่าคนป่าเท่านั้น จะเป็นการสมควรและ
หรือ? ถ้าเราไม่ยอมตีราคาตัวเราเท่าคนป่าแล้ว เราก็ต้องยกการยก
เอาธรรมคาโลกมาเป็นโล่ห์ยังความประพฤติกามใจตัวเรา, เพราะที่
เรียกว่า “ธรรมคาโลก” นั้น ย่อมเป็นธรรมะซึ่งคนป่าถืออยู่โดย
ปรกตินั่นเอง.

ในส่วนทางธรรมะจรรยา, ผู้ที่ถือพระพุทธศาสนาเปรียบเหมือน
ผู้ที่เกิดขึ้น ๒ ขึ้นเป็นแล้ว และพูดเป็นภาษาแล้ว, ถ้าจะละเสียไม่
ประพฤติก่อไปก็ไม่ผิดอะไรกับคนที่กลียังคลาน ๔ ขึ้นอย่างลิง, และ
ใช้สิ่งสำเนียงแต่เพียงเรียก ๆ จ้อก ๆ อย่างลิง, ซึ่งบางทีจะมีเห็น
ขึ้นโดยบังเอิญ, แต่ที่จะมีใครเขานิมนต์หน้าตาคนนั้น คงไม่มีเป็น
แน่แท้. ถ้าแม้จะไม่ถึงแก่ละทิ้งธรรมะจรรยาทั้งหมดทีเดียว, เป็น
แต่จะเลือกประพฤติก่อเฉพาะที่เหมาะสมและสะดวกแก่ตนอย่างเช่นที่พวกถือ
“ธรรมคาโลก” พอใจประพฤตินั้น, ก็ไม่ผิดอะไรกับที่กลียังคล
ไปเป็นคนป่า อันเป็นคนภูมิต่ำกว่าเพื่อนบ้าน, ซึ่งจะไม่มีการเห็นขึ้น
เลย, และคงจะไม่มีการนิมนต์หน้าตาเลยเป็นแน่แท้.

ธรรมะของพระพุทธเจ้านั้น คนไทยโดยมากย่อมรับรองแล้วว่า
เป็นธรรมะที่ประเสริฐกว่าธรรมะใด ๆ, แต่มีคนบางคนร้องอยู่ว่าสูงเกิน
ไปที่คนเรานั้นจะประพฤติก่อได้. แท้จริงผู้ที่กล่าวเช่นนั้นพูดไปโดย
ปราศจากความรอบคอบ, เพราะธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ใช้
จะมีแต่ขึ้นเกี่ยวกับสิ่งที่ดีงามได้. เช่นมกฏเป็นของงามแต่ไม่ใช่

เป็นของทุกคนทุก ๆ คนจะใส่ได้แล้ว, เราทั้งหลายก็เลยต้องเลิกใส่
หมวกอย่างใด ๆ ทั้งหมดทีเดียวหรือ? ไม่เป็นเช่นนั้นเลย. หมวกมีอยู่
หลายอย่างที่เรายังจะพอใส่ได้อย่างหนึ่ง ซึ่งจะพอรับหน้าเราได้, และ
ทำให้เราสวยขึ้นตงนคนใด, ส่วนธรรมะก็คนนั้น.

คนเราจะเป้นพระอรหันต์ทุกคนนั้นหาได้ไม่, แต่ค่าที่เราจะเป็น
พระอรหันต์มีได้แล้ว ก็เลยปล่อยให้ตนเป็นคนป่าเถื่อนที่เคี้ยวกระนั้น
หรือ? เป็นไปไม่ได้. เราต้องพยายามเป็นคนที่ดีที่สุดที่จะเป็นไปได้.

ทำอย่างไรเล่าจึงจะเป็นคนดี?

กล่าวโดยย่อ, คือตั้งใจให้มันไว้ว่าจะไม่ประพฤติกการใด ซึ่งจะ
เป็นเครื่องเบียดเบียนผู้อื่น, ไม่กล่าวว่าจะเบียดเบียนผู้อื่น, และไม่
ใช้สมองคิดเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น. ที่จะตั้งตนอยู่เช่นนั้นได้ก็โดยรักษานิ
จศีลซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ให้เป็นบรรทัดสำหรับความประ
พฤติของเรา, ซึ่งถ้าพิจารณาให้ดีแล้วก็จะแลเห็นได้ว่า แท้จริง
ไม่เป็นความลำบากเหลือยากกว่าแรงเลย.

บรรทัดแห่งความประพฤติคี่นี้ ถ้าจะบรรยายขยายความออกไปอีก
หน่อยก็ทำได้โดยย่อถึงต่อไปนี้, คือมีธรรมะอยู่ ๗ ประการ เรียกว่า
อริยะทรัพย์, แปลว่าคุณความดีซึ่งถ้ามีอยู่ในสันดานแห่งผู้ใดแล้ว ย่อม
นับว่าเป็นของประเสริฐ. อริยะทรัพย์ ๗ อย่างนั้นคือ:-

๑. ศรัทธา, แปลว่าความเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ, เช่นเชื่อว่า, ทำดี
ได้ก็ทำชั่วได้ชั่ว ดังนั้นเป็นคน.

๒. คิล, แปลว่ารักษากายวาจาใจให้เรียบร้อย, ไม่ประพฤติ หรือพูดเบียดเบียนพิทุษฐานแก่ผู้อื่น.

๓. หิริ, แปลว่าความลอายต่อบาปทุจริต, คือเมื่อประพฤติการ ไกซึ่งเป็นบาปและทุจริต, ถึงแม้ว่าจะไม่มีใครรู้เห็นได้ ก็ไม่ประพฤติ, เพราะลอายแก่ใจตนเอง, หรือกล่าวตามแบบโบราณว่า ขายแก่ผีสง เเทวคา.

๔. โอตตัปปะ, แปลว่าสทึงกลัวต่อบาปทุจริต, คือเมื่อจะ ประพฤติการชั่วใด ๆ ถึงแม้จะไม่มีใครรู้เห็นก็เกรงใจตัวเอง, เกรงว่า ตนเองจะคิดตนเองได้.

อนึ่งหิริโอตตัปปะนี้มีกล่าวควบกันอยู่, เพราะเป็นของที่มีกัน อยู่กัน, และเป็นของคล้ายกัน; เมื่อใครมีหิริแล้วก็ย่อมจะมีโอตตัปปะ อยู่ด้วย, แต่ถ้าผู้ใดไม่มีหิริอยู่แล้วก็ยากที่จะมีโอตตัปปะได้.

๕. พาหุสัจจะ, แปลว่าความเป็นคนเคยได้ยินได้ฟังมานาน, คือ จกจำธรรมและศิลปวิทยาไว้ได้มาก. คนเรายากที่จะตรัสรู้เองได้, เพราะ ฉนั้นเมื่อเป็นผู้ที่ใคร่เรียนมากรู้มากเท่าใด ก็ยิ่งว่าเป็นบุคคลที่ดีอยู่ในอยู่ ภูมิสูงหรือต่ำตามส่วนแห่งความเล้าเรียน. ผู้ที่มีกพพลอยไม่เป็นแก่น สาร คือคนทขาดธรรมะที่เรียกว่าพาหุสัจจะนั่นเอง.

๖. จาคะ, แปลว่าสละให้ยื่นสิ่งของ ๆ ตนแก่คนที่ควรให้ยื่น, โดยเหตุที่ความให้ยื่นย่อมเป็นทางผลไมตรีได้ทาง ๑ โดยแท้.

๗. ปัญญา. แปลว่ารอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ แต่ไม่เป็นประโยชน์, หรือพูดตามภาษาใหม่ ๆ แปลว่าไม่ใช่เก็บขีปากผอนมาพคพล่อย ๆ เป็นนกชนทอง. สิ่งไรที่ใครเห็นมาแล้วใช้สมองตรองดูเห็นได้ว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดี, รู้จักซึ่งคุณและโทษแห่งสิ่งทั้งปวง ดังนั้นเรียกว่ามีปัญญา.

อริยะทรัพย์ ๗ ประการนี้ดีกว่าคึกว่าทรัพย์ภายนอกมีเงินทองเป็นต้น, เพราะถ้าผู้ใดมีอริยะทรัพย์แล้วก็สามารถแสวงหาทรัพย์ภายนอกมาได้โดยทางอันสุจริต. อริยะทรัพย์เป็นสิ่งซึ่งใครจะลักไปไม่ได้จริงอยู่, แต่ถ้าผู้ใดไม่รักษาให้ดีกว่าอาจจะเสียบทรัพย์ภายในเหล่านั้นได้เหมือนกัน, เช่นถ้าไปเสวระนาคยค้ำกับคนไม่ดี อาจที่จะชักชวนพคจาบ้นหัวให้มีความเห็นผิดไปได้ จนเสื่อมเสียธรรมะข้อใดข้อ ๑ หรือกว่าข้อ ๑ ใน ๗ ประการที่กล่าวมาแล้ว, และถ้าเมื่อใดเสียบอริยะทรัพย์แล้ว ก็มักพลอยฉิบหายในทรัพย์ภายนอกด้วยในไม่ช้า, เพราะฉะนั้นเราจึงควรถนอมอริยะทรัพย์ซึ่งมีอยู่ในสันดานของเราแล้วนั้นให้จงมาก, และข้อใดที่ยกพร่องก็ควรแสวงหาไว้ให้มีในสันดาน จึงจะเป็นการสมควร.

เพื่อความมุ่งหมายที่จะถนอมและแสวงหาอริยะทรัพย์นี้, ควรเราจะพิจารณาให้เลียบคึกก็หน้อยว่า ถ้าแม้ว่าอย่างใดยกพร่องหรือไม่มีอยู่ในสันดานของเราแล้ว, จะเสียบประโยชน์แก่ตัวเราได้อย่างไรบ้าง และเพียงไรบ้าง.

๑. ถ้าขาดศรัทธา ก็คงจะตกอยู่ในความสงสัยเลไม่ที่มีที่ปักเห็นบว, เพราะจะแนใจลงไม่ได้เลยว่าสิ่งไรจะควรหรือมีควรประพฤติ, เป็นอัน

จะทำตัวเราเป็นเรอที่ขาดสมมติอาที่ระทอคอยในที่อันพึงปรารถนาได้เลย.

๒. ถ้าขาดศีล ก็เหมือนทำตนให้เป็นคนท่เพื่อนบ้านเขาขบยาก, เพราะเขา^๒รู้^๒ไม่ได้ว่าเราจะออกท่าอย่างไรต่อไป. ผู้ที่ไม่มีศีลก็เท่ากับแสดงว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่จะประพฤติตามใจตัวของข้าพเจ้าทุกเมื่อ, เพื่อความสดวกแก่ตัวข้าพเจ้าทุกสถาน; เพราะฉะนั้นถ้าข้าพเจ้าโกรธเคืองเกลียดชังใคร ข้าพเจ้าก็จะฆ่าเสีย, ข้าพเจ้าเห็นของสิ่งไรที่ข้าพเจ้าอยากได้ ข้าพเจ้าก็จะฉวยเอาที่เดียวไม่ต้องรอขอเจ้าของเลย, ถ้าข้าพเจ้าเห็นหญิงใดที่ถูกใจข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าก็จะฉกคว้าหญิงนั้นไปเป็นของข้าพเจ้าที่เดียว ไม่ว่าจะเป็นลูกใครเมียใคร, คำพูดของข้าพเจ้าไม่มีใครต้องเชื่อถือเลย เพราะข้าพเจ้าพูดจริงข้างปดข้าง แล้วแต่จะสดวกแก่ตัวข้าพเจ้า, และข้าพเจ้าชอบกินเหล้าและน้ำเมาต่าง ๆ เพื่อความสบายใจของข้าพเจ้าถึงใคร ๆ จะรำคาญก็ไม่ใช่งการของใคร” ผู้ที่ประกาศตนเช่นนั้น ขอให้ตรองดูเถิดว่า จะคบค้าสมาคมเดินร่วมทางได้หรือ? เพราะฉะนั้นเมื่อเราปรารถนาที่จะเข้าสมาคมได้โดยไม่ให้เพียบบ้านเขารังเกียจจำเป็นต้องมีศีล.

๓-๔ ถ้าขาดหิริโอตฺตตัปปะ คือไม่มีความละอายแก่ใจในเวลาที่จะประพฤติชั่ว, และไม่รู้สึกกลัวผลแห่งความประพฤติชั่วนั้นแล้ว, ก็เป็นคนจริงใจไม่ได้, เพราะคงจะลอบประพฤติชั่วร้ายได้ทุกอย่างทุกประการ. คนเราเชื่อว่าจะมีผู้ใดติดตามไปคอยเป็นพเลียงตักเตือนหรือห้ามความประพฤติชั่วอยู่ได้เสมอ, ย่อมจะต้องมีข้างบางเวลาที่อยู่โดยลำพังตน,

เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีความละเอียดแก่ใจตนเองและไม่เกรงใจตนเองอยู่แล้ว ก็ย่อมจะเป็นผู้ประพฤติชั่วในหลายตาผู้อื่น. ใครเป็นผู้ขาดหรือโศกต่อย่อมเป็นผู้ที่ผู้อื่นเขาไว้ใจได้ยาก, เพราะต่อหน้าเขาจะก็ต่อ แต่ลับหลังกลายเป็นประทุษร้ายก็ได้.

๕. ถ้าขาดพาสัยจะ ก็คือเป็นผู้มีความมัวหมอง, จะทำงานใดๆ ก็ย่อมจะแพ้เปรียบผู้อื่นมากกว่า, เหมือนคนที่มีทุนน้อยแพ้เปรียบผู้ที่มีทุนมากในการค้าขายนั้น. ธรรมะก็คือ คือสติปัญญาที่ดี, ถ้าไม่แสวงหามาแล้วจะยังเกิดมีขึ้นในสันดานเองหาได้. ความจำของบุคคลเป็นทรัพย์สินสำคัญมากซึ่งจะหาได้ก็แต่โดยไต่ถามไต่ฟังผู้มีความรู้เขาอธิบายบอกเล่าอีกต่อ ๑, เพราะฉะนั้นผู้ใหญ่จึงมักสอนว่าเห็นอะไรไต่ถามอะไรแล้วต้องจำไว้ให้แม่นๆ, เวลาครูบาอาจารย์หรือผู้ใดควรเคารพนับถือสั่งสอนอะไร อย่าเขินอายหรือปล่อยใจให้ไหลลน.

๖. ถ้าขาดจาคะ คือไม่รู้จักสละให้คนอื่นสิ่งของๆ ตนแก่ผู้ที่ควรให้บ้างแล้ว, ก็ถือว่าเป็นคนตระหนี่ขาดทางที่จะผูกโยโย่ไมตรีต่อกับผู้อื่น. เมื่อไม่มีไมตรีต่อกับผู้อื่นแล้ว ถึงเวลาสมควรจะต้องคอยแทนการพึ่งพาอาศัยเขาบ้างก็จะไม่มีใครโยโย่, เพราะเมื่อเขาจะหวังความคอยแทนไม่ได้แล้วเขาก็ไม่ใคร่จะเต็มใจช่วยด้วยกำลังกายหรือกำลังทรัพย์ของเขาเป็นธรรมดา.

เหตุอันผู้ที่ไม่รู้จักบริจาคทรัพย์ของตนเพื่อทำประโยชน์แก่ผู้อื่นบ้างเลินเล่อ, นับว่าเป็นผู้ที่ไม่ได้เห็นประโยชน์ของตนเองโดยอาการ

อันกว้างขวางเพียงพอเลย. การเก็บเงินทองฝังไว้ในพนักถึงแม้ว่าเงินทองจะไม่หายไป ก็คงไม่เจงออกผลิออกออกผลเลย, ผู้ชำนาญในการค้าขายเขาจึงต้องยอมชักเงินนั้นไปลงทุนขยายกิจการให้ใหญ่ขึ้น, เพื่อจะได้เพิ่มผลทวียิ่งขึ้น. การบริจาคให้คนอื่นแก่ผู้ควรให้ ก็อาจจะให้ผลดีทำให้ได้ประโยชน์แก่ตัวผู้ให้โดยทางตรง หรือทางอ้อมเป็นอันมาก.

การสละทรัพย์ที่เป็นทานอันควรมีอยู่ ๕ สถาน คือ:—

- (๑) เลี้ยงครอบครัวและบ่าวไพร่ให้เป็นสุข.
- (๒) เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข.
- (๓) บำบัดอันตรายที่ยังเกิดแก่เหตุต่าง ๆ เช่นไฟไหม้ เป็นต้น.
- (๔) ทำพลี ๕ อย่างคือ:—

- ก. ญาติพลี, สงเคราะห์แก่ญาติ.
- ข. อดิธิพลี, การต้อนรับแขกให้ควรแก่ฐานะ.
- ค. ปุพพะเปตพลี, ทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย.
- ฌ. ราชพลี, ถวายเป็นหลวงเช่นเสียบภาชีอากร เป็นต้น.
- ง. เทวตาพลี, ทำบุญอุทิศให้เทวดา.

(๕) บริจาคทานในสมณพราหมณ์ณาจารย์ผู้ประพฤติชอบ, โดยความมุ่งหมายให้ท่านเหล่านั้นได้มีกำลังดำรงพระศาสนาและจรรยาสืบไป.

๗. ถ้าหากบุญญา แปลว่าหากความรอบรู้ในสิ่งเป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์, หรือคามโวหารฝรั่งว่า “ไม่มีมันสมอง” คน,

ก็ยากที่จะหวังทำการใด ๆ ได้. ผู้ที่ไม่มีปัญญาเหมือนคนมัวเมา, จะทำการงานใด ๆ ก็ย่อมเสียเปรียบเพื่อน.

ดังนั้นก็จะเห็นได้ว่า อริยทรัพย์ทั้ง ๗ อย่างที่พรรณามาแล้วนั้นล้วนเป็นของประเสริฐ, ซึ่งถ้าใครมียู่โดยบริบูรณ์ในสันดานแล้ว ก็จะมีชื่อว่าเป็นผู้ที่มีเป็นอันมาก, และถ้าได้ขาดไปแม้ประการหนึ่งก็เป็นการบกพร่องมากอยู่.

ธรรมะที่ได้แสดงมานี้ ถ้าเมื่อพิจารณาแล้วก็แลเห็นได้ว่า ไม่เป็นการเหลือวิสัยที่มนุษย์จะประพฤติได้โดย, ซึ่งเป็นพยานอยู่ว่า ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ไม่ใช่สูงเกินไปทั้งนั้น. จึงอยู่ความประพฤติตามคลองธรรมนั้น ย่อมเป็นการลำบากอยู่บ้างแก่บุคคลบางคน, ซึ่งหวั่นกลัวถึงฐานะ, หรือที่โมหะครอบงำ ทำให้คิดผิด, เห็นผิด, จึงถือแต่ใจตัวเองเป็นใหญ่, คล้าย ๆ คนที่อดทริไม่ชอบเดินตามถนนหนทางที่เขาทำไว้, ชอบบุกหน้ยๆ กรกไปมากกว่านั้น.

ขอท่านทั้งหลายผู้เป็นครูจงมีใจเอื้อเฟื้อช่วยชี้แจงข้อความที่กล่าวในวันให้ศิษย์ของท่านเข้าใจ, และขอท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟังคำอธิบายนั้น ๆ โดยเคารพ ให้สัมผัสที่ได้มาแล้วเรียนอยู่ในสำนักอันดีนี้เถิด.

พระบรมราโชวาท

ในงานวิชาะบูชาทรงแสงเตงแ่ครเล่นกีเรียน
ณ โรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์
เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๕

ณ บัณฑิตเราทั้งหลายผู้เป็นพหุศาสตร์ได้มาชุมนุมพร้อมกันเนื่อง
ด้วยนักขัตตฤกษ์วิชาะบูชา, ซึ่งชาวเรานิยมนับถือกันว่าเป็นวันสำคัญ
อย่างเขกวัน ๑. เพราะเป็นวันคล้ายวันประสูติ, ตรัสรู้, และปรินิพพาน
แห่งองค์สมเด็จพระโลกุตมาจารย์บรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็น
ต้นขัตของชาวเรายิ่งกว่าผู้ใด ๆ. ในกาลสมัยเช่นนี้ ควรที่เราจะ
แสดงความนับถือของเราให้ปรากฏ ไม่จำเพาะแต่แก่ตัวเราเองเท่านั้น,
ต้องให้ปรากฏแก่ตาโลกด้วย.

การที่จะแสดงความเคารพนับถือในผู้ใด ไม่มีหนทางใดที่จะ
สำแดงได้ดียิ่งกว่าปฏิบัติตามโอวาทของผู้นั้น, และเมื่อเราได้เปล่ง
อุทานว่ามาแล้วว่าเราทั้งหลายนับถือพระพุทธเจ้า เราควรจะปฏิบัติ
ตามพระบรมพทโอวาทให้มากที่สุดที่เราสามารถจะกระทำได้; แต่
คนเราถึงแม้ว่าจะตั้งใจดีปานใด บางทีก็ยังประพฤติกพร่องอยู่ได้
เพราะบกพร่องในความรู้หรือความเข้าใจแจ่มแจ้ง. เพื่อช่วยบำรุงความ
เข้าใจในพระบรมพทโอวาทให้แจ่มแจ้งขึ้นอีก ข้าพเจ้าจึงขออนุญาต
อธิบายข้อธรรมะจรรยาอันเหมาะแก่ที่สามัญชนจะปฏิบัติได้ โดยสรวก,

ไม่ยกกรรมอันลึกซึ้งเกินไปมาแสดง

ณ วันนั้นข้าพเจ้าจะขออธิบายขยายความในพุทธศาสนภยัตถ์อัน
โบราณขัณฑทิศโตประพันธ์เป็นคาถาไว้ว่า :

“อาโรคฺยา ปรมา ลากา สันตญฺฐิ ปรมํ จณํ
วิสฺสาสา ปรมา ญาติ นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ ฯ”

แปลว่า “ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ, ความสันโดษ
เป็นทรัพย์อันประเสริฐ, ความค้นเคຍเป็นญาติอันประเสริฐ, พระนิพพาน
เป็นสุขอันประเสริฐ.”

ข้อที่ว่าความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐยิ่งกว่าลาภใด ๆ นั้น,
ผู้ใดใคร่ครองคู่แม่แต่เล็กน้อยก็จะพึงเห็นได้แล้วว่า เป็นของถูกต้อง
โดยแท้, เพราะลาภอื่น ๆ เรายังพอจะแสวงหาได้โดยไม่ยากนัก
ด้วยความชวนชวายใช้กำลังกาย, กำลังปัญญา, หรือกำลังทรัพย์.
แต่ความไม่มีโรคนั้นหายากยิ่งกว่าลาภใด ๆ เพราะไม่ใช่ของที่ขอ
จากใครได้ หรือซื้อหามาด้วยทรัพย์. ความไม่มีโรค คือไม่เจ็บไข้
ย่อมได้แก่เราโดยอาศัยความพยายามแห่งตัวเราเอง. คือประการ ๑
บริหารร่างกายให้ขีบริบูรณ์อยู่ไม่ทรุดโทรม, กับอีกประการ ๑ ละเว้น
การประพฤติสิ่งซึ่งจะทำให้ร่างกายทรุดโทรมและให้เกิดโรคขึ้น. การ
บริหารรักษาตัวมิให้โรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนนั้น ที่จริงก็เป็นหน้าที่
ซึ่งคนเราทุกคนควรจะกระทำอยู่แล้วโดยธรรมชาติ, เพราะเป็น
ธรรมดาคนเราย่อมจะรักตัวของเรายิ่งกว่าสมบัติใด ๆ ทั้งสิ้น, และทุก

กันตรง ๆ คงไม่มีใครเลยในโลกนี้ที่อยากตาย. เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้
 เช่นนี้แล้ว ก็เป็นที่น่าแปลกใจที่มีใช้น้อย ที่คนเราเป็นอันมากบริหาร
 ทั่วของทั่วอย่างเลวเต็มที่, และประพฤติกการบางอย่างซึ่งไม่ผิดอะไรกับ
 ชักนำความไข้มาหาตัวหรือหาโรคใส่ตัว. ผู้ที่ประพฤติเช่นนั้นที่รู้แล้ว
 เป็นของไม่สำคัญสำหรับตัวแต่ขึ้นประพฤติก ต้องจัดว่าเป็นผู้ที่ควรคิดเขิน
 มากกว่าผู้ที่ประพฤติผิดไปเพราะไร้สติที่ระทริตรองให้เห็นผิดและชอบ.
 ผู้ที่มีอายุน้อยมักเป็นผู้ที่ประพฤติเลวผิดกฎแห่งการบริหารเพราะไร้สติ,
 เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอเตือนสติแห่งผู้มีอายุน้อยว่าจงเอาใจใส่ในการรักษา
 ตัวให้จงมาก. จะใดที่ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ และมีอายุยืนยาวต่อไปโดย
 ผาสุก.

สำหรับนักเรียนชั้นเล็ก ขอตักเตือนว่า, การกินเป็นเวลา, นอน
 เป็นเวลา นับว่าเป็นของสำคัญสำหรับยังกันไม่ให้เจ็บ, เหตุฉะนั้นผู้ใหญ่
 เขาจึงบังคับให้กินเป็นเวลา, นอนเป็นเวลา, และเราควรจะทำตาม
 ข้อบังคับนั้น จึงจะโตเร็วและแข็งแรงไปเป็นผู้ใหญ่เร็ว.

สำหรับนักเรียนชั้นกลาง ขอตักเตือนว่า, การกินและนอนเป็น
 เวลายังเป็นความจำเป็นอยู่เหมือนกันเพราะเหตุที่ได้อธิบายมาแล้ว. นอก
 จากนี้ควรจะใช้เวลาเล่นกีฬาและออกกำลังกายทุกวัน วันละเล็กน้อยก็พอ,
 และในการออกกำลังกายไม่ควรหักโหมเกินไป, คือเมื่อรู้สึกเหนื่อยมาก
 แล้วไม่ควรจะขึ้นใจออกกำลังกายต่อไป, หาไม่การกีฬาและการเล่นที่เป็น
 ประโยชน์จะกลับกลายเป็นของให้โทษ. อีกประการ ๑ ขอเตือนว่า

การสับสนหรือเป็นของไม่คู่สำหรับเด็กที่อายุน้อย. ไม่ควรนึกว่า การสับสนทำให้ตัวเป็นผู้ใหญ่, หรือเหมือนผู้ใหญ่, เพราะการที่เป็นผู้ใหญ่ต้องเป็นได้แต่โดยมีอายุมาก, มีร่างกายเติบโต, และมีปัญญาความคึกมากจนเท่านั้น, และถ้าเป็นผู้ใหญ่จริงๆ แล้ว ถึงจะสับสนหรือไม่สับสนก็คงเป็นผู้ใหญ่เท่ากัน.

สำหรับนักเรียนชั้นใหญ่ ขอชักเตือนว่า ควรอ่านหนังสือ “กันป่วย” ที่ข้าพเจ้าได้แต่งไว้แล้ว, และพยายามให้เข้าใจคำเตือนต่าง ๆ และตั้งใจปฏิบัติตามเสมอจะเป็นการดี. กับขอชักเตือนนักเรียนที่จวนจะออกจากโรงเรียนไปนั้นเป็นส่วนพิเศษว่า, เมื่อออกจากโรงเรียนไปแล้วอย่าเห็นเป็นโอกาสที่จะตามใจตัวได้ทุกประการ, โดยความเข้าใจผิดคิดเห็นไปว่า การตามใจตัวเป็นเครื่องแสดงว่าเป็นผู้ใหญ่เต็มที. อันที่จริงผู้ที่ตามใจตัวในทางประพฤตินอกกฎแห่งกายบริหารหาใช่แสดงตนว่าเป็นผู้ใหญ่ไม่, เป็นแต่แสดงตนเป็นคนโง่ไม่รู้จักรักษาศักดิ์เท่านั้น; เช่นการกินเหล้าหรือการเที่ยวกลางคืน เป็นต้น ไม่ควรถือว่าเป็นของต้องประพฤติสำหรับแสดงตนว่าเป็นผู้ใหญ่, เพราะผู้ใหญ่เขาไม่ประพฤติเช่นนั้นก็มีมาก, แต่ก็ไม่มีใครว่า ว่าเขาเป็นเด็กหรือเป็นผู้ใหญ่น้อยลงเลยจนนึกเคียด. อีกประการ ๑ คำว่า “ซัดเพื่อนไม่ไว้” ทั้งนี้ไม่ควรถือว่าเป็นคำแก้ตัวที่เพียงพอเลย, เพราะถ้าตัวของตัวไม่เต็มใจแล้ว ใครจะมายังคับเราได้? เช่นการกินเหล้ามิใช่ว่าใครจะช่วยใครกินหามิได้เลย, เพราะปากคนละปากจะช่วยกันดื่มของสิ่งเดียวกัน

อย่างไรได้, คอคนละคอจะช่วยกันกลืนของสิ่งเดียวกันอย่างไรได้, และท้องก็คนละท้องจะช่วยกันรองรับของสิ่งเดียวกันอย่างไรได้? ทั้งนี้ก็เป็นอันว่าต่างคนต่างกินนั่นเอง, และถ้าเพื่อนเขาอยากกินถึงเราจะไม่กินบ้าง เขาก็คงกินได้ไม่ขัดขวางอะไรเลย. ถึงการที่เบียดกลางคืนและคยผู้หญิงก็เหมือนกัน, ไม่มีใครช่วยใครได้และไม่มีควมจำเป็นอันใดที่ใครจะต้องช่วยใคร. จึงรวมความเป็นอันว่า, ในการเช่นนั้นเมื่อใครประพฤติกไปแล้วก็เป้นเพราะตัวเองอยากประพฤติกเองจึงประพฤติก, จะขัดเพื่อนหาควรไม่. ข้อสำคัญอยู่ที่ตัวของตัวโดยแท้, และถ้าปราณนาจะเป็นผู้ไม่มีโรคก็ต้องอย่าหาโรคใส่ตัว, จึงจะนับว่าเป็นผู้ฉลาด.

ส่วนครุผู้หน้าตาสงสอนควมคุมกลบทรุ ก็ควรระวังสักรุหน้าที่สำคัญอันหนึ่งซึ่งคนควรจะทำ, อันเป้นกรณียะที่ตองประพฤติกเพื่อประโยชน์แห่งชาติบ้านเกิดเมืองมารดาของเรา. ชาติใดที่หวังในอนาคตอันรุ่งเรือง ต้องมุ่งมาตร์ปราณนาพลเมืองผู้กำลังกายบริบูรณ์, สำหรับดำรงชาติให้สถาวรพัฒนาสืบไป. ส่วนโรคภัยไข้เจ็บ, แม้แต่เล็กน้อย, ย่อมเป้นเครื่องทอนกำลังกายของคนเรามากหรือน้อยตามส่วนพิเศษแห่งโรค. บรรดาโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง กันไว้ดีกว่าแก้, เพราะฉะนั้นครุทั้งปวงควรถือว่เป้นกรณียะสำคัญอันหนึ่งที่ช่วยป้องกันมิให้กลบทรุมีโรคภัยไข้เจ็บ. ทางที่จะกระทำได้โดยกศโลบายเป้น ๒ สถาน; ประการ ๑ โดยโอวาท, คือหมั่นสั่งสอนตักเตือนให้กลบทรุรู้จักบริหารตัว อย่าให้เผลอละเลินเล่อได้, อีกประการ ๑ โดยทำตัวอย่างอันดี. ประการที่ ๒

นี้ เป็นของสำคัญและให้ผลร้ายก็ไ้เป็นอันมาก. เช่นต่างว่าคร^๒สั่งสอน
 ทุ^๒ล^๒ย^๒ทุ^๒ร^๒อยู่^๒ห^๒ย^๒ก^๒ ภาย^๒ใน^๒ห^๒อ^๒ง^๒เร^๒เ^๒ย^๒น^๒ ว่า^๒การ^๒ก^๒ิน^๒เหล^๒้า^๒ไม่^๒ดี^๒ ไม่^๒คว^๒ร^๒
 ปร^๒ะ^๒พ^๒ฤ^๒ติ^๒, แต่^๒พ^๒อ^๒อ^๒อก^๒พ^๒ัน^๒จาก^๒ห^๒อ^๒ง^๒เร^๒เ^๒ย^๒น^๒ คร^๒น^๒เ^๒อง^๒ก็^๒ไป^๒เ^๒ก^๒ิน^๒เ^๒มา^๒เ^๒อ^๒อยู่^๒
 ก^๒ล^๒าง^๒ถ^๒น^๒น^๒จ^๒น^๒ค^๒ิ^๒ย^๒เห็น^๒เช^๒น^๒น^๒, ย^๒่อ^๒ม^๒จะ^๒ทำ^๒ให้^๒คำ^๒สั่ง^๒สอน^๒ไม่^๒มี^๒รา^๒คา^๒เล^๒ย^๒
 เ^๒ห^๒ม^๒อ^๒น^๒พ^๒ก^๒เ^๒ล^๒่^๒น^๒เพื่อ^๒เ^๒ื่อ^๒เ^๒ป^๒เ^๒น^๒ก^๒ข^๒น^๒ท^๒อง^๒เ^๒า^๒น^๒น^๒. คร^๒ผู้^๒ปร^๒ะ^๒พ^๒ฤ^๒ติ^๒เช^๒น^๒น^๒ น^๒ับ^๒ว่า^๒
 ไม่^๒บ^๒ริ^๒บ^๒ร^๒ณ^๒ใน^๒ห^๒น^๒า^๒ท^๒, เ^๒พ^๒ว^๒ะ^๒ฉ^๒น^๒น^๒ข^๒อ^๒ย^๒่า^๒ให้^๒คร^๒ผู้^๒ซ^๒อ^๒ต^๒ร^๒ง^๒ค^๒่อ^๒ห^๒น^๒า^๒ท^๒ของ^๒ท^๒น^๒
 ปร^๒ะ^๒พ^๒ฤ^๒ติ^๒เช^๒น^๒น^๒เล^๒ย^๒.

บัด^๒นี้^๒จะ^๒อธิบาย^๒ข้อ^๒ถ^๒า^๒น^๒ี^๒ท^๒ว่า^๒ “ความ^๒ส^๒ัน^๒โ^๒ย^๒เ^๒น^๒ท^๒ร^๒พ^๒ิ^๒ย^๒อัน^๒
 ปร^๒ะ^๒เส^๒ริ^๒ฐ^๒” น^๒ั้น^๒ท^๒่อ^๒ไป^๒. ค^๒ำ^๒ว^๒่า^๒ “ส^๒ัน^๒โ^๒ย^๒” น^๒ี้^๒. ค^๒น^๒ไ^๒ท^๒ย^๒เ^๒ว^๒า^๒โ^๒ย^๒ม^๒าก^๒
 ม^๒ัก^๒แ^๒ปล^๒ย^๒ค^๒ือ^๒อยู่^๒ค^๒ือ^๒แ^๒ปล^๒ย^๒ว^๒่า^๒ “อ^๒อยู่^๒ค^๒น^๒เค^๒็^๒ย^๒ว^๒” เ^๒น^๒ผู้^๒ท^๒ี่^๒ไม่^๒มี^๒ค^๒ร^๒อบ^๒ค^๒ร^๒ว^๒จึง^๒
 ม^๒ัก^๒ใช้^๒ก^๒ัน^๒ว^๒่า^๒ “ค^๒น^๒ส^๒ัน^๒โ^๒ย^๒”. แท^๒้^๒จ^๒ริง^๒ค^๒ำ^๒ว^๒่า^๒ “ส^๒ัน^๒โ^๒ย^๒” น^๒ี้^๒ แ^๒ปล^๒
 ต^๒ร^๒ง^๒ค^๒ัพ^๒ท^๒มี^๒ค^๒ว^๒าม^๒ว^๒่า^๒ “พ^๒อ^๒ใจ^๒” ค^๒ือ^๒พ^๒อ^๒ใจ^๒ใน^๒ส^๒ั^๒ง^๒ซ^๒ึง^๒ค^๒น^๒มี^๒อยู่^๒แล้ว^๒, ไม่^๒มี^๒ก^๒
 ม^๒าก^๒อ^๒ย^๒าก^๒ไ^๒่^๒ให้^๒เ^๒ก^๒ิน^๒มี^๒. เ^๒น^๒ค^๒น^๒ท^๒ี่^๒มี^๒ฝ^๒่า^๒น^๒่ง^๒ห^๒่ม^๒ม^๒แม^๒แต่^๒เ^๒พ^๒ิ^๒ง^๒ส^๒ำ^๒ร^๒บ^๒เ^๒็^๒ย^๒ว^๒
 แต่^๒ไม่^๒เ^๒ก^๒ระ^๒ว^๒น^๒เ^๒ก^๒ระ^๒ว^๒าย^๒อ^๒ย^๒าก^๒ไ^๒่^๒อ^๒ีก^๒ฉ^๒น^๒ี้^๒ เ^๒ร^๒ี^๒ก^๒ว^๒่า^๒เ^๒น^๒ค^๒น^๒ส^๒ัน^๒โ^๒ย^๒, แต่^๒ถ^๒้า^๒
 ค^๒น^๒ค^๒น^๒น^๒ี้^๒ยัง^๒เ^๒ก^๒ระ^๒ว^๒น^๒เ^๒ก^๒ระ^๒ว^๒าย^๒อ^๒ย^๒าก^๒ไ^๒่^๒ฝ^๒่า^๒น^๒่ง^๒ห^๒่ม^๒ให้^๒ม^๒าก^๒ซ^๒ึ^๒น^๒อ^๒ีก^๒ ก^๒ัน^๒บ^๒ั^๒ว^๒่า^๒ไม่^๒
 ใช้^๒ค^๒น^๒ส^๒ัน^๒โ^๒ย^๒. ห^๒ร^๒ือ^๒จะ^๒กล^๒ำ^๒ว^๒่า^๒อ^๒ีก^๒ท^๒าง^๒ ๑, ค^๒น^๒ท^๒ี่^๒ไม่^๒มี^๒ค^๒ร^๒อบ^๒ค^๒ร^๒ว^๒เ^๒พ^๒ว^๒ะ^๒ไม่^๒มี^๒
 เ^๒ิ^๒น^๒ท^๒อง^๒พ^๒อ^๒ท^๒ี่^๒จะ^๒เล^๒ย^๒ง^๒ภ^๒ร^๒ร^๒ย^๒า^๒, แต่^๒ก^๒็^๒ย^๒ัง^๒น^๒ก^๒อ^๒ย^๒ู่^๒ว^๒่า^๒ถ^๒้า^๒ส^๒ำ^๒ม^๒า^๒ร^๒ด^๒เ^๒ื่อ^๒ไ^๒ค^๒ี่^๒จะ^๒ห^๒า^๒
 ภ^๒ร^๒ร^๒ย^๒า^๒เช^๒น^๒น^๒ ก^๒็^๒ไม่^๒ใช้^๒ส^๒ัน^๒โ^๒ย^๒; แต่^๒ต^๒ร^๒ง^๒ก^๒ัน^๒ซ^๒ำ^๒ม^๒, ค^๒น^๒ท^๒มี^๒ท^๒ง^๒ย^๒ศ^๒ร^๒และ^๒
 ภ^๒ร^๒ร^๒ย^๒า^๒อยู่^๒แล้ว^๒ร^๒วม^๒ค^๒ร^๒อบ^๒ค^๒ร^๒ว^๒เ^๒น^๒ห^๒ล^๒าย^๒ค^๒น^๒, และ^๒ไม่^๒มี^๒ค^๒ว^๒าม^๒ป^๒ว^๒า^๒ด^๒น^๒า^๒จะ^๒
 ห^๒า^๒อ^๒ีก^๒ เ^๒น^๒น^๒เ^๒น^๒ผู้^๒ส^๒ัน^๒โ^๒ย^๒.

ส่วนข้อที่ว่า “ความสันโทษเป็นทรัพย์สินประเสริฐ” นั้นหมายความว่า^๕ความพอใจในสิ่งซึ่งตนมีอยู่^๕แล้วนั้น เป็นสุขยิ่งกว่า^๕เศรษฐกิจ^๕ผู้มั่งคั่ง^๕ที่มั่งคั่ง^๕แล้วและยังไม่พอใจคงแสวงหาทรัพย์สิน^๕อีก. ความพอใจเป็นธรรมสำคัญอัน ๑ ซึ่งควรที่จะคิดพิจารณาให้มันในดวงจิตแห่งผู้ที่ยังไม่มั่งคั่ง, และควรบำรุงให้บริบูรณ์^๕ขึ้นในดวงจิตแห่งผู้ที่มีอยู่แล้ว. ความไม่พอใจเป็นพ้องกับความมักมากหรือโลภและเป็นเครื่องส่งเสริมความทุกข์ทรมาน; บุคคลที่ป้องกันหรือทำร้ายแก่กัน ก็มักเป็นเพราะความไม่สันโทษ, คืออยากได้สิ่งซึ่งคนอื่นมีแต่ตนเองไม่มี; และถึงคณะต่อคณะ, ชาติต่อชาติ ซึ่งวิวาทกันจนถึงทำสงครามแก่กัน, ก็เป็นเพราะความไม่สันโทษเป็นมูลเหตุโดยแท้.

กล่าวแต่จำเพาะส่วนบุคคล, ความไม่สันโทษเป็นของให้โทษเป็นอเนกประการ, ซึ่งจะหยิบยกมาแสดงแต่โดยย่อคือ ประการ ๑ ความไม่พอใจในสิ่งซึ่งตนมีอยู่แล้ว ทำให้ยังเกิดความกระวนกระวาย, เลวพาให้ใจไม่เป็นสุข; ประการที่ ๒ อาจทำให้ยังเกิดความโลภอย่างแรงกล้า, พาให้คิดหรือถึงแก่ลงมือฉวยชิงเอาสิ่งของของผู้อื่นไปเป็นโจรหรือเป็นผู้ขโมยออกฉ้อโกงเป็นต้น; ประการที่ ๓ อาจเป็นเหตุที่ใจมิไยกระวนกระวายอยากได้ของที่มีใช้ของคน, อาจเลวละทิ้งไม่บริหารรักษาสิ่งซึ่งเป็นของตนอยู่แล้ว เลวปล่อยให้ของนั้นชำรุดคร่ำคร่าไป, เป็นการให้ร้ายแก่ตนโดยแท้, ดังนั้นท่านจึงว่าความพอใจเป็นยอดแห่งทรัพย์สิน, เป็นของถูกแท้.

ข้อภาณิตที่ว่า “ความคุ้นเคยเป็นญาติอันประเสริฐ” นั้นถ้าใคร
 ครอบงำเล็กน้อยแล้วก็จะแลเห็นว่า เป็นความจริงที่เกี่ยว. ความคุ้นเคย
 กันเป็นเครื่องบันทาลให้คนเรารู้จักกัน, เห็นใจกัน, จึงตัดความผิดใจ
 กันอันเป็นเครื่องทำลายความสามัคคี. เมื่อความสามัคคีเป็นเครื่อง
 บันทาลความสำเร็จในกิจการทั้งปวงฉะนั้นไซ้, สิ่งไรที่เป็นเครื่องเพาะ
 ความสามัคคีให้บังเกิดมีขึ้นในคณะ และที่รักษาความสามัคคีที่มิอยู่
 แล้วให้คงอยู่และทำให้เจริญยิ่งขึ้น, สิ่งนั้นต้องนับว่าเป็นสิ่งประเสริฐ;
 แม้แต่ในหมู่วงศ์ญาติร่วมสายโลหิตกัน ถ้าขาดความคุ้นเคยติดต่อกัน
 แล้ว ก็ยากที่จะเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันได้เสมอไป, และถ้ายังบกพร่อง
 ในความวิสสาสะลงเท่าใด ก็ยังขาดความกลมเกลียวไปตามส่วน
 เท่านั้น. เหตุนี้กลเซษฐาผู้เป็นหัวหน้าสกุลจึงต้องอสาห์พยายามกระทำ
 ความวิสสาสะให้เป็นไปอย่างบริบูรณ์ที่สุด ในสกุลเหมือน คำนุ เคหะ
 สถานบ้านเรือนของตนมิให้ปรักหักพังไปฉนั้น.

ข้อนี้ในครอบครัวเป็นอยู่ฉนั้น, ในคณะหรือในชาติก็เป็นฉนั้น.
 เช่นบุคคลบางคนที่ได้ไปอยู่เสียในถิ่นที่ห่างไกลจากภูมิประเทศถิ่นเดิม
 ของตน, และได้ไปผูกฝ้ายคุ้นเคยกับชนชาติอื่นมากกว่าชาติของตน
 เองเลยกลบติดถิ่นชาติของตนเองก็มี. ทั้งนี้เพราะขาดความวิสสาสะ
 ในหมู่ชนร่วมชาติของตนเอง จึงกล่าวสิ่งซึ่งให้ร้ายแก่ชาติของตน.
 การที่จะแก้ไขความประพฤติบกพร่องเช่นอย่างดีที่สุดก็โดยทางเพาะใจ
 เสียแต่ในเวลาที่ยังเยาว์วัย, ให้รู้จักชาติของตนจนพอใจประหนึ่งว่าคน

ร่วมชาติเป็นญาติพี่น้องอันสนิททุกคน. นี่เป็นหน้าที่สำคัญสำหรับผู้เป็น
 ครุที่จะช่วยให้กลบเกล็นไคลแห่งความวิสสาสะอย่างบริบูรณ์, เป็น
 กรณียอน ๑ ซึ่งถ้ากระทำให้เต็มที่จะมีผลอันงดงาม.

ส่วนข้อภาณิตว่า “พระนิพพานเป็นสุขอันประเสริฐ” นั้นเป็น
 ข้อที่ไม่ผิดใดใดเลย, แต่ก็มีจะเป็นข้อที่คนโง่มาทะเลาะเสียบไม่
 ใครจะใคร่ตรองถึง, เพราะมักคิดเห็นเสียบว่าพระนิพพานเป็นสิ่งซึ่งพ้น
 หวังแห่งคนเราจะบรรลุถึงได้. แต่เมื่อไม่เป็นสิ่งซึ่งจะบรรลุถึงได้โดยง่าย
 แล้ว ก็เลยยกความพยายามเสียบที่เคี้ยวหรือ? เช่นต่างว่ามีตักสง
 อยู่หลัง ๑ ซึ่งมีแก้วอยู่บนยอด, ถ้าเราไม่ก้าวขึ้นบรรไดชั้นล่างเสียบเลย
 ที่เคี้ยว ไฉนเล่าจะได้ใกล้แก้วนั้นเข้าไป?

บรรไดที่จะนำเราไปสู่พระนิพพานคือธรรมะ, แต่บรรไดนี้ต้องนับ
 ว่าดีกว่าบรรไดชั้นตักใด ๆ ทั้งสิ้น, เพราะว่าธรรมะไม่เป็นแต่บรรได
 สำหรับไต่ขึ้นไปสู่พระนิพพาน. ธรรมะเป็นเครื่องให้สุขแก่ผู้ประพฤติ,
 โดยเหตุที่ผู้ประพฤติธรรมะย่อมจะไคล่ผลอันงดงามหลายประการ, อย่าง
 น้อยก็เป็นสุขใจในการที่รู้สึกว่าคุณมีใครช่วยแก้ผู้ใด, เพราะฉะนั้นก็
 คงไม่มีใครเกลียดชังหรือให้ร้ายแก่ตน. อีกประการ ๑ ผู้ที่ประพฤติ
 ธรรมย่อมเป็นผู้ที่ผ่องใสหน้าตา, เชื้อฉ่ำ, ไร้กังวล, ถ้าเป็นผู้ที่
 ก่อกรรมจะเป็นผู้ที่มีใจใหญ่พอใจต่อการชบเลี้ยง, และถ้าเป็นผู้ใหญ่ ก่อกรรม
 จะมีผู้มาขอเอาเป็นทพ. ผู้ที่ไม่ประพฤติธรรมย่อมไม่มีใครไว้ใจได้,
 เพราะบุคคลเช่นนั้นย่อมจะยกเอาความสทวกแก่ตนเป็นทพ, และถึง

แม้ว่าจะทำความดีก็เพราะมุ่งหมายจะได้บำเพ็ญจิตอภัยแทน, หรือหวัง
ไว้รับความสรรเสริญแห่งโลก, หรือเพราะกลัวโลกติเตียนเท่านั้น.

เมื่อธรรมะเป็นของประเสริฐเช่นนั้น จึงเป็นสิ่งที่ควรปรารถนายิ่งกว่า
สิ่งอื่น, ผู้ใดยังบกพร่องในทางธรรมะก็ควรชวนชวาศึกษาและฝึกฝน
ตนให้ธรรมะเจริญยิ่งขึ้น. ผู้ที่รักธรรมะแท้จริงต้องรักยิ่งกว่าทรัพย์สินใด ๆ,
ต้องรักยิ่งกว่าส่วนใด ๆ แห่งร่างกาย, และในที่สุดแม้แต่ชีวิตก็ยอม
สละแลกกับธรรมะได้.

ในสมัยนี้ชาวเราได้มาบังเกิดรู้สึกกันขึ้นมากแล้วว่าความรักชาติ
เป็นของสำคัญ, อันเป็นอารมณ์สำหรับยกย่องมนัสผู้รุ่งเรืองแล้ว. แต่ผู้
ที่มีได้มีธรรมะเป็นเครื่องกำกับจิตอยู่แล้ว จะรักชาติจริงใจหาได้ไม่,
เพราะความรักชาติเป็นสิ่งที่เนื่องด้วยความรักเสียสละ, คือยอมสละ
ทรัพย์สินของรัก, ร่างกาย, และชีวิตเป็นที่สุดเพื่อรักษาสิ่งซึ่งเห็นว่า
ประเสริฐยิ่งกว่าของอื่นทั้งสิ้น. ผู้ที่มีได้ประพฤติธรรมอยู่โดยปรกติแล้ว
นับว่าไม่ได้ฝึกฝนตนไว้ในทางเสียสละ, เปรียบเหมือนผู้ที่มีได้เคยฝึก
หัดให้ชำนาญในทางใช้อาวุธ, ถึงแม้ว่าจะอยากใช้อาวุธต่อสู้ศัตรู ก็
คงไม่สามารถจะทำกิจให้เป็นผลได้เท่าผู้ที่ได้เคยฝึกหัดแล้ว, ถึง
อุปพระมาณโค, ผู้ที่มีได้เคยฝึกฝนใจให้ยินดีและรู้สึกคุณค่าแห่งความ
เสียสละอยู่ก่อนแล้ว ครั้นไปประสบเวลาที่จะต้องเสียสละเข้าโดยบังเอิญ
ก็รู้สึกยากในการที่จะเสียสละนั้น.

เมื่อการประพฤติธรรมเป็นความจำเป็นอัน ๑ สำหรับฝึกใจบุคคล

ให้รู้จักค่าแห่งความเสียสละเช่นนั้น, ข้าพเจ้าจึงได้หาญกล้าว่าการ
ประพฤติธรรมเป็นองค์สำคัญอัน ๑ แห่งความรักชาติ, และถ้าใครไม่
ประพฤติธรรมแล้วจะนับว่าเป็นผู้รักชาติโดยจริงใจไม่ได้เลยเป็นแน่
แท้.

เพราะฉะนั้นขอครทั้งปวงจงตั้งใจและหมั่นฝึกสอนกลุ่ตรให้เป็นผู้
ใคร่ธรรม และให้เข้าใจคุณแห่งการประพฤติธรรมตามที่ปรากฏอยู่ใน
พระบรมพุทโธวาท และขอให้กลุ่ตรผู้เป็นนักเรียนตั้งใจศึกษาจดจำ
คำบรรยายที่ครูจะได้อธิบายสอนให้ต่อไปด้วย.

ขอเดชะอานภาพคุณพระพุทโธเจ้า, พระธรรมเจ้า, พระสงฆ์เจ้า,
อันเป็นพระไกรรัตนของเราทั้งหลาย จงอภิบาลท่านทั้งหลายชายหญิง
บรรดาที่มาสโมสรประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้. ขอความสุขสวัสดิ์ถิ์จงมีแก่ท่าน
ทั้งหลายทุกเมื่อไป, แม้ปราณาสังโคขอให้บังเกิดผลสมมโนรจทุก
ประการ เทอญ ฯ

คำนำ

(สำหรับ “แสดงคุณานคุณ”)

อนาคาสันยน เป็นข้อความที่ข้าพเจ้าได้กล่าว เมื่อวันวิสาขบูชา ค่ายหลวงหาคเจ้าสำราญ, แขวงเพชรบุรี, เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๑, มีผู้ฟังคือข้าราชการในพระราชสำนัก, ทหารบก ทหารเรือ, และข้าราชการหัวเมือง ผู้ที่ได้มาอยู่ประจำรักษาน้ำที่อยู่ เมื่อผู้ฟังเป็นคนหลายจำพวกเช่นนั้น ถ้อยคำที่ข้าพเจ้าใช้ จึงจำเป็นต้องให้เป็นคำที่จะพอเข้าใจง่ายสำหรับผู้ที่มีได้เคยอุปสมบทหรือเคยศึกษาทางธรรมวินัย. ในเวลาที่กล่าวอนาคาสันยน ข้าพเจ้าได้พูดปากเปล่า, นอกจากตอนที่แสดงพระพุทธรูป, ธรรมะคุณ, สังฆะคุณ ซึ่งอธิบายตามบทที่สวดมนต์นั้น, ข้าพเจ้าได้อ่านข้อความเท่าที่เห็นว่าพอควรแก่บริบทในเวลานั้นจากหนังสือ “ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒” ของสมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ส่วนข้อความที่ปากเปล่า นั้น ข้าพเจ้าได้ให้จดชวเลขไว้.

ครั้นเมื่อมาตรวจข้อความตามที่ใจจดใจจ่อในวันนั้น จึงมารู้สึกกันว่า ถ้าได้พิมพ์อนาคาสันยน ขึ้นไว้แล้ว, อย่างน้อยก็พอจะได้เป็นที่ระลึกแก่ผู้ที่ได้ไปประชุมกระทำวิสาขบูชาด้วยกันที่หาคเจ้าสำราญเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ แต่นอกจากนั้นข้าพเจ้ายังมีความหวังอยู่ด้วยว่า บางทีจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้มีหน้าที่สั่งสอนคนในปกครองของตนให้รู้จักคุณพระรัตนไตรย, คุณพระภิกษุ, คุณพระมหากษัตริย์, และความรักชาติ,

และผู้ที่ต้องสั่งสอนเช่นนั้น ด้วยถ้อยคำสำนวนอย่างคนธรรมดาพูด, เช่นครูสอนนักเรียน, หรือนายทหารสอนพลในบังคับบัญชา เป็นต้น.

ด้วยความรู้ความปรารถนาเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงได้ตรวจแก้ไขข้อความให้เรียบร้อย พอไม่ให้ความเคอะหรือประโศกประจานซัดซัง, แต่ส่วนโวหารได้คงไว้ตามเดิมอย่างเช่นเมื่อพูดปากเปล่า เพื่อให้ผู้อ่านได้หยั่งเห็นความมุ่งหมายและความรู้สึกจริงใจของข้าพเจ้า, อีกทั้งแก้ไขข้อความเพื่อให้ใช้เป็นอนาคตสำหรับปรกติกาลได้ด้วย ไม่ใช่สำหรับวันวิสาขะโดยจำเพาะ.

อนาคตนั้น ข้าพเจ้าเองก็รู้สึกว่าค่อนข้างยาวอยู่, เพราะฉะนั้นถ้าผู้ใดจะนำไปใช้สำหรับสั่งสอนทหาร, เสือป่า, หรือนักเรียน เห็นว่าสอนรวบเกี่ยวจะยาวเกินไป ก็ควรแบ่งสอนเป็นตอน ๆ. ทั้งถ้าแม่เมื่อสังเกตเห็นว่าผู้ฟังยังไม่เข้าใจในตอนใดแจ่มแจ้ง ก็ควรผู้สอนจะย้อนทวนและใช้ โวหารของตนเองอธิบายเพิ่มเติมขึ้นอีกในตอนนั้น ๆ. ธรรมดาผู้แสดงอนาคตต้องคำนึงถึงบริบทของตนเป็นที่ตั้ง, และต้องใช้ถ้อยคำสำนวนและโวหารให้เหมาะแก่บริบท; แต่ผู้แต่งอนาคตนี้เป็นหนังสือเช่นที่ข้าพเจ้าแต่งนี้ จำจะต้องแต่งเป็นกลาง ๆ ไว้, เพื่อให้พอแก่เป็นเครื่องชี้หนทางสำหรับผู้ปกครองบริษัทอีกต่อหนึ่ง. ขอท่านผู้บังคับบัญชาทหาร และผู้เป็นครุกลบตรึงใช้ออนาคตนี้ไปตามทางที่เหมาะสมที่สุดสำหรับบริบทที่ท่านปกครองนั้นเถิด. ถ้าหนังสือนี้เป็นเครื่องมือช่วยผู้มีหน้าที่สั่งสอนผู้อื่นเพื่อใช้ในการสั่งสอนอบรมผู้

อยู่ในบังคับบัญชาหรือเป็นศิษย์ฉันใดไซ้ ก็ระนัยว่าเป็นที่เบิกบานใจของข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง.

อนึ่งตามที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว, ความมุ่งหมายของข้าพเจ้ามิใช่เป็นท่ง คือจะแต่งอนุศาสน์สำหรับผู้ที่มิได้เคยอุปสมบทหรือศึกษาพระธรรมวินัย, เพราะฉะนั้นในการคัดเอาคำอธิบายพุทธะคุณ, ธรรมะคุณ, สังฆะคุณ มาจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าข้าพเจ้าจึงได้เลือกหยิบเอาแต่จำเพาะที่คาดคะเนว่าผู้อ่านของข้าพเจ้าจะพอเข้าใจได้, และตัดข้อความที่เห็นว่าระลึกชังเกินไป เช่นคำอธิบายในเรื่องธาตุ (หรือทมมา) แห่งศัพท์ต่าง ๆ เป็นต้น. หนังสือ “ธรรมะวิภาค ปริจเฉทที่ ๒” เป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นมัธยมแต่ก่อนศาสน์ที่ข้าพเจ้าแต่งนี้ ไม่ใช่สำหรับแม่ชีนวกะ, เป็นของสำหรับคนธรรมคาโดยแท้; เพราะฉะนั้นในการที่ข้าพเจ้าได้เลือกหยิบเอาข้อความมาโดยไม่บริบูรณ์ตามที่ทรงพระนิพนธ์ไว้นั้น ข้าพเจ้าจึงจำต้องขอประทานพระเมตตาโปรดประทานอภัยแก่ข้าพเจ้า.

อีกประการหนึ่ง ข้าพเจ้าได้เคยสังเกตมามากแล้ว ว่าผู้ที่มีได้เคยศึกษาทางธรรมวินัยมักจะมีระลึกความลำบากในการอ่านคำภาษามคธที่เขียนด้วยอักษรไทย, เช่น “สวัักขาโต” มักจะอ่านกันเสียว่า “สวา-ขาโต” เพราะเห็นว่าตัว “ก” การันต์เสียแล้วคงจะไม่ออกสำเนียง; หรือ “โลกัสส” มักอ่านว่า “โลกัก,” เพราะ “ส” ตัว ๑ การันต์เสียแล้ว และอีกตัวหนึ่งก็ไม่มีวิญญูชน, ดังนั้น.

เพื่อขอกันการอ่านภาษามคธออกสำเนียงผิดเช่นนั้น, ในอนาคตสันนิษ
ข้าพเจ้าจึงได้เขียนภาษามคธโดยวิธีที่จะบังคับให้ผู้อ่านซึ่งเคยอ่าน
หนังสือแต่ตามแบบเขียนภาษาไทยออกสำเนียงให้ถูกมากที่สุดที่จะพึง
เป็นไปได้ ด้วยความมุ่งหมายเช่นนั้น ข้าพเจ้าเขียน “ภควา” ว่า
“ภะคะวา,” เขียน “วิศชาจรณสัมบันโน” ว่า “วิซชาจรณะ-
สัมบันโน,” ดังนี้เป็นตัวอย่าง. การที่เขียนเช่นนั้นข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็น
การออกตริศผิดแบบแผน, แต่ข้าพเจ้ารู้สึกว่า ให้ผู้อ่านที่ไม่เคยเรียน
ธรรมะวินัยอ่านออกสำเนียงให้ถูกหรือใกล้เคียงถูกดีกว่าที่จะให้คงอ่าน
ผิด ๆ เหว ๆ ไป, ข้าพเจ้าจึงจำต้องขออภัยแก่ท่านผู้เป็นผู้รอบรู้ใน
ทางภาษามคธด้วย.

พระปรมาภิไธย ราม ๒

หาดเจ้าสำราญ, เพชรบุรี

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ. ศ. ๒๔๖๑

แสดงคุณานุคุณ

นะมัตถุ สุกะตัสสะ

บัดนี้จะได้อ่านข้อความเพื่อชักชวนท่านทั้งหลายให้รำลึกถึงคุณ
พิเศษต่าง ๆ ที่บังเกิดให้เราทั้งหลายมาตั้งอยู่ได้โดยสวัสดิภาพ, เป็น
คุณ, เป็นชาติอันผดุง. คุณพิเศษที่เราได้แสดงต่อไปนี้ มีอาทิคือ
คุณขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย. เราทั้งหลายได้มา
ประชุมพร้อมกัน เพื่อกระทำสักการะตามสมควร, แสดงความเคารพ
ในพระองค์ทรงกระทำประโยชน์ให้แก่เราทั้งหลายเป็นอันมาก, เพราะ
เหตุว่าถ้ามิได้มีองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาสู่โลกนี้แล้ว, เรา
ทั้งหลายถึงแม้จะได้เกิดมาเป็นมนุษย์คงแทบจะไม่ฝึกขบัตถ์ได้บริบูรณ์.
มนุษย์เราก็มักกำเริบ, มีความแก่คร่ำครว, มีโรคภัยเบียดเบียน, และ
ในที่สุดก็มีความตายไม่ฝึกขบัตถ์ได้บริบูรณ์. มนุษย์ที่ฝึกขบัตถ์ได้บริบูรณ์ก็
ทรงที่เราमितถ, หรือเรียกตามภาษาสมัยใหม่ว่ามี “สมอง,” คือ
เครื่องขบคิดให้เราเจริญรุ่งเรืองและสุข, รู้สึกได้ว่าสิ่งใดประพฤติก็น่า
ให้ผลดี และสิ่งใดประพฤติก็น่าให้ผลร้าย. พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน
ให้เราเจริญบุญและบารมี, และทรงชี้หนทางอันงามให้เราดำเนิน; ข้อนี้
เป็นข้อสำคัญ จึงต้องนับว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระคุณแก่เราทั้งหลายหา
ที่สุดมิได้. การที่เราจะมาประชุมกันกระทำสักการะแด่พระพุทธเจ้าก็เพื่อ

แสดงว่าเรามีใช้สวัคเคียวจัน. เมื่อผู้ใดได้กระทำดีมีบุญคุณ เราก็
รู้จักคุณของผู้นั้น, เรียกว่าเป็นผู้กระตัญญู, และเมื่อเราพยายามที่จะทด
แทนคุณนั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้กระเทเวที. ส่วนพระพทธเจ้าเราจะตอบแทน
บุญคุณของพระองค์ท่านโดยทำการงานรับใช้ท่านก็ไม่ไ้แล้ว, จึงต้อง
แทนพระคุณ โดยจัดหาดอกไม้ธูปเทียนมากระทำให้สักการะตามสมควร,
และเปล่งอุทานสรรเสริญคุณพระรัตนไตรย.

ท่านทั้งหลายได้เคยสวคนมีสักการะพระพุทธรูป, ธรรมะคุณ,
สังฆะคุณมาแล้วทั้งภาษามคธและคำกาพย์ภาษาไทย, แต่คงมีบางคน
ที่ไม่ได้สนใจหรือเข้าใจโดยละเอียด, จึงจะขอบรรยายคุณแห่งพระไตร
รัตนโดยย่อพอเป็นเครื่องประคับประคองของท่านทั้งหลายดังต่อไปนี้.

พระพุทธรูป

“อิติปิโส ภะคะวา” แม้เพราะอย่างนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า,
“อะระหัง” เป็นพระอรหันต์, “สัมมา สัมพุทธโ” ผู้ตรัสรู้ชอบ
เอง, “วิชา จรณะ สัมบันโน” ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ,
“สุคะโต” ผู้เสด็จไปดีแล้ว, “โลกวิทู” ผู้รู้แจ้งโลก, “อะนุต-
ตะโร ปุริสะทัมมะ สารถิ” เป็นสารถิแห่งบุรุษพึงผู้ใด ไม่มี
ผู้นับยิ่งไปกว่า, “สัตถา เทวะ มนุสสานิ” เป็นศาสดาของเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย, “พุทธโ” เป็นผู้ตนแล้วเป็นผู้เบิกบานแล้ว,
“ภะคะวา” เป็นผู้มีโชค.

สมเด็จพระมหาสมณะได้ทรงอธิบายไว้ดังต่อไปนี้.

“พระคุณ ๕ บทนี้ คุณเหมือนท่านเลือกตั้งไว้ เพื่อดูไตรทศองหา
ความเข้าใจเอาเอง, เป็นพุทธานุสสติ, จักแสดงพอเป็นตัวอย่าง.”

ก่อนไปจึงทรงอธิบายรายบทเป็นลำดับทั้ง ๕ บท.

๑. “อะระหัง” ท่านพิจารณาตามพยัญชนะแก้ไว้ต่าง ๆ;
อย่าง ๑ แปลว่าผู้เว้นไกล, เป็นผู้หักกำจักร; อีกอย่างหนึ่ง แปลว่า
ผู้ควร; อีกอย่าง ๑ แปลว่าเป็นผู้ไม่มีข้อลย. ข้อว่าเป็นผู้เว้นไกลนั้น
อธิบายว่าเป็นผู้เว้นไกลจากกิเลสและบาปกรรม, กล่าวคือเป็นผู้บริสุทธิ์.
ข้อว่าเป็นผู้หักกำจักรนั้น อธิบายว่าเป็นผู้หักกำแห่งสังสารจักร ใต้
แก่อวิชา, ตัณหา, อุปาทาน, กรรม. ข้อว่าเป็นผู้ควรนั้น อธิบายว่า
เป็นผู้ควรแนะนำสั่งสอนเขา, เป็นผู้ควรรับความเคารพนับถือของเขา
เป็นอาทิ. ข้อว่าเป็นผู้ไม่มีข้อลยนั้น อธิบายว่า ไม่ได้ทำความเสียหาย
อันจะพึงสอนเพื่อมิให้ผู้อื่น. อนึ่งบทนี้ใช้เป็นคุณของพระสาวกด้วย,
แต่มีบทอื่นเข้าประกอบหมายความต่าง; สำหรับพระศาสดาใช้ว่า
“อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ” พระอรหันต์ผู้ตรัสรู้ชอบเอง; สำหรับ
พระสาวกใช้ว่า “อะระหัง ปิณาสะโว” พระอรหันต์ผู้มิอาสวะสิ้นแล้ว.

๒. “สัมมา สัมพุทโธ” หมายความว่า เป็นต้นเดิมแห่ง
พระพุทธศาสนา.

๓. “วิชา จรณะ สัมบันโน” หมายความว่า เป็นผู้ได้
ขัลลวิชาด้วย, เป็นผู้แรกรู้จักทางขัลลวิชานั้นด้วย: โดยใจความก็

เหมือนบอกว่า “สัมมา สัมพุทโธ.” ฝ่ายพระสาวกเป็นแต่ผู้ไต่บัลลังก์วิชา, แต่มิใช่ผู้แรกรู้จากทางเครื่องบัลลังก์วิชานี้, เป็นแต่ไต่รู้จากพระศาสดาอีกต่อ ๑.

ในทันขอแซกคำอธิบายเพื่อทำให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งขึ้น โดยเปรียบเทียบกับทางโลกข้าง. พวกผู้เป็นอาจารย์ในทางวิทยาศาสตร์บางคนก็ไต่รับความนับถือสูง, บางคนก็ไต่รับความนับถือต่ำพอ ๆ. ผู้ไต่รับความนับถือสูงคือเป็นผู้ไต่ริเริ่ม (อินเวนต์) สิ่งใดสิ่ง ๑ ขึ้น, หรือเป็นผู้แรกค้นพบสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งยังมีใครมิได้พบ (ดิสคเวอว์). ส่วนผู้ไต่รับความร่ำจากผู้ริเริ่มหรือแรกพบนั้นว่าไม่ประเสริฐเท่าผู้ไต่เป็นควมริเริ่มนั้นเอง. ทั้งนี้ พระพุทธเจ้าของเราได้ไต่ทรงเป็นผู้พบสิ่งสำคัญอย่างที่สุดในโลก, คือความจริงอันช่วยมนุษย์ให้รอดจากสังสารทุกข์ได้, และความจริงอันนั้นยังมิเคยมีผู้ใดพบก่อนพระองค์เลย, เราจึงสรรเสริญพระองค์ด้วยคำว่า “สัมมา สัมพุทโธ วิชา ฐานะ สัมปันโน” ทั้งนี้.

๔. “สุคะโต” มีอธิบายว่า ประพฤติพระองค์รอดไปไต่ไม่ต้องถอยหลัง. เสก้ไต่ไปในที่ไต่ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่มหาชนในที่นั้น. เสก้ไต่มายังโลกนี้, ประกิจฐานพระพุทธศาสนาไว้เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน, แล้วจึงเข้าปรินิพพาน.

๕. “โลกะ วิทู” พรรณนาให้เข้าใจโลกสามว่า ทรงรู้จักถิ่นฐานบ้านเมืองปรุโปร่ง, ทรงรู้จักอัธยาศัยของคนต่างถิ่นต่างชน,

ทรงรู้จักยังเห็นเหตุอันปร่งแก่คนเหล่านั้น พร้อมทั้งถิ่นฐานให้ยิ่ง
หรือหย่อนอย่างไร. อธิบายอีกอย่าง ๑ ว่า ทรงหยั่งรู้ความเป็นไปของ
คนทุกชั้นว่าเป็นอย่างไร, เนื่องด้วยสขกัต, ด้วยความเจริญหรือความ
เสื่อมกัต, ตกอยู่ในคติความเปลี่ยนแปลงอย่างไร, จนหายขึ้นหายหลง
หายอยากในอิฐารมณ, คือความพึงใจ, และหายตกใจกลัวต่ออิฐาร-
มณ, คือความไม่พึงใจ เป็นทางนำพระองค์ให้เสด็จไปกั.

๖. “ปริสสะ ทัมมะ สาระถิ” อธิบายว่า ครั้นโบราณพวก
กษัตริย์ชอบเล่นม้า, เพราะม้าเป็นพาหนะที่ใช้ในสงครามถึงสองหมวด
แห่งกองทัพ; คือใช้ให้ทหารขี่ จักเป็นอัสสานิก, หมวดม้า; ใช้เทียม
รถจักเป็นรถานิก, หมวดรถ. ความเป็นสารถิผู้กล้าชัชรด ย่อมนิยม
กันว่าดี; ในการชัชรดรถกัน การชัชนะหรือแพ้, นอกจากตัวผู้รบ,
เนื่องด้วยสารถิ, จึงต้องใช้คนสำคัญ ดังจะเห็นได้ในเรื่องต่าง ๆ;
เช่นพระมาตลีเป็นสารถิของพระอินทร์, และที่ชาวอุมารตัวโปรดเป็น
สารถิของพระเจ้าพรหมทัตเป็นคน. ด้วยเหตุนี้และจึงใช้ศัพท์ว่าสารถิใน
บทนี้ เพื่อแสดงความเป็นผู้กล้าคน, เป็นคู่กับผู้กล้าชัชรด. ศัพท์ว่า
“ปริสสะ ทัมโม” บุรุษผู้กล้าคนนั้น, หมายถึงคนมีนิสัยที่อาจผู้ให้
ก็ได, และตั้งใจจะเข้าใจพระธรรมเทศนา, แม้ฟังด้วยตั้งใจจะเอา
ข้อบกพร่องขึ้นยกโทษเช่นเคียวดีก็ตามก็. ฝ่ายคนโง่ที่เทียบด้วยคน
ป่าคอบ ไม่สามารถจะผู้ได้ และคนผู้ไม่ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาเพื่อ
หาความเข้าใจ, ชื่อว่า “ปริสสา ทัมโม” บุรุษที่ผู้ไม่ได้, แม้

พระพทเทจกัไม่ทรงฯฝัก. ส่วนคนคัพท “อะนุตตะโร” แผล
คักความว่ฯเป้นเยียม, หมายความว่า ทรงฝักคักว่สารถฝักม้, ด้วย
ไม่ไ้ใช้อัญญาหักหาญ และร้จักใช้อบายให้เหมาแ่ก่บุคคล, และคน
ททรงฝักแล้ว บ่อมคักยงกว่มาทฝักคแล้ว.

๗. “สัตธา เทวะ มนุสสานิ” ตามพัญจนะทั้งจะเข็ช
 ว่าเป็นครของบุคคลทั้งชั้นสูงต่ำ; ตามอรรถนํ้าจะพรรณนาถึงพระคุณ
 สมบัติที่สมควรเป็นคร และไค้ทรงทำกรณียะของคร จึงไค้ผลอย่างนั้น.

๘. “พุทฺโธ” ^๒ ว่าเป็นผู้ตน, ^๒ มีอธิบายว่า ^๒ เป็นผู้ที่ไม่หลงม
^๒ ง่ายที่เปรียบด้วยนอนหลับ; เป็นกาลัญญ, ^๒ รู้จักกาลสมัย, ^๒ รู้จักฐานะ
^๒ และอฐานะ. ^๒ ว่าเป็นผู้เบิกบานแล้ว ^๒ มีอธิบายว่า ^๒ เป็นผู้ที่ทรงพระคุณ
^๒ เต็มที่, ^๒ และได้ทรงทำพุทธกิจสำเร็จแล้ว.

๕. “กะละวา” มักจะเปลี่ยนเป็นอย่างทัชคิพท์ว่า “พระผู้มีพระภาค,” ซึ่งอันที่จริงก็ยังไม่ทำให้กระจางจนเลย. ที่แปลทัชคิพท์ไว้เช่นนี้ก็เพราะว่าเป็นศัพท์ที่แปลยาก. ในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณะไค้ทรงไว้ว่า: “ดูเหมือนพระคันถรนาการย์ ไม่แน่ว่าจะออกจากศัพท์อะไร, ท่านพิจารณาแก้ไขต่าง ๆ.” ต่อเนื่องจึงทรงอธิบายถึงเรื่องธาตุ (ที่มา) แห่งศัพท์, ซึ่งทำให้เกิดมีคำแปลต่าง ๆ. อย่าง ๑ ท่านอธิบายว่า มีส่วนแห่งธรรม, มีคุณสมบัติ. อีกอย่าง ๑ แปลว่ามีอาการน่าคย, อธิบายว่าทรงนำผู้เข้าไปคยให้ไค้ประโยชน์ตามสมควร. อีกอย่าง ๑ แปลว่า เป็นผู้หักคอกำจิกิเลศและยาปะกรรมทั้งปวง.

นเก็บเอามาแต่โดยย่อเท่านั้น.

สมเด็จพระมหาสมณะทรงชี้แจงไว้ว่า ไก่ทรงค้นหาคความเข้าทนมานานแล้ว, ไก่ทรงพบในพราหมณะสมัยเป็นคำเรียกญาติทั่วไปที่ไค้, เรียกเทวทาสบ้างก็ไค้. เนื่องในข้อนี้ขอชี้แจงเพิ่มเติมว่า ในหนังสือเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์, เขาใช้ศัพท์ “กะระวัต” หรือ “กะระวา” สำหรับเรียกพระเป็นเจ้าของเขา, มีพระอิศวร และพระนารายณ์เป็นต้น; เช่นหนังสือชื่อ “กะระวัตปราณะ” เป็นหนังสือแถลงเรื่องพระกฤษณะ และหนังสือ “กะระวัตคิตา” เป็นหนังสือรวมบทสรรเสริญพระนารายณ์; ส่วนศัพท์ “กะระวะคี” เป็นศัพท์เรียกพระมเหสีของพระนารายณ์, ซึ่งมาจากธาตุเดียวกับ “ภควัต” หรือ “ภควา” นั่นเอง.

ส่วนในพระพุทธศาสนา คำว่า “กะระวา” ใช้เป็นบทเรียกพระศาสดาและพระพุทธเจ้าทั้งหลายอื่นเท่านั้น, ไม่ใช่เรียกพระสาวก.

สมเด็จพระมหาสมณะทรงลงพระมติไว้ว่า “กะระวา” ออกจากศัพท์ “กะระ” อันสำเริ่มาจากธาตุ “ภช” ที่แปลว่าแจกจ่าย, มีคำเทียบว่า “โสภคัย” (เคระหัตถ์) กับ “โทภคัย” (เคระหรัย); ใช้ตามลำพังศัพท์เป็นข้างคิ, แปลว่ามีโชค. โดยนัยนี้แปลว่าผู้มีโชค, ว่าผู้มีเคระหัตถ์; อธิบายว่า ครั้นยังไม่ได้ออกทรงผนวชก็ได้รับทุนบำรุงมาเป็นอย่างคิ, ทั้งแต่ทรงพระเยาว์จนทรงพระเจริญ; ออกทรงผนวชแล้วทรงแสวงหาทางตรัสรู้อยู่ถึง ๖ ปี, น่ากลัว

ไม่สำเร็จก็มาสำเร็จเข้าไต่; แต่นั่นมาทรงประกาศพระศาสนา, สามารถ
ยังผ่อนให้บัลลอรรมพิเศษเป็นพระสงฆ์ขึ้นไต่, และอาจบังเวยในบ (คือ
ผู้ทอตาม) นอกจากนั้นให้ไต่ศรัทธาเลื่อมใสยอมบ้นถ้อ, ประทียฐาน
พระพุทศศาสนาขึ้นไว้, จักว่าเป็นผู้มีโชคมีเคราะห์ดีทุกคราวมา. ใน
เวลาสอนพระศาสนาปรากฏว่าพวกเคี้ยบถ้อย (คนต่างศาสนา) คิด
ร้ายแต่ก็ไม่อาจทำ; สอนโจรและยักษ์ (คนป่า) ผู้ร้ายกาจก็ไม่ถูก
ทำร้าย, และไม่ถูกผู้ครองนครทเลศไ้ไปสอนศาสนาระเวงว่าเป็นผู้บุญ
และกำจิดเสีย, จักว่าเป็นผู้มีโชคมีเคราะห์ดีเหมือนกัน.

อนึ่งสมเด็จพระมหาสมณะทรงไว้ว่า พระพุทศเจ้าของเรา “ควร
จะเรียกว่าพระผู้มีพระภาค, แต่เรียกว่าพระผู้มีพระภาค, ชรอยจะเห็น
ใกล้ต่อเสียงว่าพระภักตร์ ซึ่งแปลว่าหน้า, เกรงจะนำความเข้าใจเ
ไปกระมัง, จึงเรียกตามที่ท่านสันนิษฐานไว้โดยประการหนึ่ง,” ดังนี้.

เมื่อไต่อธิบายบทสรรเสริญพระพุทศเจ้า, หรือทเรียกว่ารัตนที่ ๑
ของเราแล้วนั้น, ก็จะได้อธิบายคุณแห่งพระธรรมอันนับว่าเป็นรัตนที่ ๒
ของเราต่อไป.

พระธรรมะคุณ

“สัวกขาโต ภะคะตา ธัมโม” พระธรรมอันพระผู้มีพระภาค
เจ้าตรัสกัแล้ว, “สันติญฺวิโก” อันผู้ไต่บัลลจะพึงเห็นเอง, “อะกา
ลิโก” ไม่ประกอบท้วยกาล, “เอหิภัสสึโก” ควรเรียกให้มาท,

“โอปะนะยโก” ควรน้อมเข้ามา “บัจจัตถิ เวทิตัพโพ วิญญูหิ”
อันวิญญูพึงรู้จักจำเภาะตน.

สมเด็จพระมหาสมณะได้ทรงอธิบายรอบทไรดังต่อไปนี้.

๑. “สัวากขาโต” หมายความว่า ท่านพรรณนาว่า, ได้
ในสองสัทธรรม คือปริยัติและปฏิบัติ. ปริยัติ (ธรรมอันจะพึงเรียนรู้อย่าง
ได้ชื่อว่าอย่างนั้น เพราะเป็นคำที่ตรัสไม่วิปริต, คือตรัสได้จริง, เพราะ
แสดงข้อปฏิบัติโดยลำดับกัน ที่ท่านเรียกว่าโพธะในเบื้องต้นท่าม
กลางและที่สุด, และเพราะประกาศพรหมจรรย์มั่งคั่งอรรถทั้งปวงขณะ
บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง. ปฏิบัติ (ความเข้าใจแจ่มแจ้ง) ได้ชื่อว่า
อย่างนั้น “เพราะปฏิบัติ (ความประพฤติ) กับพระนิพพานย่อม
สมควรแก่กันและกัน.”

ทั้งนี้เท่ากับว่า “สันทิฏฐิโก” เป็นต้นไป คำแสดงคุณได้
ปฏิบัติอย่างเกียว.

๒. “สันทิฏฐิโก” หมายความว่าผู้ใดได้บัลลังก์ ผู้ผู้นั้นย่อม
เล็งเห็นเองรู้อย่าง, ไม่ต้องเชื่อคำผู้อื่น.

๓. “อะกาลิโก” หมายความว่าให้ผลในลำดับแห่งกาลบัลลังก์
นั้นเอง, ไม่เหมือนผลไม้อื่นให้ผลแต่จำเภาะตามฤดูกาลเท่านั้น.

๔. “เอหิภัสสโก” หมายความว่า เป็นคุณอันควรยกย่องของ
ประหลาด ที่ควรเป่าร้องกันมากมาชม.

๕. “โอปะนะยโก” หมายความว่า ควรน้อมเข้ามาไว้ใน

ใจของคน, หรือควรน้อมใจเข้าไปหา.

๖. “บัจจัตถ์ เวทิตัพโพ วิญญูหิ” หมายความว่า ผู้ใด
ไต่บัลลังก์ ผู้ขึ้นพึงรู้แจ้งจำเพาะตน. อันผู้อื่นไม่พลอยมาตามรู้ตามเห็น
ด้วยได้.

พระมเหสีของสมเด็จพระมหาสมณะว่า พระธรรมในทันตุมุขเหมือน
ท่านผู้แสดงไม่ให้หมายจะแยกโดยวิภาค, กล่าวรวมปนกันไป; แต่
เมื่อจะกล่าวแยก ขทว่า “สรวกขาโต” น่าจะได้ในปริยัติอย่างเกี้ยว,
และได้ข้ออย่างนั้น เพราะตรัสอิงเหตุ, และเพราะตรัสแต่พอก็เป็น
กลาง ๆ ไม่หย่อนไม่ตึงด้วยก็ได้. ข้อว่าได้ในปฏิเวธนั้น ความอธิบาย
อยู่ข้างมัว, แม้พรรณนามากไปอย่างไร ก็ไม่พ้นมัว; และคำแปลว่า
“ปฏิปทาภิพระนิพพานสมควรแก่กันและกัน” นั้น, ปฏิปทาที่ใดแก่
ปฏิบัติตนเอง; แยกไปทางปฏิบัติก่อนนั้นและจึงจะกระจำ, เพราะปฏิบัติ
นัยเข้าในบทนี้ก็ได้, เพราะเป็นมัชฌิมาปฏิปทา (ปฏิบัติเป็นกลาง)
และอนุปพระปฏิปทา (ปฏิบัติเป็นลำดับสม่ำเสมอ); เมื่อปฏิบัติดี
แล้ว ผลแห่งปฏิบัติจึงจักปรากฏว่าดีตามกัน.

ขทว่า “สันติญญิโก” อาจได้ในธรรมอันจากปฏิเวธด้วยก็ได้,
เพราะปริยัติก็ต้องการความเข้าใจที่ใดแก่เห็นเอง, ปฏิบัติก็ต้องการ
ความรู้จักทางที่ใดแก่เห็นเอง, ในลำดับนั้นปฏิเวธจึงจะเกิดที่ทำให้เจ้า
ตัวรู้ว่าทำให้แจ้งแล้ว.

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง, ตามโวหารสามัญ, ธรรมะใด ๆ ที่ได้ฟัง

สั่งสอนก็ดี, หรือทางที่พยายามจะปฏิบัติอยู่นั้นก็ดี, เจ้าตัวต้องเข้าใจ
แลเห็นเองว่าเป็นสิ่งที่ดีทางดีแล้ว, จึงจะเกิดความมั่นใจว่าเชื่อเช่นนั้น
ปฏิบัติเช่นนั้นเป็นถูกแน่แล้ว; พุทธตามภาษาสามัญว่า “ถึงบางอ้อ”
ฉนั้นแล.

บทว่า “อะกาลิโก” ก็เหมือนกัน, เพราะผู้ฟังปฏิบัติย่อมได้
ประสาธนะ (ความพอใจหรือเข้าใจ) และศรัทธาเป็นต้นในขณะฟังนั้น
เองก็มี; ปฏิบัติย่อมเป็นที่นิยมในกาลทุกเมื่อ, ไม่เป็นในบางคราว,
และได้อันประสงค์แห่งความปฏิบัติในทันทีก็มี.

บทว่า “เอหิภัสสีโก” เปรียบด้วยการช่วยด้วยมังสะจักษุ (คือ
ดวงตา), นำะไ้ในปฏิบัติด้วย, เพราะปฏิบัติเป็นคุณที่ควรจะชักชวน
กันมาฟัง, และเพราะปฏิบัติเป็นคุณที่ควรจะชวนให้ทำตาม เพื่อจะได้
ชมปฏิบัติด้วยน้ำใจ.

บทว่า “โอปะนะยิโก” นำะไ้ในปฏิบัติด้วย, เพราะแม้
ปฏิบัติก็ควรน้อมเข้ามาด้วยทำตามหรือทำให้เกิดขึ้น.

บทว่า “บัจจัตถิ เวทิตัพโพ วิญญูหิ” ก็เหมือนกัน. เพราะ
การปฏิบัติอันจะให้ไ้ผลดี ผู้ปฏิบัติต้องรู้จักทำให้สมควรแก่ฐานะของ
ตน.

สมเด็จพระมหาสมณะสรปรวมความว่า เพราะอย่างนั้น จึงทรง
พระดำริว่า พระธรรมในทันที ท่านผู้กล่าวไม่ไ้ให้หมายจะแยกโดยวิภาค,
กล่าวรวมกันไป. ไม่กล่าวถึงปฏิบัติธรรมข้างเลย ไม่เป็นอุบายให้เกิด

อุทสาหะ; เมื่อไม่ปฏิบัติปฏิบัติเวรจกเกิดขึ้นไหน? ปฏิบัติอันเสียดังเพื่อชักนำให้ปฏิบัติก็หาประโยชน์มิได้.

พระธรรมและเป็นเรื่องซึ่งกล่าวตามโวหาร สมัยใหม่ว่า เป็นสิ่งซึ่งพระพุทธเจ้าของเราได้ทรงเริ่มประสิทธิ์ (อินเวนต์) ขึ้น, หรือได้ทรงค้นพบ (ดิสคเวอร), นับว่าเป็นของประเสริฐยิ่ง, จึงได้ชื่อว่าปรัตนะที่ ๒ ของเราทั้งหลาย.

แต่ของที่ได้มีอริยะบุคคลประสิทธิ์ขึ้นไว้แล้ว ถ้าหากว่ามีใครมีอนุสัยขันธ์มา ก็จะเป็นอันต้องสูญเสียไปในชั่วชีวิตของผู้เริ่มประสิทธิ์ขึ้นเอง ถึงนั้นใด, พระธรรมของพระศาสดาของเราถ้ามีได้มีพระสงฆ์ทรงจำสวดต่อมาอีกแล้ว ก็จะไม่ได้ตกลงมาเป็นมฤตจนถึงชั่วเราทั้งหลายนั้น พระสงฆ์จึงมีคุณควรสรรเสริญปรัตนะที่ ๓, และเราทั้งหลายจึงมาสวดสรรเสริญ พระสงฆ์จะคุณด้วยคำคำทั้งจะได้อธิบายต่อไป.

พระสังฆะคุณ

“กะคะวะโต สาวะกะสังโฆ” พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า, “สุปะฏิปันโน” เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว, “อุชุปะฏิปันโน” เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว, “ญายะปะฏิปันโน” เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม, “สามีจิปะฏิปันโน” เป็นผู้ปฏิบัติสมควร; “ยะทิท” ใดใคร? “จัตตาริปุริสะยุคานิ” คู่แห่งบุรุษสี่ “อัญญะ ปุริสะ

บุคคลละ” ขรรษบุคคลแปลก, “เอสะ ณะคะวะโต สาวะกะสโณ”
 นี้พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า; “อาหุเนยโย” เป็นผู้คว
 รัของค่านับ, “ปาหุเนยโย” เป็นผู้ควรรับของท่อนับ, “ทักขิ-
 เนยโย” เป็นผู้ควรรับของทำบุญ, “อัญชลิกรณียโย” เป็นผู้
 ควรทำอัญชลี (ประนมมือไหว้), “อะนุตตะรัง ปุญญักเขตตัง
 โลกัสสะ” เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

สมเด็จพระมหาสมณะทรงอธิบายว่า พระสงฆ์นี้หมายเอาจำพวกพระสาวกผู้ได้
 บัณฑิตธรรมวิเศษ. แล้วจึงทรงอธิบายรายนบทต่อไปดังนี้.

๑. “สุปะฏิบันโน” หมายความว่า กว้าง. นอกจากที่ระบุไว้ใน
 ๓ บทเป็นลำดับต่อกันไป, ยังมีอีก เช่นปฏิบัติไปตามมัชฌิมาปฏิปทา
 ไม่หยาบหนักไม่ตึงเครียดคนัก, ปฏิบัติไม่ถอยหลัง, ปฏิบัติกลมเกลียว
 กับพระศาสนา ไม่ปฏิบัติเป็นปฏิปักษ์กัน.

๒. “อุชฺฐ ปะฏิบันโน” หมายความว่า ไม่ปฏิบัติลงโลก,
 ไม่มีมายาสาไถฐย์, ประพฤติตรง ๆ ต่อพระศาสนาและเพื่อนสาวก
 ด้วยกัน, ไม่อำพรางในใจไม่มีแฉ่งอน.

๓. “ญายะ ปะฏิบันโน” ท่านสันนิษฐานว่า อย่างหนึ่งออก
 จากธาตุ “ญา” ที่แปลว่ารู้, จึงอธิบายว่าเป็นผู้ปฏิบัติปฏิปทาเครื่องรู้,
 คือปฏิบัติในทางอันจะให้เกิดความรู้. เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อธรรมที่ควรรู้,
 คือปฏิบัติเพื่อไถ่ความรู้ธรรม. อีกอย่างหนึ่งท่านแปลว่า เป็นผู้ปฏิบัติ
 เพื่อออกไป, ที่อธิบายว่าเพื่อออกไปจากทุกข์, เพื่อออกไปจากภพ; แต่

สันนิษฐานว่าออกจากธาตุอะไร (คือศัพท์นั้นมาจากอะไร) หาทราบไม่
 โดยมากศัพท์ “ญายะ” ใ้มีแปลกันว่า “เป็นกรรม,” “ถูกต้อง,”
 “สมควร.” ศัพท์สันสกฤต “นียายะ” มีแปลไว้หลายนัย; อย่าง
 หนึ่งแปลว่า “แบบแผน” หรือ “หลัก,” “วิธีดำเนินการให้ถูก
 ต้องและสมควร,” ซึ่งสรุปรวมก็เป็นอันแปลได้ว่า “เป็นกรรม,”
 เพราะผู้ที่ประพฤติถูกต้องและสมควรแล้ว ก็ใ้ชื่อว่าประพฤติเป็นกรรม.
 โดยนัยนี้ “ญายะ ปฏีบันโน” จึงแปลว่า “เป็นผู้ปฏิบัติเป็นกรรม,”
 อธิบายว่า ปฏิบัติมุ่งธรรมเป็นใหญ่, ถัดความถูกเป็นประมาณ.

๔. “สามิจิ ปะฏิบันโน” หมายความว่า ปฏิบัติน่านับถือ,
 สมควรใ้สามิจิกรรม (ความเคารพอันควร).

“จิตตาริ ปุริสะยูกานิ” กับ “อัญฐะ ปุริสะปุคคะตา”
 เป็นบุคคลจำพวกเดียวกันนั่นเอง, กล่าวคือ:—

คุทั ๑	}	พระผู้ตงอยู่ในโสคาปัตติมรรค
		พระผู้ตงอยู่ในโสคาปัตติผล
คุทั ๒	}	พระผู้ตงอยู่ในสะกะทาคามิมรรค
		พระผู้ตงอยู่ในสะกะทาคามิผล
คุทั ๓	}	พระผู้ตงอยู่ในอนาคามิมรรค
		พระผู้ตงอยู่ในอนาคามิผล
คุทั ๔	}	พระผู้ตงอยู่ในอรหัตตะมรรค
		พระผู้ตงอยู่ในอรหัตตะผล

เมื่อนั้นเป็นคู้ ๆ ก็เป็น “จิตตาริ ปริสสะ บุคานิ” ซึ่งแปลว่า “คู้แห่งบรมสั” ถ้านั้นเรียงองค์ก็เป็น “อัญฐะ ปริสสะ ปุคคะลา” ซึ่งแปลว่า บรมบุคคลแปลค.

พระผู้ตั้งอยู่ในมรรคนั้น ท่านอธิบายว่าเป็นชั้วชณะมัคคะจิตต์ (คือชั้วชณะเมื่อบำเพ็ญเพียรที่จะให้สำเร็จผล) เท่านั้น พ้นจากชณะนั้น แล้วเป็นพระผู้ตั้งอยู่ในผล, มีชื่อเรียกตามลำดับว่า “พระโสทกขัน,” “พระสะกะทากามิ,” “พระอนาคามิ,” และ “พระอรหันต์.”

การที่จะอธิบายต่อไปถึงพระอริยบุคคล หรือมรรคผลทั้ง ๔ แม้แต่ โดยย่อ ๆ ก็จะเป็นการพินเผลอมากในทันที, จึงขอเรียงไว้และแสดงถึง สัจจนุคุณต่อไป.

๕. “อาหุเนยโย” แปลว่า เป็นผู้ควรรับของค่านับ, ของ ค่านับที่เรียกว่า “อาหุณะ” นั้น ไต่แก่เครื่องสักการะอันจะพึงนำมา ให้ถึงสำนัก, เช่นเครื่องสักการะถวายอุปัชฌาย์อาจารย์ในคราวเข้า พรรษา, และผ้าน้ำให้ท่านผู้สงอายุในคราวสงกรานต์ เป็นต้นอย่าง.

๖. “ปาหุเนยโย” แปลว่า เป็นผู้ควรรับของต้อนรับ. ของ ต้อนรับที่เรียกว่า “ปาหุณะ” นั้น ไต่แก่ของสำหรับรับแขกอันจะพึง ให้ต่อเมื่อมาถึงถิ่น, เช่นน้ำชาหรือแม่อาหารคาว เป็นต้นอย่าง.

๗. “ทักขิเนยโย” แปลว่า เป็นผู้ควรรับของทำบุญ. ของทำบุญ ที่เรียกว่า “ทักขิณา” นั้น ไต่แก่ไทยธรรมวัตถุ, มีอาหารและผ้า เป็นต้น, อันจะพึงบริจาคในพระศาสนาโดยฐานเป็นการทำบุญ.

๘. “อัญชลี กรณีย” แปลว่า เป็นผู้ควรทำอัญชลี, อธิบายว่า ผู้ใดคนหนึ่งจะนำเครื่องสักการะไปถวายท่านถึงสำนักของท่าน ท่านย่อมอาจยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้น, ไม่ต้องเสียใจภายหลังว่า ไม่พอที่จะไปคำนับผู้ไม่สมควร; ท่านมาถึงดิน ย่อมเป็นแขกที่น่าต้อนรับด้วยความยินดี, เพราะเป็นผู้มาดี ไม่ใช่ผู้มาร้าย; และผู้บริจาตก็คงพิจารณาเป็นการบุญ จะถวายแก่ท่าน ๆ ก็เป็นผู้ที่น่าให้สมควรให้จริง ๆ; ผู้ใดคนหนึ่งจะยกมือไหว้ท่าน ท่านก็มีความดีพอจะไหว้ได้; ผู้ไหว้ไม่ต้องกระเทือก.

๙. “อะนุตตะริ ปุญญักเขตต์ โลกัสส” มีอธิบายว่า พระสงฆ์เป็นผู้บริสุทธิ, ทักขิณาที่บริจาตกแก่ท่านย่อมมีผลานิสงส์, ทานามีคตินิและไฉนแล้ว, พืชที่หวานที่ปลูกลงไป ย่อมเกิดผลไพเราะ, จึงเป็นที่บำเพ็ญบุญอย่างดี.

พระพุทธะคุณ, พระธรรมะคุณ, พระสังฆะคุณ ใ้ก้อธิบายมาแล้วโดยย่อแล้ว ก็เพราะเห็นว่าจริงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับเราทั้งหลาย ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา. ผู้ใดที่นับตนว่าเป็นพุทธศาสนิกก็ควรจะคิดถึงพระไตรสรณาคม, ต้องรู้จักว่าอะไรเป็นรัตนะทั้งสามที่ตนนับถือ, และรัตนะทั้งสามนั้นมีคุณอย่างไรบ้าง. แต่ผู้ที่สวดสรรเสริญพระพุทธะคุณ, ธรรมะคุณ, สังฆะคุณอยู่โดยมาก ไม่สู้จะมีผู้ที่อธิบายถูกว่าหมายความว่าอะไร, จึงสมควรจะมีคำอธิบายไว้บ้าง, พอเป็นข้ออ้างข้อนุญาและเฉลิมศรัทธาของผู้ที่ทงใจเคารพนับถือพระรัตนะไตรบริด้วยนำใ้ใจจริง.

อนึ่ง คำอธิบายพระพุทธรูปตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเป็นข้อความอันอธิบายจำเพาะบทธรรเสริญ ที่เริ่มด้วยคำว่า “อิติปิโส ภะระวา” นั้นเท่านั้น; แท้จริงพระพุทธรูปยังมีอีกเป็นอเนกประการ สุกที่จะบรรยาย. พระองค์ทรงเป็นบรมบรรพการ คือผู้ทำคุณประโยชน์แก่เราทั้งหลายยิ่งกว่าผู้ใด ๆ จะกระทำได้. เหตุฉนี้ผู้ใดไม่รำลึกถึงพระคุณของพระพุทธรูปและไม่กระทำความสักการบูชา เพื่อเป็นการทดแทนพระคุณเท่าที่เราพอจะทำได้แล้ว, ก็จะต้องนับว่าเป็นผู้อกตัญญูลบหลู่คุณบรมบรรพการอันประเสริฐ, หรือมีฉันทน์ต้องเป็นคนในโลกเขลาเหลือเกินจนไม่สามารถจะเล็งเห็นว่า พระพุทธรูปเป็นผู้ทรงทำประโยชน์ให้ไม่จำเพาะแก่บุคคลบางคน, ทรงทำประโยชน์ใหญ่ยิ่งแก่โลกโดยทั่วไป, จึงได้พระนามว่า “พระโลกนาถ” แปลว่า “ผู้เป็นที่พึ่งแห่งโลก.”

บัดนี้จงกล่าวข้อความตามโวหารสมัยใหม่เพื่อชักชวนให้ท่านทั้งหลายรำพึงถึงผู้คุณ, ซึ่งเรียกว่าบรมบรรพการนั้นต่อไป.

คุณของบรมบรรพการ

บรมบรรพการอันประเสริฐยิ่งกว่าบรมบรรพการอื่น ๆ ของเรา คือสมเด็จพระโลคนารถศาสดาของเรานั้นแล, แต่คนเราโดยมากหาใครจะได้นึกถึงพระพุทธรูปในฐานะเช่นนั้นไม่. โดยมากมักนึกเสียว่าพระพุทธรูปคือพระพุทธรูปที่ทิ้งไว้ในโบสถ์และสถานต่าง ๆ, หรือบนทบูชาในเรือนของตนนเอง. ที่จริงนักเช่นนั้นไม่ถูกต้องเลย, เพราะถ้า

พระพทธเจ้าเป็นแต่เพียงรูปที่^๑ทำทวย โลหะหรือศิลาหรืออิฐปูนหรือไม้
 ฉนั้นแล้ว, จะเป็นของน่ากราบไหว้อย่างไร? วัตถุอย่างใดเล่าจะ
 ประเสริฐยิ่งไปกว่าตัวเราเองผู้เป็นมนุษย์; ก็เมื่อเราประเสริฐกว่าวัตถุ
 ทั้งปวงแล้ว เหตุไฉนเราจึงจะไปเคารพนบไหว้สิ่งซึ่งเลวกว่าตัวของเรา
 เอง? แท้จริงเราไหว้พระพทธรูปก็เพราะเป็นเครื่องนำใจให้รำลึกถึง
 องค์พระพทธเจ้าต่างหาก. ถ้าเราไหว้พระพทธรูปด้วยความมุ่งใจเช่นนั้น
 แล้ว จึงจะนับว่าเป็นการสมควร, เพราะเมื่อเราไหว้ใจเราก็มำลึกถึง
 พระองค์ผู้ทรงเป็นบรมบรพการีของเรา.

ก็พระพทธเจ้าที่ใดเสด็จสู่ปรินิพพานหลายพันปีมาแล้ว, จะว่าท่าน
 มีบุญคุณแก่เราโดยตรงได้อย่างไร? จักขอลองชี้แจงในข้อนี้.

ความขบฟุ้งของของคนเราโดยมากก็มีอยู่ที่ตรง คิดถึงตัวเองมาก
 เกินไป. ดังนั้นถ้าไม่มีศาสนาอยู่แล้ว, คนเราก็มักคิดถึงตัวมากจนทุกที,
 มุ่งหาแต่ประโยชน์และความสุขส่วนตัวเป็นที่ตั้ง, ไม่ยับยั้งใคร่ครอง
 ถึงผู้อื่น, และความมุ่งหาประโยชน์ส่วนตัวนั้นเอง ลงท้ายก็อาจจะขัดขวาง
 ให้เกิดความแ่งแย่งกัน, จนถึงวิวาฆ่าฟันชกกันไม่ผิดอะไรกับสัตว์
 เดียวกัน. ศาสนาเป็นเครื่องเตือนสติให้เรารำลึกถึงผู้อื่นย่างนอกจาก
 ตัวเอง. ความพยายามรำลึกถึงพระพทธะคุณจึงควรนับได้ว่าเป็น
 ประโยชน์อย่าง ๑, คือเป็นการฝึกซ้อมจิต (หรือกล่าวตามภาษา
 สมัยใหม่ว่า “เอ็กเซอร์ไซส์สมอง”), คล้าย ๆ การฝึกหัดกักตน
 และโหนชิงช้า, กิ่งเชือก, กระบอกและวิ่งเป็นการฝึกซ้อมกล้ามเนื้อ

ให้แข็งแรงขึ้น. การรำลึกถึงพระพุทธรูป จะนึกแต่เพียงตน ๆ เช่นนี้
ก็พอแล้ว, คือรำพึงว่าพระพุทธรูปเจ้านั้นก็มีพระชนมายุและเข้า
ปรินิพพานไปหลายพันปีแล้ว, เหตุไฉนเราจึงเคารพนับไหวอยู่เล่า?
เมื่อใดที่ใคร่ตรองดูแล้ว เราจะตอบปัญหาของเราเองว่า เราไหว
พระพุทธรูปเพราะท่านได้ทำคุณแก่โลก; เราอยู่ในโลกเราก็ต้องขอบใจ
ท่าน. เพราะเหตุไร? เพราะพระองค์ท่านได้ประทานมฤตกสำคัญ
แก่เรา, คือพระธรรม, เราจึงได้เป็นมนุษย์ไม่เป็นเดียวิจรรย์, หรือ
อย่างนี้ ถึงแม้จะได้เป็นมนุษย์ก็เป็นได้แต่เป็นคนป่าคนดอยเท่านั้น.
รำลึกเพียงเท่านั้นก็พอจะเห็นได้แล้วว่าพระพุทธรูปทรงมีพระคุณแก่เรา
โดยตรง, สมควรนับถือว่าเป็นบรมพระการีเป็นแน่แท้.

แต่ใช่ว่าพระศาสดาของเราจะนำไหว้เพราะเหตุนี้อย่างเดียวก็หา
มิได้. พระพุทธรูปเป็นใหญ่ยิ่งและเป็นที่ควรเคารพนับถือยิ่งกว่าพระเจ้า
จักรพรรดิผู้มีอำนาจอันใหญ่หลวง, ยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินใด ๆ ที่ใดมี
มาแล้ว, หรือจะมีต่อไปในภายหน้า. ผู้เป็นใหญ่มีอำนาจเป็นประมุข
ของคณะนั้นอาจจะมีได้เสมอ, มีเมื่อไร ๆ ก็ได้, ไม่อติจรรย์; แต่
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ภิโรภพประชาตจึงจะได้เสด็จมาปรากฏขึ้นในโลก
สักองค์หนึ่ง? ผู้ใดมีฝีมือพอ, หรือมีผู้เชื่อพอ, หรือมีกำลังพอ,
หรือมีบุญญาที่จะล่องลงผิวน้ำได้แล้ว ก็คงเป็นหัวโจกได้. อย่างนี้แต่
บุคคลที่มีชาติกำเนิดสูงเลย, แม้คนเลว ๆ อย่างที่เราเรียกกันว่า
“อ้ายเสือเขย,” “อ้ายเสืออิน,” “อ้ายเสือไทย” มันก็ยังหลอก

คนที่โง่กว่ามันให้เขาเป็นพวกของมันได้. แต่ผู้ที่ใช้อำนาจศักดิ์, ใช้การ
หลอกลวงศักดิ์, หรือใช้วิธีชักชวน โดยเพาะโลภะเบตนะทำให้คนอื่น
นิยม คนนั้นไซ้, ในไม่ช้าไม่นานก็ต้องยังเกิดมีผู้รู้สึกกันว่าคน ๆ นั้น
ขึ้นละไว้จะทำความเคียดแค้นแก่เพื่อนบ้าน, จึงต้องช่วยกันคิดกำจัด.
เหตุคนผู้ที่เป็นโจรหรือหัวโจกใหญ่ ก็ย่อมจะมีคนเกลียดชังมาก,
เพราะถ้ายังแผ่อำนาจมากไปเท่าใดก็ยิ่งทำความเคียดแค้นให้แก่ผู้อื่น
มากขึ้นเป็นลำดับเท่านั้น, จึงต้องยับยั้งไม่ให้ใครได้.

การที่มีกบฏใหญ่มุ่งเอาอำนาจข่มปราบปรามผู้อื่นย่อมจะเป็นเครื่อง
ก่อเวรเป็นธรรมดา, เพราะผู้แผ่ย่อมจะมีศรัทธาโกรธแค้นพยายามข่มขู่
ทั้งนั้นผู้เป็นใหญ่จึงมักมีศัตรูคอยจงผลาญอยู่เสมอ, และอำนาจยิ่งมีมาก
ก็ยิ่งมีศัตรูมาก. ผู้ที่ใคร่สาละบาบปราบปรามเพื่อนบ้านจนได้เป็น
จักรพรรดิราชาราชจึงมักอยู่ไม่ใคร่จะได้ยั้งยั้งถึงสองหรือสามชั่วคน.
ในชมพูทวีป (อินเดีย) ย่อมปรากฏความจริงอันนี้ชัดเจนอยู่ในโบราณ
ประวัติ. ในยุโรปก็เช่นเดียวกัน. อย่าต้องดูไกลเลย, เอาแต่เพียง
นะโปเลียนเป็นตัวอย่างก็พอแล้ว. นะโปเลียนเป็นคนอัครจริยหาผู้เทียม
ทันได้โดยยากในโลกนี้, และอาศัยวิชาสามารถในทางพิชัยสงคราม
เกือบจะได้เป็นเจ้าโลกอยู่แล้ว, แต่โลกก็หายอมให้เป็นไปเช่นนั้นได้ไม่,
ต้องช่วยกันถึงเอาลงมา. ในที่สุดนะโปเลียนผู้ที่ได้มีอำนาจใหญ่ยิ่งกว่า
พระเจ้าจักรพรรดิในโบราณสมัย ก็ต้องไปตกกบฏจนตายที่เกาะ
เซ็นต์เฮลเลนา, อันเป็นเกาะเล็กนักเกือบไม่มีใครจะมีใครรู้จัก, และใน

แผนทุกแทะจะไม่มีความจำเป็น. แม้ในกาลที่ยังมีเราที่กำลังอยู่ในงานมหาสงคราม, เพื่อต่อสู้อะไร? ก็คือต่อสู้ความมั่งคั่งใหญ่ของไกลเซอร์เยอรมันผู้มุ่งจะเป็นเจ้าโลก, ต่อสู้ความปรารถนาของเยอรมันที่จะกดขี่โลก!

เมื่อการหาอำนาจหาความเป็นใหญ่ยิ่งในโลกเป็นผลร้ายต่อผู้แสวง เช่นนี้, สมเด็จพระบรมศาสดาของเราจึงมีโคทรวงินคัทที่จะคงอยู่เป็นพระเจ้าจักรพรรดิตามที่ใครทำนายไว้. พระองค์ผู้ละบรรดาสมบัติและความสุขเครื่องช่วยวนทั้งปวง เพื่อเสด็จออกแสวงหาความจริงไว้โปรกสัทธิ; พระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นการไกลกว่าใคร ๆ หมด, ทรงทราบชัดว่าบรมจักร (คือความเป็นเจ้าแผ่นดินใหญ่ยิ่ง) เป็นทุกข์แก่ผู้ทรงอยู่เองด้วย, และไม่เป็นทางที่จะขัดขวางของผู้อื่นด้วย, ผู้พุทธจักรไม่ได้เลย, จึงได้เสด็จออกจากเวียงวัง, ทิ้งละพระมเหสีและพระปิโยรสและสละสมบัติสารพัดอันน่าพึงพระหฤทัย, เสด็จออกไปเที่ยวหาความจริง. การละทิ้งบุตรภรรยาและนানাสมบัติเป็นของคนเรากระทำได้โดยยากอย่างยิ่ง; ที่พระพุทธเจ้าทรงสละเช่นนั้นจึงเรียกว่า “มหาพิณัยกรรม” แปลว่าการสละอย่างใหญ่หลวง. พระเจ้าแผ่นดินที่ได้มีอำนาจจนจนได้สมบัติบรมจักรได้เคยมีมาหลายรายแล้ว, เพราะการรวบรวมกำลังนำรายปราชญ์ปราชญ์ผู้อื่นพอที่จะทำได้โดยไม่สียากนัก, แต่การยอมเสียบสละสิ่งที่ยั่วยวนใจทุกอย่างเช่นของยาก, จึงมีพระพุทธเจ้าได้แต่องค์เดียว. อาณาจักรใหญ่ ๆ ที่มีอำนาจมากมายได้ลึกลับซ่อนวาศนาลงหรือสูญสิ้นไปแล้วก็มีเป็นอันมาก, แต่พุทธจักร (คือพระศาสนา)

ยังคงอยู่บนกาลยัตน์. ราชอาณาจักรไทยที่เรายังยืนอยู่ได้ถึงวันนี้ ต่อ
จากสมัยแห่งผู้เริ่มประดิษฐ์ฐานขึ้นหามิได้, แต่พระพุทธเจ้าได้เสด็จ
สู่ปรินิพพานมาได้ ๒๕๖๑ ปีแล้ว พระศาสนายังถาวรอยู่ได้. เหตุฉะ
งี้ควรนับว่า พระพุทธเจ้าเป็นใหญ่ยิ่งกว่าจักรพรรดิราชาธิราชไทย ๆ ที่
ได้กำเนิดมาแล้ว และที่จะมีต่อไป.

ทั้งนี้เพราะเหตุใดเล่า? เพราะพุทธะจักรตั้งอยู่โดยอาศัยพระธรรม
อันประเสริฐของพระพุทธเจ้า, เพราะพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องสอนใจ
เราทั้งหลายให้อยู่ด้วยกันด้วยความเมตตาการุณาแก่เพื่อนมนุษย์, สอน
มิให้เบียดเบียนกันและกันซึ่งทำให้เกิดทุกข์และทำลายสันติภาพ, เพราะ
ลักษณะสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา คือ เมตตาการุณยะภาพ อัน
เรียกสรุปว่า “มานุษยธรรม,” คือธรรมะที่บันดาลให้เราเป็นมนุษย์,
ฝึกนิสัยตัวเคี้ยวจิตอันไม่รู้จักธรรมะอย่างใดนอกจากการหากินและหา
ความสบายส่วนตัวเป็นที่สุด.

คุณของบรรพชาวีส่วนตัว

ประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนามีอยู่เป็นข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ
สอนให้คนเรารู้ถึงคุณค่าของบรรพชาวีของตน. ธรรมดาคณะเราทุกคน
ย่อมจะมีความต้องการมีเครื่องยึดเหนี่ยวใจเป็นที่เคารพยำเกรง สึกตนว่า
ประสพความทุกข์ยากลำบากใจ, เปรียบเหมือนเรือเมื่อแล่นไปในน้ำ
ต้องการหางเสือสำหรับยึดท้ายให้หลักพันภัยอันตรายได้ฉะนั้น. ความ
ปรารถนาอันมีอยู่เป็นกฎแห่งธรรมดามโนเช่นนี้ ทำให้คนชั่ว

คนคอยเส่นวักให้วี่สาธเทวะศา หรือแม้จะวิญญาณะกะวัตุต่าง ๆ เช่นไฟ, ภูเขา, ต้นไม้เป็นต้น. พระพุทธเจ้าทรงทราบกฎแห่งกรรมคาชอนคอบ จึงได้ทรงสั่งสอนให้คนเรารู้จักถึงคุณพระรัตนไตรยเอาเป็นทัพง ก็กล่าวสาธเทวะศาหรือวิญญาณะกะวัตุใด ๆ ทั้งสิ้น. แต่คนเรามีความฉลาดไม่เท่ากันหมด และบางคนก็ยังไม่สามารถจะทรงเห็นคุณพระรัตนไตรยโดยทันที, จึงจำเป็นต้องฝึกฝนจนมาทีละน้อย ๆ ก่อน วิสัฎใจให้รู้จักว่าถึงบุญคุณ ก็คือแนะให้เห็นบุญคุณของสิ่งที่ทำประโยชน์ให้แก่ตนเองโดยจำเพาะนั้นแหละก่อน.

คนเราทุกคนตั้งแต่เกิดมาก็ได้อาศัยบิดามารดาทูลถนอมมาตั้งแต่เยาว์จนเติบโตเลี้ยงตนเองได้, ทั้งบิดามารดาได้สั่งสอนอบรมให้รู้จักชั่วเป็นปฐุมะครูผู้รักใคร่กรุณาแก่เราเป็นอันมาก, นับว่ามีบุญคุณสุดที่พระพรณา. ต่อมาก็มีครูบาอาจารย์ผู้สั่งสอนให้เราอบรมในศิลปะวิทยาต่าง ๆ อันเป็นทางปลูกบุญญาชนไว้เพื่อใช้ในทางทำมาหากิน, ได้เปรียบผู้ที่ไม่ได้ศึกษาเป็นแน่แท้, จึงควรนับว่าครูบาอาจารย์เป็นผู้มีบุญคุณแก่เรามากเหมือนกัน. ครั้นเมื่อเจริญวัยขึ้นพอแล้ว, และถ้ามีโอกาสเหมาะ, ก็ได้อุปสมบทมอชฌาย์อาจารย์ผู้ว่าสอนให้รู้พระธรรมวินัยอันประเสริฐ, นับว่าได้มีส่วนแบ่งแห่งธรรมสมบัติอันเลิศจากท่าน, จึงควรนับว่าท่านก็เป็นผู้มีบุญคุณแก่เราหาไม่น้อย. คนเราที่มีวิญญาณะอารุสก็ชั่วได้, ที่เรียกว่า “วิญญาชน,” ควรที่จะใช้ความคิดไตร่ตรองว่า ตัวเราในเกิดมาเพราะใคร?

เรามีชีวิตมาแล้วและครองชีวิตอยู่ใต้อนุคนเพราะผู้ใด? ควรจะเล็งเห็นได้ว่า เพราะใต้อำนาจความเมตตาการุณาของพระองค์, ที่เรียกว่า “บรรพการ,” คือผู้ที่ให้กำเนิดแก่เราแล้วและทนถนอมเราตลอดเวลาที่เรายังเลี้ยงตัวเองไม่ได้, อีกทั้งผู้บันดาลให้เราได้มีวิชาความรู้โชติเลี้ยงตัวเราได้สืบมา. ดังนั้นว่าเราเป็นผู้ใดมีโชค, ควรทำให้เรารู้สึกสบายใจ, และในขณะที่เมื่อมีอะไรที่ไม่เป็นท่วงใจมากระทบเข้าจนรู้สึกขบถแล้ว, ถ้าแม่หัวนร่าลึงถึงโชคดีของเราที่ได้มีมาแล้ว อีกทั้งรำลึกถึงคำสั่งสอนของบรรพการของเรา ก็อาจทำให้เราคลายความขบถกลับมีแต่ใจชื่นได้.

เมื่อฝึกฝนใจให้รู้จักรำลึกถึงคุณของบรรพการส่วนตัวได้แล้ว ก็ย่อมจะเป็นวิถีนำไปสู่ทางรู้จักเคารพนับถือพระศาสนาได้โดยจริงจัง, ตั้งใจปฏิบัติในทางที่สุจริตทั้ง ๓ ประการ, คือสุจริตทั้งกาย, สุจริตทั้งวาจา, สุจริตทั้งใจ, จะทำการงานใด ๆ ก็งาม, จะพูดอะไรก็ไพเราะ, จะคิดอะไรก็ไม่เป็นไปในทางให้ร้ายต่อผู้อื่น.

คุณของผู้ปกครอง

อนึ่งผู้ปกครองของเราก็นับว่าเป็นบรรพการของเราด้วยเหมือนกัน, เพราะผู้ปกครองของเรามีองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข บันดาลให้เราทั้งหลายได้อยู่เย็นเป็นสุข. ขอนึกบุญแต่คน ๆ ก็พอจะเล็งเห็น

ได้ว่า ถ้าท่านผู้ปกครองไม่ทำการตามหน้าที่ บ้านเมืองก็จะไม่มีขอมี่แป, แล้วเราจะมีความสุขอย่างไรได้.

ขอนแท้จริงเป็นข้อสำคัญ, แต่มีคนน้อยคนนักถึง. เพราะเหตุไร? เพราะเราทั้งหลายโดยมากเกิดมากเห็นบ้านเมืองมีขอมี่แปอยู่แล้ว, การมีขอมี่แปเลยมกลายเป็นของธรรมดาไม่ประหลาดอะไรเสียทีเดียว. ถ้าเกิดอะไรเสียหายหรือบกพร่องลงสักเล็กน้อยเราก็คอยแต่จะตำลึงตา; ปากเรามากก็ไม่อยู่สุขพศติไปเตียนไป; ตาเรามี เราก็คอยแต่จะอ่านหนังสือพิมพ์ ค้นหาข้อแคะไค้สารพัดพิจารณา.

แท้จริงถ้าเราตั้งใจที่จะรักภักดีจริง ๆ แล้วควรที่จะทูลรำลึกกษัตริย์ว่า ในโบราณสมัยสังนั้น ๆ มีแล้วหรือ? สิ่งซึ่งมีที่เคยมีแต่ก่อน เกยวนไคว่จนแล้วสักเท่าไร? ไม่ต้องหาตัวอย่างอะไรอื่นให้ไกลนัก, เอาแต่ที่เห็นแจ้ง ๆ อยู่ทุกคนก็ได้. ประปาสำหรัยจำหน่ายน้ำกินอย่างใดไ้สร้างชนด้วยทุนรอนเป็นอันมาก, เป็นเหตุที่ตกใช้ชิวาต์ลงไปเสียแล้วนั้น, เหตุไรจึงไม่มีใครปรารถนานักถึงบ้าง? ในทางคมนาคมไ้สร้างรถไฟขึ้น, ทั้งมีถนนหนทางสำหรับสัญจรไปมาไ้โดยสะดวกยิ่งกว่าแต่ก่อนรู้จักว่าเท่าไร. ของเหล่านี้ถ้าไม่มีคนทำจะเกิดขึ้นไ้หรือ? และถ้าบุคคลสามัญจะทำจนจะเป็นผลสำเร็จไ้สักเพียงไร, จะหาเงินที่ไหนมาทำ? เมื่อคิดดูเพียงตน ๆ เท่านั้นก็จะพอเห็นไ้แล้วว่า ผู้ปกครองไ้ทำคุณประโยชน์ให้แก่เราปานใด, จึงสมควรจะจัดว่าเป็นบรพการีของเราเหมือนกัน.

การสัณยคุณอยู่แล้ว ก็ควรที่จะทดแทนคุณตามที่เราจะ
 ทำได้, โดยทำการตามหน้าที่ของเราให้เต็มสติกำลัง และความ
 สามารถ. คนเรามีกำลังกายและสติปัญญาไม่เสมอกัน, อีกทั้งโอกาส
 ก็ไม่มีเท่ากันด้วย เพราะฉะนั้นจะกระทำการดีอะไรให้เท่ากันทั้งนั้นไม่
 ได้จริงอยู่; แต่มีข้อที่อาจประพจน์ได้เท่ากันหมด คือ ทั้งใจกระทำ
 การดีอะไรด้วยความเต็มใจและจริงจัง, อย่าทำแต่ท่อน้ำใหญ่ และ
 พอดีใหญ่ผลอกก็เลย ๆ ละเลยกิจการเสีย. ซ่อนเป็นข้อบกพร่องอย่าง
 ยิง, และเป็นที่น่าเสียใจที่ยังมีอยู่มากในหมู่ข้าราชการ, จนถึงมีคำ
 กล่าวว่ “ทำแต่พอเป็นราชการ,” คือทำงานแต่พอกันมิให้ถูก
 ถอดเท่านั้น, หาได้ตั้งใจที่จะทำอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ทีเดียวไม่. ผู้
 ที่ทำงาน “แต่พอเป็นราชการ” เช่นนี้เรียกว่าไม่มีอรรถกัมภี, ^๕
 ไม่นึกถึงบุญคุณของเจ้านายผู้ชุบเลี้ยงตน. การที่ในหลวงท่านให้เงิน
 เกอน, ให้ยศบรรดาศักดิ์, ให้ตรานันสำหรับทำไม? สำหรับบำรุงน
 ใจให้ช่วยท่านทำงานให้ดีที่สุดที่ตนมีกำลังจะทำได้ไม่ใช่หรือ? บางคน
 ไม่มีความละอายแก่ใจโพลไปนึกเสียว่า “เฮ้ย! ช่างเป็นไร, เราจะ
 ทำก็ได้ ไม่ทำก็ได้. ถึงท่านจะลงกระเบื้องก็ช่างท่านเป็นไร, เราต้อง
 ไปลงกับท่านด้วยเมื่อไร? ทำงานไปตามบุญตามกรรมก็แล้วกัน, แล้ว
 ตรามันก็มาถึงเข้าเอง; เกยวสัณยคุณบัตรก็จะวิ่งมาเป็นแถวจนหมึก
 เปนลายไปเท่านั้น!” ผู้ที่ทำงาน “แต่พอเป็นราชการ” เช่นนี้ เมื่อไม่
 ไกล่เหลือนยศเลอนตราข้างแล้วมันจะบ่นเป็นวันไป, คอยร้องแหวว่าผู้

ฉันเป็นชนเดียวกับคนเขาได้เล่นนบคนเล่นตรา, ที่ตนมีได้เล่นบ้าง
 เลย, เป็นที่โทมนัส. แท้จริงควรจะหวลคำนึงก็อ้างว่า ไม่ชวนชวายเป็น
 แล้วจะได้สิ่งที่ปรารถนาอย่างไร? แม้แต่สิ่งของที่เรานำไปบริโภคนอกบ้าน
 วัน เราก็คงเอาเงินไปซื้อมาไม่ใช่หรือ? ที่ลาภยศไม่ออกกำลังทำ
 งานแลกบ้างแล้วจะได้เล่นนบมาจนถึงเข้าเองได้อย่างไร?

ผู้หนึ่งเขาลาภยศโดยไม่ทำงานแลก นับว่าเป็นผู้ปราศจาก
 หิริโอตตตัปปะ. หิริ คือความละอายแก่ใจ, และ โอตตตัปปะ คือความ
 กลัวบาป ไม่กล้าทำผิด, โดยรู้สึกได้ถึงแม้ว่าเราจะทำบาปในที่ลับไม่
 มีผู้ใคร่เห็น, เราก็คงนึกถึงตัวของเราเอง, หรือพูดตามภาษาโบราณ
 ว่า “ถึงคนจะไม่รู้ ผิดสางเทวะคาก็ต้องรู้.” หิริและโอตตตัปปะเป็น
 เครื่องบันทาลให้คนเรายังคำนึงอยู่ในทางที่ชอบสุจริต, จึงนับ
 ว่าเป็นของประเสริฐยิ่งนัก. บรรดากำหนดกฎหมายใดๆ ที่ผู้มีอำนาจ
 อาชญาญัตติชน ก็สามารถข่มขู่กันได้แต่ไม่ให้เป็นคนเรากลับทำผิดโดยเข็ด
 เผยเท่านั้น; ส่วนการประพฤติในที่ลับ ไม่มีสิ่งใดที่จะสามารถข่มขู่กัน
 ห้ามปรามไ้พ้นออกจากใจของเราเอง อันกอบด้วยหิริโอตตตัปปะ. จรรยา
 ทั้งสองประการนี้ คนที่จะเรียกตนว่าเป็นคนดีจำจะต้องบำรุงให้บริบูรณ์
 ไว้ในสันดานเสมอจึงจะนับว่าเป็นคนดีจริงสุจริตจริงได้.

ความรู้จักชาติ

เมื่อกล่าวถึงความจงรักภักดีต่อผู้ปกครองแล้ว ก็ทำให้นึกต่อไปถึง
 ไปถึงความรู้จักชาติ, จึงขอกล่าวด้วยข้อนี้เป็นสังเขป.

คำว่า “รักชาติ” มักมีคนพดกนติดปากพื้นเผื่อไปเสียมาก โดยมีใครจะได้หวลึกกว่าที่จริงแปลว่าอะไร. ที่จริงคำว่ารักชาติหมายความว่ารักแผ่นดินที่เป็นปฏิรูปประเทศอันที่อยู่สขสำราญของคณะ, ไม่จำเพาะสำหรับตัวเราเท่านั้น, ทั้งเป็นดินที่อยู่กันมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย, และจะเป็นที่อยู่ต่อไปของบุตรหลานของเราด้วยนอย่าง ๑; อีกอย่าง ๑ คือความรักเพื่อนร่วมชาติ, ไม่จำเพาะเจาะด้วยบุคคลที่เป็นญาติมิตร, ลึกแต่ว่าใครเป็นผู้ร่วมสัญชาติกันแล้วก็รักใครเหมือนญาติมิตร, ทั้งใจอกहनงกันและกัน. การที่จะคิดว่า ตัวเราและญาติมิตรของเราสบายอยู่แล้ว ผู้นั้นจะเป็นอะไรก็ช่างหวมันเช่นนั้นขว่าไม่รักชาติจริง.

การรักชาติเป็นพยานอัน ๑ แห่งความรุ่งเรือง. แต่ความรักนั้นต้องเป็นของจริง ซึ่งแสดงให้ปรากฏชัดทุกสถาน, ไม่เพียงแต่ร้องตะโกนด้วยปากว่ารักชาติ. การรักชาติด้วยปากจะลงมือไปได้ก็แต่เพียงชั่วคราวเท่านั้น; ถ้าจะให้ผู้นั้นเชื่อว่ารักจริงต้องแสดงให้ปรากฏด้วยกิริยาและความประพฤติต่อชาติด้วย.

วิธีที่จะแสดงความรักชาติจริงจึงมีอยู่พอสรุปเป็นหัวข้อได้โดยสังเขปดังต่อไปนี้.

๑. เอื้อเฟื้อแก่คนสัญชาติเดียวกัน, คือไม่ว่าจะอยู่แห่งหนตำบลใด, ถ้าเห็นว่าจะช่วยอนุเคราะห์ได้แล้วก็ต้องอนุเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน, เพื่อให้พ้นจากความลำบาก, และต้องคิดทำประโยชน์ให้แก่ชนร่วมชาติมากที่สุดที่จะทำได้. แต่การอุกहनเอื้อเฟื้อเช่นนี้ ไม่

มุ่งหมายถึงแก่ว่าในการทำผิดคิดร้ายก็ต้องให้ช่วยกันด้วย, เช่น การที่พวกจีนช่วยของยกออกการกำเริบจลาจลทำลายสาธารณะสุขเป็นต้น จะยกเอาการรักษาขึ้นเป็นข้อแก้หาได้ไม่.

๒. ต้องไม่ประทุษร้ายต่อกันสัญชาติเดียวกัน, ถึงแม้ว่าการที่ประทุษร้ายจะเป็นผลให้ประโยชน์แก่ตนเองก็ไม่ทำ, และถึงแม้ว่าจะไม่มีเจ้าพนักงานคอยตรวจตราห้ามปรามหรือจับกุม ก็ไม่ถือโอกาสอันนั้นเพื่อประทุษร้ายต่อชนร่วมชาติ.

๓. ต้องประพฤติตนเป็นพลเมืองดี, มีความเคารพต่อพระราชกำหนดกฎหมาย, ไม่ประพฤติสิ่งใดที่จะทำให้ทำลายสาธารณะสุขเลย. ชาติไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก จะต้องอยู่ได้ก็แต่โดยมีความสงบราบคาบและมั่นคง. ยิ่งเป็นชาติเล็กอย่างเช่นเราด้วยแล้ว ชนก็ยังสำคัญมากขึ้น, เพราะความไม่สงบและจลาจลย่อมจะเป็นโอกาสให้ผู้นอญนโมเข้ามาเกี่ยวข้องในกิจการของเราโดยอ้างว่าจะเข้ามาช่วยระงับเหตุที่ยุ่งเหยิง. เหตุฉนั้นการประพฤติเป็นพลเมืองดีจึงควรว่าเป็นวิธีแสดงความรักชาติอย่าง ๑ โดยแท้.

๔. ควรเต็มใจยอมเสียสละให้แก่ชาติ. สิ่งใดหรือผู้ใดที่เรามีความรักจริง ๆ แล้ว เราก็กยอมเสียสละเพื่อตนถนอม, เช่นยอมสละทรัพย์เพื่อกษาสมบัติหรือบารงเลี้ยงครอบครัวเป็นต้น. เพราะฉะนั้นถ้าเรารักชาติจริงแล้ว ก็ต้องยอมเสียสละให้แก่ชาติข้างเหมือนกัน. การเสีย

สละสำหรับชาติ มุ่งความรวมทั้งการเสียภาษีอากร, ทั้งการออกทนะ
 ทรัพย์สินบำรุงสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง และสาธารณะชน, อีกทั้ง
 การยอมสละเวลาและความสุขของตนเพื่อทำการให้เป็นประโยชน์แก่ชาติ
 บ้านเมืองด้วย. การเสียภาษีอากรโบราณท่านเรียกว่าราชะพลี, หมายความว่า
 เป็นเหมือนของถวายแก่พระมหากษัตริย์เพื่อตอบแทนพระคุณ
 ของท่านที่ปกครองประชาชนให้ได้รับความร่มเย็น; และแท้จริงเงินที่
 ราษฎรเสียเป็นส่วนภาษีอากรนั้น ก็มีใช้ว่าจะไปไหนเสีย, ก็เป็นเงินที่
 ใช้ในการปกครองทำคุณประโยชน์แก่ผู้เสียภาษีนั้นเอง. การออกทนะ
 ทรัพย์สินบำรุงสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง และสาธารณะชนนั้น, ก็
 เหมือนออกทรัพย์สินบำรุงบ้านและครอบครัวของตนเอง. การสละเวลา
 และความสุขของตนเพื่อทำการให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองนั้น,
 ถ้าตรองไปก็จะได้เห็นได้ว่าสำหรับประโยชน์ของเราเองโดยแท้, เพราะถ้า
 บ้านเมืองเรามีมั่นคงและมั่นคงมีความเจริญ เราจะได้รับผลคือความ
 สุขและสบายยิ่งขึ้นด้วยเหมือนกัน, และอย่าว่าแต่মনุษเลย แม้แต่
 สัตว์เคี้ยวหญ้าก็มักจะทำกรสำหรับประโยชน์ของทออาศัยและหมู่ของมัน.
 กิจกรรมที่กล่าวมานี้เรียกรวมว่า “กรณียะ” คือกิจกรรมที่เป็น
 หน้าที่ควรกระทำ, และเป็นสมบัติอย่าง ๑ ของพลเมืองดี, แต่ได้
 ยกเอามากล่าวแยกเป็นข้อ ๑ ต่างหากเพื่อให้แลเห็นว่าเป็นของสำคัญ.

๕. ต้องรู้จักหวงและสงวนชาติ. สิ่งไรที่รักจริงแล้วก็ต้องหวง;

ถ้าไม่หวงก็แปลว่าไม่รักจริงเท่านั้น. ถ้าเรารักชาติก็ต้องหวงชาติ, คือ

ต้องไม่ยอมให้ใครทำลาย, ไม่ยอมให้ใครแย่งฉันท้องชาติ. ใคร
 มาราวญมารกแดนของเรา เราต้องต่อสู้ต้านทานจนสีกกำลัง, ถึงแม้
 จะต้องเสียเลือดเนื้อ หรือชีวิตก็ต้องยอมเสีย เพื่อสงวนชาติไว้ให้เป็น
 มฤคกแก่บุตรหลานของเราสืบไปจงได้.

อนึ่งเมื่อสงวนชาติแล้วก็จำเป็นต้องสงวนสิ่งซึ่งเป็นหลักแห่งชาติ,
 คือพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงเป็นประมุขนำชาติในการทั้งปวง, พระศาสนา
 อันเป็นบรรทัดฐานแห่งภูมิธรรมของชาติ, และอิศระภาพแห่ง
 ชาติ. ที่ต้องมีความจงรักภักดี และตั้งใจป้องกันพระมหากษัตริย์ ก็
 เพราะพระองค์ทรงเป็นหัวหน้าของชาติ, เป็นตัวแทนชาติในนัยตาของ
 ชนต่างภาษา, และชาติใดที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเปรียบเหมือน
 เรือที่มีธง, สมด้วยพุทธศาสนานิกายว่า “ราชาธิปไตยสัพเพชาตินัน,”
 แปลว่า “พระราชาเป็นสง่าแห่งแว่นแคว้น;” อีกบท ๑ ว่า “ราชา
 มุขิ มนะสฺสทานัน,” แปลว่า “พระราชาเป็นหัวหน้าแห่งมนุษย์,” หมาย
 ความว่ามนุษย์เหล่าใดมีพระราชาเป็นหัวหน้าย่อมจะมีหน้ามีตา. ที่ต้อง
 ตั้งใจป้องกันพระศาสนานัน เพราะพระศาสนาเปรียบเหมือนธงของคณะ,
 คือเป็นเครื่องแสดงให้ปรากฏว่า เป็นคณะหรือชาติอันรุ่งเรือง, ไม่ใช่
 ช้องโจรหรือคณะคนป่าคนคง. อีกประการ ๑ ศาสนาเป็นเครื่องบำรุง
 ขวัญใจ, เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งใจมิให้สั่นไหวค่อนหวัดต่อภัยอันตราย. ส่วน
 อิศระภาพนั้น, ต้องป้องกัน เพราะถ้าความเป็นไทยของเราถูกทำลาย
 เสียแล้ว เราก็คงเท่ากับไม่มีชาติ. ถ้าสยามยังคงอยู่แล้ว ถึงคน

เราจะหายไปสักกี่คนก็จะเป็นอะไรไป ? ถ้าชาติไทยยังไม่สูญ, ชี้อเราก็กังยังไม่สูญ, และเพื่อนร่วมชาติของเราที่ยังคงดำรงชาติไทยไว้ต่อไป. ถ้าชาติถูกทำลายลงเสียแล้ว, ถึงเราจะคงอยู่ก็เท่ากับตาย. ไปข้างไหนเขาก็จะพากันให้เหมือนโลกไม่มีพ่อ, จะอยู่ไปให้อายเขาทำไม ?

ข้อนี้เป็นข้อสำคัญที่สุด, จึงขอให้ผู้ที่เห็นชัดว่าชาตินักรบไทยกำหนดจะทำไว้ และช่วยกันนำเอาข้อความเหล่านั้นไปส่งสอนบุตรหลานและญาติวงศ์, อีกทั้งบริษัทยุติธรรมของท่านต่อไปด้วย, เชื่อว่าจะเป็นคุณประโยชน์แก่ตัวท่านเองและบุตรหลานสืบไป.

เพื่อช่วยให้รำลึกถึงข้อความเหล่านั้น ขอชักชวนให้ท่านทั้งหลายท่องหรืออ่านเข้าใจความในโคลง ๔ บท, ซึ่งเรียกว่า “สยามานิสสระติ,” แปลว่า “ระลึกถึงสยาม,” อันเป็นโคลงที่ทหารบกใช้เป็นบทส่งสอนอยู่แล้ว, ดังต่อไปนี้.

สยามานุสตะติ

- ๑ รักราช จงจิตน้อม ภักดี ทำนนา
 รักษาดี กอบกรณีย์ แน่วไว้
 รักศาสน์ กอบบุญตรี สุขจิต ถ้วนเทอญ
 รักศักดิ์ จงจิตให้ โลกข้องสรรเสริญ
- ๑ ยามเดินยืนนั่งน้อม กะมล
 ราศีถึงเทศน อยู่ยัง
 เปนรัฐมณฑล ไทยอยู่ สราญหา
 ครอบนอมแน่นตั้ง อยู่เพียงอวสาน
- ๑ ไกรรานไกรรุกตัว แดนไทย
 ไทยรบจนสุดใจ ขาดดิน
 เสียเนื้อเลือดหลังไหล ยอมสละสันแะ
 เสียชีพไปเสียสัน ชอก้องเกียรติงาม
- ๑ หากสยามยังอยู่ยัง ยินยง
 เราก้เหมือนอยู่คง ชพด้วย
 หากสยามพินาศลง ไทยอยู่ ได้ฤา
 เราก้เหมือนมอดม้วย หมดสันสกฤตไทยฯ

ขณั้ ขอวิงวอนท่านทั้งหลายผู้เป็นเพื่อนร่วมชาติให้หมั่นรำพึงไว้ในใจเช่นที่กล่าวในโคลงนี้เสมอ. เลิกการเห็นแก่ตัวเสียเถิด. เพื่ออะไร? เพื่อประโยชน์ส่วนตัวนั่นเอง. สละความสุขส่วนตัวเสียบ้างในขณะที่จำเป็น สำหรับทำไม? สำหรับหว่านพืชความสุขไว้ให้เป็นผลวนกลับมาหาตัวเองให้ยิ่งขึ้น. เสียแรงเกิดมาในชาติชนที่มิ^๑นามว่าไทย ถ้าไม่รักษาความเป็นไทยไว้ให้ได้แล้วชาติก็สูญ. การเสียอิศระภาพคือความเป็นไทย ย่อมจะเป็นเคราะห์ร้ายยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ, ไม่มีภัยอันใดจะใหญ่เท่า; ข้อนี้น่าจะเหมือนกันสำหรับชาติทุกชาติ. แต่สำหรับชาติเราต้องนับว่าร้ายยิ่งกว่าสำหรับชาติอื่น ๆ, เพราะที่เราได้^๑ชื่อว่าไทยก็เพราะเป็นไทย, ไม่ใช่ไปเป็นชาติอื่น. เหตุนี้เราทั้งหลายผู้เป็นไทยจงตั้งใจรักษาชาติของเราไว้, โดยอาศัยเดชะคุณพระรัตนไตรยและอำนาจความภักดีของเราทั้งหลายนั้นเถิด.

อำนวยพร

ในที่สุดแห่งอนาคตสันัน^๑ ขออำนวยพรสิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคลแก่ท่านทั้งหลาย.

๑ พาหุสหัสสสมะภินิมิตตะ สาธุชนันต์
 ๑ ภิเมฆะถิ อุตตะโมระสะเสนะมว
 ๑ ทานาธิษัมมะวิชิตา ชิตะวา มุนินโท
 ๑ ตันเตชะสา ภาวะตุ เม ชยะตีถี นิจจิ

พญามารผู้ निर्मितเรณได้ตั้งพัน, ถืออาวรุทรมมือ, ข้าง
 ซอกรเมฆละที่แผดเสียงโถงดัง, ยกมาพร้อมด้วยพยุหะพลมาร
 สมเด็จพระมุนีตรได้ทรงขำนะได้ด้วยพระบารมี, มีทานเป็น
 ต้น; ด้วยอำนาจสัจจะวาจาภาณิตนี้ ขอพรทั้งสี่, คือความมี
 อายุยืนยาว, ความมีผิวพรรณผุดผ่อง, ความสุขสำราญปราศจาก
 โรค และความมีกำลังแข็งแรง จะมีแต่ท่านทั้งหลาย. ขอความ
 มีชัยจงได้มีแต่บรรดานักรบสยามผู้ตั้งใจทำยุทธเพื่อรักษารมมะ
 สุจริตและปราบผู้ประทุษร้ายต่อธรรมนั้นจงทุกเมื่อ, และถึง
 แม้ศัตรู จะมีกำลังเข้มแข็งมั่นพญามารก็ขอให้ทหารไทยเอา
 ขำนะได้, เช่นองค์สมเด็จพระมุนีตรชนะสี่ที่ทรงขำนะแก้มาร
 นั้นเทอญ.

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
 เรียบเรียง สุริยาราช ผู้พิมพ์โฆษณา พ. ศ. ๒๕๐๐

ប្រធានាធិការ វិទ្យាល័យបណ្ឌិតសភាសិស្ស
អាចារ្យ ឌុំសារាណូ ឆ្នាំប្រឡង ២០០០
